

KORAK KA BOLJOJ ZAŠTITI

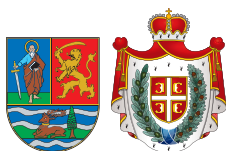
Priručnik za unapređenje
koordinisanog odgovora nadležnih službi
na nasilje prema ženama

KORAK KA BOLJOJ ZAŠTITI

Priručnik za unapređenje
koordinisanog odgovora nadležnih službi
na nasilje prema ženama

Novi Sad, 2018. godine

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА
ПОКРАЈИНСКИ СЕКРЕТАРИЈАТ ЗА ЗДРАВСТВО

Ova publikacija je objavljena uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama / UN Trust Fund / u sklopu projekta „ZAUSTAVI-ZAŠTITI- POMOŽI Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini“.

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima, i ne predstavljaju nužno stavove organizacije UN Trust Fund, UN Women, Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Uredile:

Tanja Ignjatović, Autonomni ženski centar, Beograd
Marina Ileš, Autonomni ženski centar, Beograd

Autorke/autori:

Tanja Ignjatović, Autonomni ženski centar, Beograd
Slobodan Josimović, Više javno tužilaštvo, Novi Sad
Ivan Radin, Policijska uprava Zrenjanin, Policijska stanica Žitište
Svetlana Grbo, Centar za socijalni rad, Zrenjanin

Saradnice/saradnici:

Andrijana Čović, Pokrajinski zaštitnik građana-ombudsman, Novi Sad
Vanja Macanović, Autonomni ženski centar, Beograd
Maja Đundić Branković, UNDP Serbia
Dragan Božanić, UNDP SEESAC
Danica Todorov, nezavisna stručnjakinja
Biljana Stepanov, Centar za podršku ženama, Kikinda

Izdavač:

Udruženje građanki/ građana "Centar za podršku ženama" Kikinda

Za izdavača:

Biljana Stepanov

Lektura i korektura:

Marija Srdić

Dizajn i priprema za štampu:

Miroslav Dragin

Štampa:

Službeni glasnik, Beograd

Tiraž:

850

SADRŽAJ

Uvod	5
------------	---

I DEO - OBJAŠNJENJE OSNOVNIH POJMOVA

Nasilje prema ženama – osnovni pojmovi	8
Oblici nasilja prema ženama	10
Definicije uključenih osoba	15
Osnove koordinisanog delovanja nadležnih službi	17
Jasne procedure i postupci za profesionalce	17
Osnovni koraci u uspostavljanju koordinisanog delovanja	18
Razvoj koordinacije i saradnje	20
Razvoj, elementi i značaj „zrenjaninskog modela” saradnje.....	22
Model koordinacije i saradnje prema	23
Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici	23

II DEO - PRINCIPI, POSTUPCI I PROCEDURE KOORDINISANOG DELOVANJA U ZAŠTITI ŽENA OD NASILJA

Opšti principi zaštite žena sa iskustvom nasilja	27
Sadržaj (standardnih) postupaka i procedura koordinisanog delovanja	31
1. PREPOZNAVANJE, OTKRIVANJE I PRIJAVLJIVANJE NASILJA	31
Prepoznavanje i otkrivanje nasilja	32
Prijavljivanje nasilja	32
Postupanje sa žrtvom nasilja	39
Razmena informacija o prijavama nasilja	41
2. PROCENA RIZIKA I UTVRĐIVANJE STEPENA OPASNOSTI.....	44
Procena bezbednosnih rizika	44
Procena opasnosti situacije	47
Hitna-neodložna intervencija	48
3. EVIDENTIRANJE I PRAĆENJE POSTUPANJA	55
4. UTVRĐIVANJE I DOKUMENTOVANJE NASILJA	58
5. KOORDINISANO PLANIRANJE I SPROVOĐENJE MERA ZAŠTITE I USLUGA PODRŠKE	73
Pre sastanka grupe za koordinaciju i saradnju -	75
preduzimanje mera iz nadležnosti svake od službi	75
6. PROCENA EFEKATA I REVIZIJA POSTUPAKA.....	87

III DEO - PRILOZI

PRILOG br. 1 Pravni okvir za ostvarivanje saradnje između institucija	91
PRILOG br. 2 Međunarodni i nacionalni zakonodavni okvir:	95

Uvod

Oslanjajući se na prethodna iskustva u realizaciji mera protiv nasilja prema ženama u porodično-partnerskom kontekstu u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, projekat ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI fokusira se dominantno na jačanje intervencije zdravstvenih ustanova, kao i na unapređivanje povezivanja i saradnje nadležnih institucija i organizacija koje pružaju podršku ženama sa iskustvom nasilja. Pored toga, posebna pažnja u okviru projekta posvećena je obezbeđivanju sveobuhvatne zaštite žena koje su pretrpele seksualno nasilje. U skladu s tim, priručnik koji je pred vama ima za cilj da pruži neophodne informacije i osnovu za delotvoran rad zaposlenima u institucijama koje su nadležne za reagovanje u slučajevima nasilja prema ženama, ali i organizacijama koje se bave ovim problemom. Prva verzija priručnika pripremljena je i objavljena u elektronskom obliku 2016.godine, a sada je dopunjena i usklađena sa relevantnim promenama koje su se u prethodnom periodu desile u oblasti sprečavanja i zaštite od nasilja.

Pored temeljnog objašnjenja osnovnih pojmova u vezi sa nasiljem prema ženama i principa koordinisanog delovanja nadležnih službi u zajednici, u priručniku se posebna pažnja posvećuje opisu ključnih elemenata u okviru koordinisanog delovanja koji doprinose delotvornom i efikasnom sprečavanju i zaustavljanju nasilja, kao što su prepoznavanje, otkrivanje i prijavljivanje nasilja, procena rizika i opasnosti, praćenje i dokumentovanje nasilja, a posebno evidentiranje i praćenje preduzetnih postupaka, procena njihovih efekata i njihova revizija. U kontekstu stupanja na snagu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici juna 2017.godine, deo priručnika posvećen je opisu planiranja i realizaciji kratkoročnih, ali i dugoročnih mera kojima se ostvaruje bezbednost žrtve nasilja i njeno osnaživanje, u skladu sa odredbama navedenog zakona.

U priručnik je pretočeno višegodišnje iskustvo autorki i autora u proučavanju nasilja nad ženama, odnosno postupanja u slučajevima nasilja u porodici, koji su nastojali da pruže uvid u mogućnosti ali i prevazilaženje izazova koje postavlja sprovođenje aktuelnog pravno-strateškog okvira u praksi. Predstavljani su i primeri dobrih praksi, kao i preporuke u konkretnom postupanju, proistekli iz potrebe da zaposleni u nadležnim institucijama i predstavnice/ci relevantnih organizacija budu delotvorniji u svom radu. U lanac institucija koje učestvuju u koordinisanom odgovoru na nasilje uključeni su i **Centri za žrtve seksualnog nasilja**, čiji rad je na teritoriji AP Vojvodine pilotiran upravo u okviru projekta Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo i Centra za podršku ženama.

Iako je *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* dodatno učvrtio mehanizme za suzbijanje nasilja i delotvornu saradnju institucija, podsećamo da je obaveza saradnje nadležnih institucija sadržana i u drugim ranije donetim propisima, kao i u relevantnim međunarodnim dokumentima koje je Republika Srbija prihvatila. U osnovi te saradnje mora biti sagledavanje potreba i mogućnosti žene sa iskustvom nasilja, odnosno njena zaštita i podrška, uz njeno aktivno uključivanje u donošenju odluka o budućnosti bez nasilja.

Urednice
Tanja Ignjatović
Marina Ileš

Nasilje prema ženama – osnovni pojmovi¹

Prepoznavanje nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, kao **temelnog kršenja ljudskih prava** predstavlja rezultat višedecenijskog napora globalnog ženskog pokreta da ova pojava postane vidljiva, da preraste iz privatnog u društveni (javni) problem, te da se skrene pažnja na specifične mehanizme i dinamiku ovog fenomena, bez čijeg razumevanja nema odgovarajuće strategije i programa delovanja.

Međunarodni dokumenti definišu i zabranjuju nasilje prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, smatrajući ga *oblikom diskriminacije žena*. Domaće zakonodavstvo, ne naglašava rodni aspekt nasilja, ali je u obavezi da sledi zahteve svih potvrđenih međunarodnih ugovora, kao i preporuke ključnih međunarodnih dokumenata. Imajući u vidu da je Republika Srbija 31. oktobra 2013. godine potvrdila *Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*², stanje u zakonodavstvu i pravnoj praksi, pored značajnih unapređenja koja su se desila 2016. godine³, ukazuje na potrebu daljih usaglašavanja.

Nasilje prema ženama

Nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno ekonomske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnom, bilo u privatnom životu⁴.

Nasilje prema ženama često se označava i terminom **rodno zasnovano nasilje prema ženama**, da bi se naglasilo da je to nasilje usmereno *protiv žene zato što je žena*, odnosno da ono nesrazmerno pogađa žene.⁵ To je svako delo nasilja zasnovano na *rodnoj*⁶ osnovi, i uključuje sledeće vidove, mada se ne ograničava na njih⁷:

- (a) nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu;
- (b) nasilje koje se događa u zajednici;
- (v) nasilje koje učini ili odobri država;
- (g) kršenje ljudskih prava u situacijama ratnog sukoba.

¹ Preuzeto iz Odluke o Programu za zaštitu žena Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015.do 2020.godine, "Sl. list AP Vojvodine", br.54/2014.

² *Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama* od 2011. godine, „Sl. glasnik RS - međunarodni ugovori”, br. 12/2013.

³ Radi se o usvajanju *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*, "Sl. glasnik RS", br. 94/2016., kao i o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005. 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

⁴ Preuzeto iz *Konvencije Saveta Evrope*, čl. 3. tačka (a).

⁵ Preuzeto iz *Konvencije Saveta Evrope*, čl. 3. tačka (d).

⁶ Pojam **rod** označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute, koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce (definicija iz Konvencije Saveta Evrope, čl. 3. tačka (e)). Način na koji jedno društvo vidi ulogu žene i muškarca zavisi od niza faktora: kulturnih, političkih, ekonomskih, društvenih i religijskih, od običaja, prava, klasne i etničke pripadnosti, kao i od predrasuda koje su raširene u određenom društvu. Stavovi i ponašanja prema rodu su naučeni i mogu se menjati.

⁷ Preuzeto iz *Preporuke Rec (2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja i Memorandum sa objašnjenjima*.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici označava svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja, do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li učinilac deli ili je delio isto boravište sa žrtvom⁸. Nasilje u porodici obuhvata uglavnom dva tipa nasilja: nasilje između sadašnjih ili bivših supružnika ili partnera i međugeneracijsko nasilje koje se najčešće javlja između roditelja i dece (koje može biti rodno neutralno, odnosno obuhvata žrtve oba pola). Nasilje u porodici uvek predstavlja *zloupotrebu moći i kontrolisanje* članova porodice koji imaju manje moći ili raspoložu manjim resursima. U većini društava, naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imaju znatno više moći - ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene. Zbog toga su nasilju u porodici najčešće izloženi žene, deca, starija, bolesna ili lica sa invaliditetom, osobe koje zavise od drugih članova porodice.

Nasilje u porodici - Krivični zakonik Republike Srbije, čl. 194

- (1) Ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.
- (2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.
- (3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.
- (4) Ako je usled dela iz st. 1, 2. i 3. ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.
- (5) Ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.

Nasilje u porodici – Porodični zakon Republike Srbije, čl. 197

- (1) Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.
- (2) Nasiljem u porodici, u smislu stava 1 ovog člana, smatra se naročito:
  1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;
  2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;
  3. prisiljavanje na seksualni odnos;
  4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem;
  5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;
  6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

⁸ Preuzeto iz *Konvencije Saveta Evrope*, čl. 3. tačka (b).

Oblici nasilja prema ženama

Oblici nasilja koje obuhvataju krivično delo nasilje u porodici (čl. 194) i srodna dela, kao i definicija nasilja u porodici prema Porodičnom zakonu (čl. 197), **samo delimično obuhvataju** oblike nasilja prema ženama imenovane u *Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*⁹.

U ovom Priručniku biće korišćeni imenovani oblici nasilja protiv žena u *Konvenciji Saveta Evrope*, koju je Republika Srbija ratifikovala 2013. godine, a koja je stupila na snagu 1. avgusta 2014. godine¹⁰.

Psihičko nasilje

Psihičko nasilje predstavlja namerno ponašanje koje ozbiljno (značajno) narušava psihički integritet nekog lica kroz prinudu, odnosno pretnje. Ovo se nasilje može činiti različitim sredstvima i metodama, kao zlostavljajući obrazac ponašanja tokom vremena, u okviru ili izvan porodice. Ono često prethodi ili prati fizičko i seksualno nasilje u intimnom partnerskom odnosu ili u porodici, ali do njega može doći u bilo kom drugom okruženju (na primer, na radnom mestu ili u školi)¹¹.

Pojavni oblici psihičkog nasilja najčešće podrazumevaju, ali ne isključuju i druge oblike: omalovažavanje, vređanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismevanje, podrugivanje, prigovarivanje, pretnje i prinude (sa ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati telesne povrede), zastrašivanje, kontrolu (različitih ili svih aspekata života), izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije decom, verbalni napad. Poseban vid psihičkog nasilja predstavlja takozvano „duhovno nasilje“ koje uključuje nametanje ili uništavanje kulturnih ili religijskih uverenja/verovanja putem ismevanja, kažnjavanja, omalovažavanja ili prisile da se ne praktikuje vlastiti sistem vrednosti i/ili da se usvoji sistem vrednosti koji pripada nasilniku.

Specifičan oblik psihičkog nasilja, ali i samostalna forma nasilja i najčešća posledica izloženosti nasilju predstavlja **ekonomsko nasilje**, koje obuhvata, ali ne isključuje i druge oblike: nejednaku dostupnost zajedničkih sredstava, uskraćivanje/kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje da se odrekne vlasništva ili da traži vlasništvo kojeg se odrekla/nameravala da se odrekne, prodaja stvari bez saglasnosti vlasnika/ce – prodaja pod prinudom, itd.

Proganjanje

Proganjanje predstavlja namerno ponašanje ponavljanjem pretnji upućenih drugom licu, koje ima nameru i za posledicu da se izazove strah i da se lice plaši za svoju bezbednost. Preteće ponašanje se može sastojati od ponovljenog praćenja drugog lica, stupanja u

⁹ Detaljnu analizu usklađenosti definicija dela nasilja u zakonodavstvu Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope videti u: Tanja Ignjatović i Tanja Drobnjak (ur.), (2014). *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd; Analiza usklađenosti za 2015, Autonomni ženski centra, Beograd.

¹⁰ Korišćeni su opisi preuzeti iz Obrazloženja uz Konvenciju Saveta Evrope i prilagođeni opisi iz Preporuke (2002)5.

¹¹ Pored krivičnog dela nasilje u porodici (čl. 194), srodna dela u KZ RS: krivično delo prinude (čl. 135) i krivično delo ugrožavanje sigurnosti (čl. 137).

neželjenju komunikaciju, obaveštavanje drugog lica da je predmet posmatranja, obuhvata fizičko praćenje žrtve, pojavljivanje na njenom radnom ili mestu stanovanja, mestu gde se obrazuje ili provodi slobodno vreme, ili praćenje u virtuelnom svetu (sobe za četovanje, sajтови socijalnih mreža i drugo). Stupanje u neželjenu komunikaciju podrazumeva traganje za bilo kakvim aktivnim kontaktom sa žrtvom kroz bilo koji postojeći način komunikacije, uključujući modernu informaciono komunikacijsku tehniku i sredstva. Preteće ponašanje može obuhvatiti uništavanje imovine, ostavljanje suptilnih tragova kontakta sa ličnim predmetima žrtve, postavljanje lažnog identiteta, odnosno širenje neistinitih informacija o žrtvi ili napad na njenog kućnog ljubimca i slične radnje. Ovo ponašanje predstavlja obrazac ponašanja, čiji pojedinačni elementi, ako se uzmu sami za sebe, ne bi morali da predstavljaju krivično delo. Ono može da se odnosi isključivo na žrtvu, ali i da se proširi na osobe iz žrtvinog okruženja, uključujući članove njene porodice, prijatelje i kolege, što značajno pojačava osećaj straha i gubitka kontrole nad situacijom.

Proganjanje - Krivični zakonik Republike Srbije - čl. 138a

(1) Ko u toku određenog vremenskog perioda:

- 1) drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje u cilju fizičkog približavanja tom licu protivno njegovoj volji;
- 2) protivno volji drugog lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije;
- 3) zloupotrebljava podatke o ličnosti drugog lica ili njemu bliskog lica radi nuđenja robe ili usluga;
- 4) preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica;
- 5) preduzima druge slične radnje na način koji može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnje preduzimaju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.

(2) Ako je delom iz stava 1. ovog člana izazvana opasnost po život, zdravlje ili telo lica prema kome je delo izvršeno ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do pet godina.

(3) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt drugog lica ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.

Fizičko nasilje

Fizičko nasilje predstavlja namerno učinjena dela fizičkog nasilja nad drugim licem, nezavisno od konteksta u kojem do njega dolazi, a podrazumeva, mada ne isključuje i druge oblike: guranje, odgurivanje, povlačenje za kosu, udaranje, udaranje nogama, ugrize, davljenje, ubode, premlaćivanje, fizičko mučenje i ubistvo. Težina povreda varira od minimalnih (ogrebotine, modrice, podlivi, prelomi) do ozbiljnih, trajnih povreda i smrti¹².

Seksualno nasilje, uključujući silovanje

Seksualno nasilje predstavlja namerno ponašanje koje uključuje vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju seksualne prirode (čin koji ima seksualnu konotaciju) na telu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela ili predmeta, kao i druge seksualne

¹² Delo prisilna sterilizacija nije predviđeno KZ RS (osim u krivičnom delu Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, čl. 372), ali bi moglo biti obuhvaćeno krivičnim delom teška telesna povreda (čl. 121, st. 2).

radnje s licem bez njenog/njegovog pristanka ili navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji s trećim licem bez njenog/njegovog pristanka (što je karakteristično za odnose zloupotrebe, kada su žrtve prisiljene da stupaju u seksualne odnose sa licem koje učinilac izabere). Pristanak mora da bude dobrovoljan i da nastane kao ishod slobodne volje lica, procenjene u kontekstu datih okolnosti. U tom smislu, kažnjive su sve seksualne radnje bez pristanka, i kada nema fizičkog otpora žrtve¹³, a zahteva se procena dokaza u kontekstu kako bi se u svakom pojedinačnom slučaju utvrdilo da li je žrtva slobodno pristala na seksualne radnje. To uvažava veliki raspon ponašanja žrtve i ne sme se zasnivati na pretpostavkama o tipičnom reagovanju žrtve na seksualno nasilje i silovanje, a posebno na rodne stereotipe i mitove o ženskoj i muškoj seksualnosti. Seksualno nasilje predstavljaju sve seksualne radnje bez pristanka nezavisno od odnosa između učinioaca i žrtve, učinjene nad akuelnim i bivšim supružnicima ili partnerima (verovatne da se de se u toku i nakon raskida veze), zbog čega ne bi smelo da bude izuzetka u inkriminisanju i krivičnom gonjenju.

Pojavni oblici seksualnog nasilja uključuju: seksualno zadirivanje, nepoželjne komentare, neželjene seksualne predloge, prisilu na učešće ili gledanje pornografije, neželjeno dodirivanje, prisilan seks, silovanje, incest, bolni i ponižavajući seksualni čin. *Incest* uključuje svaki seksualni čin koji je učinio bilo koji član porodice, kao i osobe koje povremeno dele dom žrtve ili imaju poverenje žrtve.

Silovanje – Krivični zakonik Republike Srbije, čl. 178¹⁴

(1) Ko prinudi drugog na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno pretnjom da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim zlom, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

Prinudni brak

Prinudni brak predstavlja namerno prisiljavanje odrasle osobe ili deteta da stupi u brak, uključujući i namerno namamljivanje (odvođenje) odrasle osobe ili deteta na teritoriju države koja nije njena država boravišta, s ciljem prinude da stupi u brak. Prinuda uključuje fizičku ili psihičku silu uz upotrebu prinude ili prisile da se sklopi brak na koji bar jedna strana nije dobrovoljno pristala. Kod namamljivanja nije nužno da je brak sklopljen, već da je postojala namera da se žrtva odvede/dovede u drugu zemlju, kako bi se udala/oženila bez pristanka.

¹³ Preuzeto i prilagođeno na osnovu Preporuke Rec (2002)5, Memoranduma sa objašnjenjima i Konvenciji Saveta Evrope čl. 3. tačka (e) i (f), čl. 26. i čl. 27.

¹⁴ Prema UN Konvenciji o pravima deteta

Prinudno zaključenje braka - Krivični zakonik Republike Srbije - čl. 187a

- (1) Ko upotrebom sile ili pretnje prinudi drugo lice da zaključi brak, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.
- (2) Ko radi izvršenja dela iz stava 1. ovog člana drugo lice odvede u inostranstvo ili ga u istom cilju navede da ode u inostranstvo, kazniće se zatvorom do dve godine.

Genitalno sakaćenje žena

Genitalno sakaćenje žena predstavlja nasilje čije su žrtve neizostavno žene, odnosno devojčice (delo je izuzeto od načela rodne neutralnosti), koje predstavlja tradicionalnu praksu odsecanja bilo kog dela ženskih genitalija (i kada ga sprovode lekari), što uzrokuje nepopravljivu i dalekosežnu štetu. Kažnjivo je i pomaganje učiniocu da izvrši delo putem prinude, ako i navođenje žene da se podvrgne genitalnom sakaćenju (odnosi se na odrasle žrtve), kao i na pomaganje, navođenje i primoravanje devojčica da se podvrgnu takvoj proceduri, kada ono dolazi od roditelja i rođaka.

Sakaćenje ženskog polnog organa - Krivični zakonik Republike Srbije - čl. 121a

- (1) Ko osakati spoljne delove ženskog polnog organa, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
- (2) Ako postoje naročito olakšavajuće okolnosti pod kojima je učinjeno delo iz stava 1. ovog člana, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.
- (3) Ko žensko lice navede da se podvrgne radnji iz stava 1. ovog člana ili joj u tome pomogne, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- (4) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt ženskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do dvanaest godina.

Prinudni abortus i prinudna sterilizacija

Nameran prekid trudnoće bez prethodnog informisanog pristanka žrtve, žene ili devojčice, odnosno obavljena operacija (i svaka druga procedura) sa ciljem da se onemogući prirodna reprodukcija žene ili devojčice, bez njenog prethodnog i informisanog pristanka predstavlja prinudni abortus i prinudnu sterilizaciju (delo je izuzeto od načela rodne neutralnosti). Namera je da se inkriminacijom ovih dela obezbede reproduktivna prava žena, odnosno da im se obezbedi da slobodno odlučuju o rađanju, uključujući broj dece i razmak između njih, uz osiguravanje pristupa odgovarajućim informacijama o reprodukciji i planiranju porodice (inkriminacija se ne odnosi na hirurške zahvate koji se sprovode u cilju spašavanja života žene koja nema kapaciteta da dà pristanak)¹⁵.

Nedozvoljen prekid trudnoće - Krivični zakonik Republike Srbije - čl. 120

- (1) Ko protivno propisima o vršenju prekida trudnoće bremenitoj ženi sa njenim pristankom izvrši pobačaj, započne da vrši pobačaj ili joj pomogne da izvrši pobačaj, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

¹⁵ Delo prisilna sterilizacija nije predviđeno KZ RS (osim u krivičnom delu Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, čl. 372), ali bi moglo biti obuhvaćeno krivičnim delom teška telesna povreda (čl. 121, st. 2).

- (2) Ko se bavi vršenjem dela iz stava 1. ovog člana, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- (3) Ko bremenitoj ženi bez njenog pristanka, a ako je mlađa od šesnaest godina bez njenog pristanka i bez pisane saglasnosti njenog roditelja, usvojioca ili staraoca, izvrši ili započne da vrši pobačaj, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
- (4) Ako je usled dela iz st. 1. do 3. ovog člana nastupila smrt, teško narušavanje zdravlja ili druga teška telesna povreda žene nad kojom je vršen prekid trudnoće, učinilac će se kazniti za delo iz st. 1. i 2. ovog člana zatvorom od jedne do sedam godina, a za delo iz stava 3. ovog člana zatvorom od dve do dvanaest godina.

Seksualno uznemiravanje

Seksualno uznemiravanje obuhvata različite tipove ponašanja, među kojima su tri osnovne forme: verbalno, neverbalno i fizičko ponašanje seksualne prirode koje žrtva ne želi. *Verbalno ponašanje* odnosi se na reči ili zvuke koje učinilac iskaže ili izrazi, kao što su šale, pitanja, primedbe, komentari, izražene usmenim ili pisanim putem. *Neverbalno ponašanje* obuhvata sve izraze kao što su izrazi lica, pokreti ruku ili tela, gestovi i simboli seksualnog značenja. *Fizičko ponašanje* odnosi se na svako seksualno ponašanje učinioca koje uključuje kontakt s telom žrtve. Svako od ponašanja mora biti neželjeno od strane žrtve, odnosno nametnuto od strane učinioca, a učinjena dela moraju imati za cilj odnosno posledicu povredu dostojanstva žrtve, što je slučaj ako ovakva ponašanja stvaraju zastrašujuću, neprijateljsku, degradirajuću, ponižavajuću ili uvredljivu atmosferu, kao obrazac ponašanja, čiji pojedinačni elementi, sami za sebe, ne moraju neophodno da budu sankcionisani. Ova se dela tipično izvode u kontekst moći, obećanja, nagrade ili pretnje odmazdom. U većini slučajeva žrtva i učinilac se poznaju, a njihov odnos često odlikuje razlika u hijerarhijama i moćima, što se ne ograničava samo na oblast zapošljavanja, a odgovornost se može razlikovati u odnosu na situaciju u kojoj se takvo ponašanje dešava.

Polno uznemiravanje - Krivični zakonik Republike Srbije, čl. 182a

- (1) Ko polno uznemirava drugo lice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.
- (2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.
- (3) Polno uznemiravanje jeste svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.
- (4) Gonjenje za delo iz stava 1. ovog člana preduzima se po predlogu.

Običaji, tradicija i nasilje

Neprihvatljivost opravdanja za krivična dela, uključujući i dela učinjena u ime takozvane „časti“, označava da se niko ne može pozvati na ono što smatra elementom (svoje) kulture, religije, običaja, tradicije ili nekog drugog ličnog razloga, da bi se opravdalo izvršenje nasilja prema ženama, ili izgovor učinioca nasilja da je na taj način imao nameru da spreči ili kazni žrtvu zbog sumnje, pretpostavke ili stvarnog kršenja tradicionalnih normi ili običaja prikladnog ponašanja. To znači da lična uverenja ili verovanja osoba koje učestvuju u postupcima, uključujući sudske, ne treba da vode tumačenju zakona koje dovodi do opravdanja bilo kojeg dela na osnovu bilo kojih pominjanih osnova. Ako dela nasilja čine deca ispod uzrasta krivične odgovornosti, na podsticaj odraslog člana porodice, nužno je utvrditi odgovornog podstrekača.

Definicije uključenih osoba¹⁶

Žena - međunarodni dokumenti, kao i domaći strateški dokumenti, usredsređuju se na nasilje prema ženama zbog njegovih specifičnih karakteristika. Pojam žena *uključuje i devojke ispod 18 godina starosti*. Žene svih starosnih kategorija najčešće su žrtve nasilja, a nasilje prema devojka i devojčicama često je izraz kulturnih i religijskih tradicija koje proizvode zavisnost žena i reprodukuju stereotipne modele ženskih uloga. Žene i devojčice izložene su većem riziku od rodno zasnovanog nasilja od muškaraca. Nasilje u porodici pogađa žene neraszumno, iako i muškarci, posebno dečaci, mogu biti žrtve nasilja u porodici.

Dete - svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života jeste dete.¹⁷ Neki oblici nasilja češće su prisutni kod devojčica (incest i seksualno nasilje, dogovoreni i rani brakovi, genitalno sakaćenje, nasilje koje su učinili mladi ljudi, silovanje u bandi). U porodici ili domaćinstvu deca su izložena i nasilju koje se čini prema drugim članovima porodice, najčešće njihovim majkama, što predstavlja *indirektno nasilje prema deci*. Svedočenje i izloženost nasilju traumatizuje decu, bilo da direktno posmatraju nasilje, ili čuju zvuke, udarce, krike iz neposredne blizine, kada znaju da se nasilje dešava, ili se može desiti, odnosno kada naknadno vide posledice nasilja. Izloženost dece nasilju nepovoljno utiče na razvoj deteta, ali i na njegovu bezbednost, kao i na bezbednost žrtve i drugih ranjivih članova porodice. Iz tog razloga, nužno je da se prilikom postupanja, odnosno primene mera i usluga usmerenih na odraslu žrtvu, uzmu u obzir potrebe i prava dece svedoka, da se preduzmu neophodne zakonodavne mere, kao i da im se obezbede usluge podrške koje odgovaraju uzrastu i specifičnim okolnostima¹⁸.

Žrtva - označava svako lice koje je izloženo ponašanju opisanom kao „nasilje prema ženama” (rodno zasnovano nasilje) ili „nasilje u porodici”. Zalaganjem ženskih organizacija, termin „žrtva” zamenjuje se terminom „osoba koja je preživela nasilje”, u nameri da se izbegne negativno obeležavanje, i naglasak na pasivnosti i trpljenju, odnosno da se naglase snage i kapaciteti uloženi da se izađe iz nasilja. Ne postoji tipičan profil žrtve, ali istraživanja potvrđuju da žene, nezavisno od svog socijalnog, obrazovnog, ekonomskog i drugih statusa, doživljavaju više nasilja. Postoji veća verovatnoća da žene koje su doživele nasilje u detinjstvu budu izložene nasilju kasnije u životu, mada ova činjenica nije potvrđena u svakom pojedinačnom slučaju.

Žrtve iz marginalizovanih društvenih grupa - znatno je veća verovatnoća da će različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja biti izložene žene koje pripadaju društveno marginalizovanim grupama, u odnosu na različita svojstva: rasu, nacionalnost, klasu, starosnu dob, mesto porekla i života, ekonomski i porodični status, invaliditet, hronične bolesti i psihološke teškoće, seksualnu orijentaciju, status izbeglog ili raseljenog lica, migranta ili azilanta, kao i druga lična svojstva ili karakteristike okruženja. Običaji, religija, tradicija i druge prakse specifične za pojedine društvene grupe, mada to nisu i ne smeju biti, često se koriste kao opravdanje za odsustvo reagovanja i zaštite.

¹⁶ Preuzeto i prilagođeno na osnovu Preporuke Rec (2002)5, Memoranduma sa objašnjenjima i Konvenciji Saveta Evrope čl. 3. tačka (e) i (f), čl. 26. i čl. 27.

¹⁷ Prema UN Konvenciji o pravima deteta

¹⁸ U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 26, kao i Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemiravanja i Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (tačka 6).

Učinitac nasilja - u najviše slučajeva muškarci zlostavljaju žene i decu. Iako se događaju napadi i zlostavljanja koje čine žene, što ne bi trebalo zanemarivati, to nikako ne treba da odvrti pažnju od osnovnog problema i rodne dimenzije nasilja u partnerskom odnosu i u porodici. Nasilje prema ženama najčešće čine osobe koje su ženi *poznate* i koje su u nekom *odnosu s njom*: sadašnji ili bivši bračni i seksualni partneri, članovi porodice, rođaci i prijatelji, poznanici (uključujući kolege i klijente), osobe na različitim pozicijama vlasti (uključujući nadređene, lekare, terapeute, negovatelje, sveštenike/verske vođe, učitelje, zaposlene u institucijama).

Svedok - obuhvata svaku osobu koja je prisustvovala ili ima saznanje o delu nasilja, ili koja ima opravdane razloge da sumnja da je takvo delo učinjeno ili da bi se moglo očekivati dalja dela nasilja. U *Konvenciji Saveta Evrope* se navodi da bi države trebalo da ohrabruju svakog svedoka učinjenog dela nasilja, odnosno sve one koji imaju opravdane razloge da sumnjaju da je takvo delo učinjeno ili da se mogu očekivati dalja dela nasilja, da to prijavi nadležnim organima¹⁹.

Članovi porodice - odredbe Krivičnog zakonika, čl. 112 st. 28

Članom porodice smatraju se: supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojlac i usvojenik, hranilac i hranjenik.

Članovima porodice smatraju se i braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Članovi porodice - odredbe Porodičnog zakona, čl. 197 st. 3

Članovima porodice u smislu stava 1 ovog člana smatraju se:

1. supružnici ili bivši supružnici;
2. deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo;
3. lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu;
4. vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri;
5. lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Članovi porodice - odredbe Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, član 3, st. 3

---

¹⁹ *Konvencije Saveta Evrope*, čl. 27

Osnove koordinisanog delovanja nadležnih službi

*Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*²⁰ ističe se neophodnost uspostavljanja sistema koji će, s ciljem ostvarivanja prava žena koje trpe nasilje, omogućiti da se u situacijama nasilja u porodici, naročito nasilja među intimnim partnerima pokrene brz, efikasan i koordinisan postupak koji trenutno prekida nasilje, štiti žrtvu od daljeg nasilja i obezbeđuje odgovarajuću pravnu i psihosocijalnu intervenciju radi njene rehabilitacije i integracije. Prepoznajući da je dobra saradnja između nadležnih službi osnova za uspostavljanje efikasnog multisektorskog sistema za zaštitu i podršku, kao osnova zajedničkog delovanja postavlja se pružanje brze i efikasne zaštite ženama žrtvama nasilja odmah po događaju nasilja, tokom krivičnog ili prekršajnog postupka, po okončanju postupka i nezavisno od njih. Ovim se, prema Opštem protokolu obezbeđuje suzbijanje nasilja u porodici preventivno i represivno. U sledećem delu istaknute su i objašnjene osnovne pretpostavke i elementi za dobro funkcionisanje multisektorskog pristupa u zaštiti žrtava nasilja²¹.

Jasne procedure i postupci za profesionalce²²

Da bi se obezbedila efikasna intervencija službi u zajednici nužno je definisati elemente koji omogućavaju preciznost razmena i delovanja, što uključuje:

- (a) pedantno definisane i objašnjene postupke i procedure, koji olakšavaju donošenje odluka i postupanje, smanjujući uticaj ličnih stavova i „diskreciono pravo“ profesionalca pojedinca (što se odnosi i na obavezu postavljanja pitanja i određenog načina beleženja činjenica i procena);
- (b) definisane domene odgovornosti svake pojedinačne službe;
- (c) jasno i konkretizovano delegiranje odgovornosti svakome ko postupa u konkretnom slučaju (ko-šta-do kada treba da obavi);
- (d) odgovornost svake pojedinačne službe za poštovanje dogovorenih procedura i postupaka unutar službe i za poštovanje procedura koordinacije i kooperacije između službi;
- (e) precizan način razmene informacija unutar i između službi;
- (f) jedinstvenu (za svaki sistem) i centralizovanu bazu za prikupljanje podataka, kao i propisane procedure za pristup i razmenu informacija (saglasne sa pravilima zaštite i razmene ličnih podataka i naročito osetljivih ličnih podataka), uključujući jasna pravila za razmenu podataka bez saglasnosti žrtve nasilja;
- (g) uspostavljene načine za sistematično praćenje i proveravanje primene zakona i dogovorenih postupaka da bi se izbegla „siva mesta“ i da bi se unapredilo postupanje;
- (h) standarde za edukaciju, usavršavanje i superviziju rada.

²⁰ Vlada RS, 2011.godine.

²¹ O aktuelnom stanju u vezi sa postupanjem nadležnih službi u situacijama nasilja prema ženama i nasilja u porodici videti u izveštaju: Tanja Ignjatović, Dragica Pavlović-Babić i Marija Lukić, (2015). *Delotvornost sistemskih mehanizama za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici*, (2015). Autonomni ženski centar, Beograd

²² Tanja Ignjatović, (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija ženski fond, Beograd, str. 115-116

Osnovni koraci u uspostavljanju koordinisanog delovanja²³

1. Izgradnja zajedničkog referentnog okvira delovanja

Svi stručnjaci (i zajednica) trebalo bi da dele zajedničke stavove o nasilju prema ženama, nasilju u porodici, i šire, o nasilju u zajednici. To podrazumeva usvajanje zajedničkih stavova i teorijskih koncepata koji objašnjavaju mehanizme i dinamiku nasilja prema ženama u partnerskoj relaciji i u porodici. Zajednički koncept olakšava razumevanje i rešavanje konkretnih i složenih slučajeva, a smanjuje nedoumice i tenzije kada postoji sukob mišljenja. Konkretno, to znači da profesionalci treba da:

- (a) usaglase *definicije* različitih vrsta i oblika nasilja, uključujući tu i nasilje koje može poticati od neosetljivih i nepovezanih službi sistema (institucionalno nasilje);
- (b) na isti način razumeju *dinamiku* nasilja u partnerskoj relaciji i u porodici, a posebno uticaj mehanizama *moći i kontrole*, kao posledicu (istorijske) polne/rodne nejednakosti; da razumeju *specifičnosti* ove vrste nasilja u odnosu na nasilje koje se dešava izvan partnerskih i porodičnih odnosa; da razumeju složene situacije *višestrukog nasilja* u porodici (kada postoji veći broj žrtava i/ili učinilaca) i *višestrukih pozicija* (istovremeno i žrtva i nasilnik);
- (c) usvoje *zajedničke opšte principe delovanja* koji rukovode postupanjem svih službi, bez obzira na razlike u domenima nadležnosti i odgovornosti (to su opšti principi u zaštiti žrtva nasilja u porodici iz *Opšteg protokola*²⁴).

2. Razvoj i primena opštih principa i praktičnih postupaka

Svaka služba treba jasno da istakne svoje uloge, domena delovanja i odgovornosti, i da radi na postizanju komplementarnosti u postupanju sa drugim sistemima, odnosno na povezanom delovanju sa svim relevantnim službama. Jasno definisanje domena odgovornosti svake službe kroz sve faze rada (od sposobnosti i odgovornosti da se nasilje prepozna, preko odgovarajuće procene stepena ugroženosti, do ispravnih odluka i efikasnog delovanja koje omogućava zaštitu žrtve i sprečavanje budućeg nasilja) nužan je preduslov delotvornog, efikasnog i odgovornog postupanja stručnjaka i ostvarivanja prava žrtve na zaštitu. Za ovu komponentu zaštite žena od nasilja u partnerskom i porodičnom kontekstu važno je usvojiti *standardizovane* načine procena i postupanja, tako da ona ne zavisi od pojedinca, i da ne stavljaju nerealna očekivanja pred stručnjake koji su prvi u kontaktu sa žrtvama i učiniocima nasilja. U kreiranju dobrih rešenja uloga profesionalaca iz prakse od prvorazredne je važnosti.

3. Razmena informacija i komunikacija između službi

Ovo je nužna „karika“ u svim dobro organizovanim modelima postupanja. Definisani (čak zakonski regulisani) načini razmene informacija u svakom konkretnom slučaju nasilja, efikasne procedure za prikupljanje mišljenja od svih službi koje mogu pomoći u rešavanju konkretnog problema, odgovarajuće (po kvalitetu i obimu) evidentiranje i dokumentacije o karakteristikama nasilja i sprovedenim intervencijama omogućavaju uvid u konkretno postupanje profesionalca i službi. Analize postupanja (evidencija i dokumentacije) mogu da ukažu na preovlađujuće

²³ Isto, str. 173-179

²⁴ Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, (2011), Vlada Republike Srbije

tendencije postupanja profesionalaca i službi (na dobra rešenja i propuste), da omoguće zaključke o efikasnosti i dogovore o nužnim izmenama, uključujući planiranje potrebnih usluga i resursa u zajednici.

4. Zajedničko planiranje intervencija (mera i usluga)

Koncept „koordinisanog delovanja“ zasnovan je na pretpostavkama da službe u zajednici treba da su sposobne da:

- (a) razumeju važnost međusobne saradnje i partnerstva kao neophodnih u radu sa ženama koje su preživele nasilje;
- (b) uvećavaju motivaciju i veštine za postupanje i saradnju kako bi se izgradila delotvorna, efikasna i podržavajuća sredina za žrtve nasilja;
- (c) zajedno planiraju sveobuhvatne i specifične akcije.

Isplanirane aktivnosti moraju odgovarati konkretnoj situaciji nasilja i treba da budu sveobuhvatne i specifične (u odnosu na uključene osobe, vrste i oblike nasilja). Mora biti jasno *šta, ko i do kada* sprovodi u odnosu na glavni cilj intervencije, a to je zaustavljanje nasilja, sprečavanje narednih događaja nasilja i obezbeđivanje sigurnosti žrtve. Iskustvo potvrđuje da predstavnici jedne službe često ne znaju dovoljno o nadležnostima i radu drugih službi, da imaju nerealna očekivanja ili da prebacuju odgovornost za zaustavljanje nasilja na drugu službu.

Dobro postupanje podrazumeva jasno definisana pravila. Svaka služba trebalo bi da preispita svoju aktuelnu poziciju, kao i poziciju u „lancu“ intervencija koje bi trebalo preduzeti u cilju zaštite žrtve. To uključuje i prepoznavanje vlastitih prepreka za uspostavljanje standardnog postupanja i saradnje. Nužno je da službe zajedno obezbede intervencije, odnosno mere i usluge koje garantuju zaštitu žrtve i saniranje posledica nasilja, kao i intervencijama koje nedvosmisleno obezbeđuju kontrolu, restrikciju i sankciju ponašanja učinioca nasilja.

5. Praćenje postupanja

Da bi se postigla zaštita žrtve nužno je precizno definisati postupke praćenja svakog slučaja (od početka do kraja) kroz sve faze delovanja u svim službama. To uključuje praćenje postupanja profesionalaca, odnosno poštovanje usvojenih principa rada, razmene informacija, saradnje između službi u sprovođenju dogovorenih mera i usluga. Praćenje može biti olakšano uspostavljanjem standardizovane evidencije i dokumentacije o slučaju, kao i standardnih načina razmene podataka. Iako tehnička rešenja i pravila mogu da olakšaju praćenje, centralno pitanje dobro uspostavljenog praćenja je stav i odluka svih učesnika da učine transparentnim i dostupnim kontroli proces delovanja u svim svojim elementima. To uključuje internu kontrolu (unutar službe), ali bi bilo korisno ako bi uvid bio omogućen organizacijama izvan institucionalnog sistema (na primer, zastupnicama žrtava iz specijalizovanih ženskih organizacija).

Praćenje postupanja, koje uvek uključuje i pitanje individualne odgovornosti profesionalca i odgovornosti službe za nečinjenje, nosi rizik od otpora i pojedinaca i institucija. Još jedna od prepreka u postizanju transparentnosti sistema, a time i njegove odgovornosti je neprepoznavanje potencijalnog sukoba interesa unutar i između službi u složenim procesima zaštite žrtava od nasilja u porodičnom kontekstu.

6. Procena efikasnosti

Koordinacija i saradnja mora „u sebe“ da ugradi mehanizme za „internu“ i „eksternu“ procenu efekata delovanja. To uključuje ne samo postupajuće i zadužene profesionalce iz svih službi, već i učešće žrtava nasilja u proceni efekata primenjenih mera i usluga. Bez toga ne može se valjano odgovoriti na pitanje da li i do koje mere se ostvaruju postavljeni ciljevi delovanja, koordinacije i saradnje.

Razvoj koordinacije i saradnje²⁵

1. Osnovni principi koordinacije i saradnje

Saradnja između službi počiva na prepoznatim zajedničkim interesima. Zbog toga što u zajedničkom radu može doći do razlika u sagledavanju problema i rešenja i do neslaganja, koja je nužno prevazići kroz diskusiju i bolje razumevanje, važno je uspostaviti principe:

- (a) *jednakosti*, odnosno stav i ponašanje koje isključuje diskriminaciju prema službama ili pojedincima (za koju postoji rizik, jer i službe imaju različite društvene pozicije moći);
- (b) *uvažavanja*, odnosno poštovanje i poverenje, što podrazumeva aktivno nastojanje da se prevaziđu neusaglašena mišljenja zajedničkim delovanjem u cilju najboljeg interesa žrtve nasilja.

Na početku zajedničkog rada važna je saglasnost rukovodećih struktura i volja učesnika/ca za izgradnju koordinacije i saradnje. U cilju izgradnje poverenja, u javnosti bi trebalo prikazivati koordinaciju i saradnju između svih službi uvek kao zajednički rad i preko pozitivnih efekata, jer to ohrabruje i žrtve i profesionalce. Da bi došlo do promene stavova i „kulture zajednice“ u pravcu nulte tolerancije na nasilje prema ženama i nasilje u porodici, potrebno je vreme, čak više godina upornog rada. Zbog toga, pojedinačna „slaba mesta“ ili „padove u saradnji“ ne bi trebalo sagledavati kao neuspeh, već kao neizbežne poteškoće koje se mogu prevladati upornošću i posvećenim radom svih službi i uključenih profesionalaca.

2. Koordinacione i radne strukture

Različite strukture koordinisanog rada i saradnje, manje ili više formalne, mogu da obezbede dobre efekte, ako je struktura *jasna* i ako je obezbeđena *odgovornost* svih učesnika.

Najpre, bilo bi dobro razlikovati *dve vrste* koordinirajućih struktura u zajednici:

- (a) strukture za koordinisanje *politike* protiv nasilja (politike bezbednosti) u zajednici, što podrazumeva postojanje (različitih) opštinskih tela (saveti, odbori, komisije). Rad ovih tela je usmeren na stvaranje „politike zajednice“ protiv nasilja, na rešavanje strateških problema, obezbeđivanje sredstava, praćenje efekata aktivnosti nadležnih službi, kao i na povezivanje sa drugim srodnim inicijativama u zajednici. Ova tela ne moraju da imaju veliki broj članova, ali bi trebalo da uključuje rukovodeće strukture svih relevantnih službi i predstavnike lokalne samouprave.
- (b) strukture za koordinisanje na *operativnom* nivou, zadužene za praktične aktivnosti, a pre svega za planiranje zaštite od nasilja u svakom konkretnom slučaju. Posebne strukture (privremene ili trajnije radne grupe) mogu biti formirane i oko pojedinačnih pitanja ili za realizaciju konkretnih akcija i zadataka. Iako postojanje više radnih grupa

²⁵ Tanja Ignjatović, (2011), str. 179-182.

može povećati efikasnost, njihov veliki broj, bez dobre međusobne razmene informacija i koordinacije, može da dovede do fragmentacije sistema prevencije i zaštite u zajednici.

U našem kontekstu, nedovoljno je naglašena razlika u nadležnostima ove dve vrste koordinacija, te se njihove uloge i zadaci često mešaju, što ukupnu saradnju čini zbunjujućom i manje fokusiranom i efikasnom. Istovremeno, uloga koordinatora intersektorskih sastanaka na lokalnom nivou, a u cilju zadovoljavanja potreba osoba koje trpe nasilje u porodici i partnerskim odnosima, dodeljena je centrima za socijalni rad (u skladu sa *Zakonom o socijalnoj zaštiti*, čl. 58)²⁶. S druge strane, uloga uspostavljanja saradnje u postupcima zaštite žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima u svakom konkretnom slučaju stavljena je u nadležnost javnom tužilaštvu, u okviru njegove zakonom definisane uloge i ovlašćenja (u skladu sa *Zakonom o javnom tužilaštvu*)²⁷. To može da stvori zbunjujuće situacije, koje ipak nije teško prevazići, ako se razumeju svrha, principi i ciljevi koordinacije i saradnje. U tom smislu, praksa pokazuje da ulogu koordinatora mogu da preuzmu različite službe (tužilaštvo, policija ili centar za socijalni rad), ona može da se periodično menja (da se „rotira“), kako bi se izbegao zamor iste službe organizacijskim poslovima. Najmanje je bitno u čijem prostoru se organizuju sastanci, sve dok su oni redovni, dobro strukturirani i efikasni.

3. Načini odlučivanja

Koordinirajuće strukture bi trebalo da imaju *jednostavne* načine odlučivanja, koji ne usporavaju i ne blokiraju rad. Ipak, trebalo bi imati u vidu da nejednakost u pozicijama i nivoima moći službi i pojedinaca (što se posebno odnosi na predstavnice specijalizovanih ženskih organizacija) ne bi trebalo da utiče na procese odlučivanja. Kada se radi o odlukama u vezi sa politikama zajednice, ili posebnim akcijama (na primer, prevenciji), ne moraju sve odluke biti donete konsenzusom, ali je važno postići razumevanje i saglasnost što većeg broja učesnika/ca. Međutim, za odluke u vezi sa delovanjem u konkretnim slučajevima nužno je postići konsenzusom svih učesnika/ca, jer u suprotnom postoji rizik da dogovoreno ne bude ostvareno.

Perspektiva žrtve, njene potrebe i interesi, predstavljaju centralnu brigu u odlučivanju i ne bi smela da budu izgubljena ili zamenjena drugim interesima (profesionalaca, porodice, ili čak učinioca nasilja), niti da trpi usled uticaja kulture, tradicije, običaja, religije ili takozvane „časti“, usled predrasuda i stereotipnih shvatanja o ulogama žene i muškarca, ili zbog diskriminacije žena, a posebno ženama iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa²⁸ (što je u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 4 i 12)²⁹. To podrazumeva i *saglasnost* (informisani pristanak), kao i *direktno učešće* žene sa iskustvom nasilja u donošenju individualnog plana zaštite (o čemu će još biti reči).

²⁶ *Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad - organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima*, (2013), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.

²⁷ *Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*, (2014), Ministarstvo pravde i državne uprave.

²⁸ Odnosi se na žene iz manjinskih nacionalnih i etničkih zajednica, posebno na Romkinje, strankinje i žene koje ne govore službenim jezicima, siromašne i seoske žene, mlade i starije žene, žene različitog bračnog statusa i seksualne orijentacije, žene sa invaliditetom ili zdravstvenim problemima, samohrane majke i majke dece sa invaliditetom ili zdravstvenim teškoćama, žene u statusu izbeglih i raseljenih lica, žene u situaciji migracije i traženja azila, ili žene koje bi mogle biti diskriminisane po bilo kom drugom svojstvu.

²⁹ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope od sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Službeni glasnik Republike Srbije, Međunarodni ugovori*, br. 12/2013.

4. Organizacione aktivnosti

Organizacione aktivnosti podrazumevaju redovno sazivanje i učešće na sastancima, a to znači niz konkretnih aktivnosti:

- (a) *priprema poziva*, ukoliko nisu ustaljeni datum/dan, vreme i mesto redovnih sastanaka (tako da nije nužno slati poziv za svaki sastanak, osim kada se ciljano, ili po prvi put, poziva služba ili pojedinac koji uobičajeno ne prisustvuje redovnim sastancima);
- (b) *priprema program rada*, odnosno razmena informacija o tome koji slučajevi nasilja se razmatraju, kako bi svi predstavnici službi došli pripremljeni na sastanak;
- (c) *vođenje sastanka* (koje je u nadležnosti koordinirajuće službe);
- (d) *izradu zapisnika*, koji sadrži informacije o prisutnim/odsutnim predstavnicima službi, analiziranim slučajevima (kratak opis slučaja), individualnim planovima zaštite za svaki konkretni slučaj nasilja i imenima osnovne grupe za zaštitu (o čemu će biti još reči);
- (e) *distribuciju zapisnika* svim prisutnim i svim pozvanim stručnjacima koji nisu prisustvovali sastanku, kako bi svakome bile dostupne informacije o tome šta je dogovoreno, ko je preuzeo obaveze i u kom roku bi trebalo da ih sprovede.

5. Praćenje efikasnosti koordinacije i saradnje

Koordinacije, i pored dobre namere (svih) učesnika/ca ne moraju uvek i nužno biti efikasne. Postoje značajne teškoće da se utvrdi šta predstavlja efikasnu saradnju predstavnika/ca institucija (na primer, da li je to (samo)aktivno učešće, klima saradnje, podela moći i uloga, efikasno vođstvo ili postignuće). Bez obzira na (sve) razlike, pokazuje se da aktivno učešće i otvorenost za uključivanje relevantnih službi koordinacijske strukture predstavljaju važne elemente uspeha. Takođe, obuka profesionalaca/ki, iako je nužna, nije najbolji (dovoljan) prediktor promene i uspeha. Usvajanje znanja i veština treba da je usmereno ka tome šta se želi postići, na primenu, na smanjenje grešaka i prevazilaženje prepreka u praktičnom radu. Za uspeh koordinacije važna je izgradnja odnosa između učesnika/ca, a to uključuje i razumevanje teškoća svakodnevnog rada unutar službe, smanjenje odbrambenog stava i sklonosti da se optužuju drugi, povećanje otvorenosti za razmenu i izgradnja poverenja, smanjenje predrasuda, ali i nalaženje vremena za saradnju.

Razvoj, elementi i značaj „zrenjaninskog modela” saradnje³⁰

Na području Grada Zrenjanina 2008. godine je uspostavljen model saradnje nadležnih državnih organa i institucija koji je za cilj imao bolje prepoznavanje nasilja u porodici i efikasnosti i koordinisan odgovor institucija u slučajevima nasilja u porodici, a primenjivao se sve do početka primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Naime, na inicijativu nadležnog Opštinskog javnog tužioca, formiran je lokalni tim kojeg su činili predstavnici Osnovnog javnog tužilaštva u Zrenjaninu, Policijske uprave u Zrenjaninu, Prekršajnog suda u Zrenjaninu i Centra za socijalni rad Grada Zrenjanina.³¹

Ovaj lokalni tim se u kontinuitetu sastajao svake sedmice u prostorijama Osnovnog javnog tužilaštva sa zadatkom da se na sastanku razmene informacije o svim prijavljenim događajima

³⁰ Izvori: Slobodam Josimović, (2016). *Postupanje javnog tužioca u slučajevima porodičnog i seksualnog nasilja i saradnja sa drugim organima* (tekst namenjen izradi Priručnika); Ivan Radin, (2016). *Analiza trenutnih zakonskih rešenja u nadležnosti i postupanju policije u slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i slučajeva seksualnog nasilja nad ženama* (tekst namenjen izradi Priručnika).

³¹ Konkretno, tim su činili: zamenik Osnovnog javnog tužioca, komandir Policijske ispostave, sudija Prekršajnog suda i supervizori iz Centra za socijalni rad.

tokom prethodne sedmice koji sadrže ili mogu sadržavati elemente nasilja u porodici, kao i o slučajevima koji se već nalaze u radu kod nadležnih organa, a kod kojih se došlo do nastupanja novih okolnosti ili saznanja, sa ciljem da se zajedničkom analizom, na osnovu svih poznatih podataka, utvrdi da li se u konkretnom slučaju radi o nasilju u porodici, odnosno da li postoje elementi krivičnog dela ili prekršaja ili se ne radi o kažnjivom delu. Takođe, u slučajevima u kojima je bilo potrebno preduzeti dodatne provere ili prikupiti dodatna obaveštenja, na sastanku je određivano ko će i u kom roku izvršiti dodatne provere i kome će se dostaviti prikupljena obaveštenja.

Analiza slučajeva je podrazumevala i procenu potrebe za pokretanjem postupaka za određivanje mera porodičnopravne zaštite. Po pravilu je Osnovno javno tužilaštvo pokretalo ovaj postupak, jer je procenjeno da ono raspolaže boljim resursima i kapacitetima za zastupanje ovih tužbi, dok je uloga Centra za socijalni rad bila da radi stručne procene i sačinjava izveštaje koji su korišćeni kao dokaz u krivičnom i parničnom postupku. Na sastancima je uočavano i neadekvatno postupanje u pojedinim slučajevima, u smislu pogrešnih procena ili nepreduzimanja odgovarajućih mera od strane postupajućih službenika u institucijama, te su preduzimate aktivnosti da se ovi propusti isprave. Na sastancima tima su se vodili zapisnici u kojima su evidentirani sve bitne informacije o razmatranim slučajevima, kao i zaključci tima.

Praksa saradnje nadležnih službi razvijena u Gradu Zrenjaninu prepoznata je u tom periodu kao **inovativan model funkcionisanja** sistema lokalnih institucija. Navedena praksa doprinela je delotvornijem i efikasnijem rešavanju slučajeva nasilja u porodici kroz koordinisano delovanje uključenih institucija. Specifičnost modela ogleda se i kroz posvećenost i entuzijazam senzibilisanih pojedinki i pojedinaca koji čine osnovu za dugoročno unapređenje sistema zaštite od nasilja.

Prednost ovakve saradnje između institucija je ta što su profesionalci, kao predstavnici institucija, u mogućnosti da neposredno razmotre i procene svaki pojedinačni slučaj nasilja, čime se *odlaže pisana komunikacija* između institucija, koja znatno usporava proces odlučivanja, što je naročito potrebno ubrzati prilikom postupanja u slučajevima nasilja u porodici, zbog moguće eskalacije nasilja i nastupanja ozbiljnih posledica po žrtvu. Osim toga, ovakvom saradnjom se vrši i *specijalizacija stručnjaka* u ovoj oblasti, proširuje se krug njihovog znanja, kako o samoj problematici i dinamici nasilja prema ženama i nasilja u porodici, tako i o ovlašćenjima i načinu postupanja svih institucija koje su uključene u ovu saradnju. Ovakav način institucionalne saradnje, kao primer dobre prakse iskorišćen je prilikom izrade *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici* i inkorporiran kroz uspostavljanje grupa za koordinaciju i saradnju.

Model koordinacije i saradnje prema Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici³²

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici koji se primenjuje od 1. juna 2017. godine uspostavljeni su novi mehanizmi za sprečavanje nasilja u porodici, kao i način postupanja državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtava u porodici. Naime, donošenjem ovog zakona po prvi put je utvrđen način i postupak saradnje institucija u slučajevima nasilja u porodici, kao što su određeni i učesnici u saradnji, čime je

³² Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Sl. glasnik RS“, br. 94/2016.

Republika Srbija konačno odredila svoj nacionalni model saradnje koji se primenjuje na celom području države bez obzira gde se nasilje u porodici dogodilo. Time su određeni i standardi za postupanje nadležnih državnih organa i institucija.

Zakonom je predviđeno da se saradnja institucija u slučaju nasilja u porodici sprovodi na dva nivoa i to putem **lica određenih za vezu** i putem **grupe za koordinaciju i saradnju**. Naime, u svakoj policijskoj upravi, osnovnom i višem javnom tužilaštvu, osnovnom i višem sudu i centru za socijalni rad rukovodioci ovih institucija imenuju lica za vezu iz reda onih službenika koji su završili specijalizovanu obuku. Njihov zadatak je da svakodnevno razmenjuju obaveštenja i podatke koji su od značaja za sprovođenje postupka sprečavanja nasilja u porodici, za otkrivanje, gonjenje i suđenja za krivična dela sa elementima nasilja u porodici, kao i za pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici.

Pored toga, Zakonom je predviđeno da se za područje svakog osnovnog javnog tužilaštva mora obrazovati grupa za koordinaciju i saradnju koju čine predstavnici policijske uprave, osnovnog javnog tužilaštva, centra za socijalni rad, kao i višeg javnog tužilaštva u situacijama kada se radi o krivičnom delu iz nadležnosti višeg javnog tužilaštva, a koje u sebi sadrži elemente porodičnog nasilja. Zakonom je predviđeno da radom grupe za koordinaciju i saradnju rukovodi predstavnik osnovnog javnog tužilaštva, odnosno javni tužilac ili njegov zamenik koji je za to određen odlukom javnog tužioca. Grupa za koordinaciju i saradnju svoj rad obavlja na sastancima koje je grupa dužna da održava najmanje jednom u 15 dana, što znači da se sastanci mogu i češće održavati, bilo redovno, bilo vanredno zbog hitnih okolnosti slučaja. Zadatak, odnosno obaveza grupe je da na sastancima razmatra, kako nove slučajeve porodičnog nasilja koji su se dogodili u periodu između dva sastanka, bez obzira da li je nadležni policijski službenik prethodno izrekao hitne mere, tako i sve one slučajeve koji su već u radu u krivičnom ili građanskom postupku, koji nisu pravosnažno okončani, a sve kako bi se utvrdilo da li u svim ovim slučajevima postoji rizik od ponavljanja ili eskalacije nasilja, a samim tim i potreba da se izradi **plan zaštite i podrške za žrtve nasilja u porodici**.

Planom se mogu obuhvatiti kako procesne i druge mere zaštite koje imaju za cilj pružanje bezbednosti žrtvi, zaustavljanje nasilja, sprečavanje ponovnog nasilja i zaštita prava žrtve, tako i mere podrške koje imaju za cilj da se žrtvi pruži psihosocijalna i druga podrška, radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja. Planom zaštite se određuju nosioci pojedinih mera, konkretni izvršioci mera, rok, odnosno period izvršenja, način praćenja mera i rok za procenu delotvornosti primenjenih mera. Predviđena je i mogućnost da se u rad grupe za koordinaciju i saradnju uključe i drugi subjekti koji svojim uslugama i aktivnostima mogu pomoći proces zaštite ili podrške žrtava nasilja u porodici, kao što su prosvetne, zdravstvene i obrazovne ustanove, Nacionalna služba za zapošljavanje, nevladine organizacije, pravna i fizička lica, a naročito je ukazano na potrebu da se žrtvi **omogućiti da učestvuje** u izradi individualnog plana zaštite i podrške kako bi joj se omogućilo aktivno učešće u kreiranju ovog plana i kako bi ona sa tim planom bila upoznata.

Obaveza je rukovodioca grupe za koordinaciju i saradnju da se stara o vođenju zapisnika o radu grupe na svakom sastanku, kao i da se izrađeni planovi zaštite i podrške predaju svim članovima grupe, dok je u obavezi nadležnog centra za socijalni rad da vodi podatke o individualnim planovima. Pored toga, svaka grupa je u obavezi da donese poslovnik o radu kojim bliže uređuje način svoga rada.

U cilju preciznijeg definisanja obaveza i načina saradnje institucija, Zakonom je predviđeno da će ministri za poslove pravosuđa, za unutrašnje poslove i za poslove porodične zaštite

sporazumno doneti pravilnik o saradnji kojim bi trebalo da se bliže urede međusobna prava, obaveze i saradnja. Ovaj podzakonski akt još nije donet, iako je primetno da grupama za koordinaciju i saradnju nedostaje stručna podrška, ali i nadzor nad radom, imajući u vidu da se radi o multisektorskom telu koje planira obaveze i aktivnosti pojedinih državnih organa i institucija u cilju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici, a da istovremeno nije predviđen mehanizam kontrole rada ovog tela, što predstavlja veliku prazninu u ostvarivanju delotvorne zaštite od nasilja u porodici³³.

Na osnovu svega navedenog **sadržaj ovog Priručnika** usmeren je isključivo na opisivanje koordinacije na *operativnom nivou* delovanja, odnosno na objašnjenje postupanja i međusektorske saradnje u konkretnim slučajevima nasilja prema ženama u partnerskim odnosima i porodičnom okruženju. Koordinacija opisana u ovom Priručniku predstavlja **kombinaciju** dosadašnjih primera dobre saradnje, prvenstveno „zrenjaninskog modela“, koji je poslužio kao polazište za opisana zakonska i opšta pravila organizovanja koordinisanog delovanja, saglasnih sa preuzetim međunarodnim obavezama države i trenutnim zakonskim, podzakonskim i institucionalnim mogućnostima (više o zakonskim pretpostavkama videti u Prilogu 1).

---

³³ O brojčanim pokazateljima primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici videti u delu teksta koji se bavi procenom efekata i revizija postupaka.

Opšti principi zaštite žena sa iskustvom nasilja

Profesionalno postupanje zasnovano je na opšteprihvaćenim principima koji određuju praksu i predstavljaju sastavni deo uputstava o radu, obaveznih za sve profesionalce, a koja su sadržana u usvojenim državnim dokumentima³⁴. Ipak, primetno je da ovi principi, iako od presudne važnosti za usmeravanje procesa i postupaka zaštite žrtve, nisu operacionalizovani, odnosno nije navedeno njihovo značenje kroz konkretne radnje (koje bi trebalo primenjivati ili izbegavati), zbog čega ćemo u ih ovde detaljnije obrazložiti³⁵.

1. *Bezbednost (sigurnost) žrtve je prioritet u radu stručnih službi*

Ovaj princip bi trebalo operacionalizovati preko postupaka koji uključuju: (a) razumevanje i procenu disbalansa u moćima između žrtve i učinioca nasilja; (b) (obaveznu) procenu (bezbednosnih) rizika, odnosno procenu opasnosti situacije i prepoznavanje posebno opasnog ponašanja učinioca nasilja, kao i povezivanje ove procene sa budućim ponašanjima nasilnika; (c) planiranje sigurnosnih mera za žrtvu.

Šta konkretno profesionalci/ke iz svih nadležnih službi treba da ispitaju i urade da bi postupili/le u skladu sa ovim principom? Pre svega, da:

- *identifikuje i utvrdi* pokazatelje moći/nemoći (lične, ekonomske, društvene, kulturološke) i pokazatelje zloupotrebe moći (kontrola, izolacija, prinuda) u partnerskom ili porodičnom odnosu;
- *proceni* stepen rizika (nizak, srednji ili visok), preko sagledavanja karakteristika ponašanja nasilnika, doživljaja žrtve i karakteristika situacije i okruženja; da *prepozna* posebno opasna ponašanja nasilnika i specifične karakteristike ličnosti nasilnika (opsesivnost, posesivnost, sadizam, hiperosetljivost) koja češće dovode do ponavljanja nasilja, teškog povređivanja ili čak ubistva žrtve;
- *poveže* procene o bezbednost žrtve sa rizicima od ponavljanja nasilja, da uspostavi vezu između pokazatelja moći/nemoći i zloupotrebe moći sa predlozima za intervencije;
- *pruži podršku* žrtvi da napravi „sigurnosni plan“ i obezbedi sigurnost žrtve.

2. *Bezbednost i dobrobit deteta kroz osiguranje bezbednosti i podršku autonomiji nenasilnom roditelju*

U svim situacijama kada partneri imaju maloletnu decu nužno je ispitati bezbednosne rizike od pojave, nastavljanja i eskalacije nasilja prilikom *razdvajanja* partnera i pokretanja sudskih postupaka za razvod, poveravanje dece, određivanje modela održavanja odnosa dece sa roditeljem, određivanje izdržavanja i podelu imovine. Opšte je poznato da (a) razdvajanje partnera i pokretanje sudskih postupaka, kao i prijava nasilja policiji, mogu da povećaju bezbednosni rizik za ženu, (b) što uključuje i rizik od nasilja prema deci (direktnom ili indirektnom), kao i rizik da deca budu “uvučena” u nasilje na stranu učinioca, a protiv majke.

Šta konkretno profesionalci/ke treba da ispitaju i urade da bi postupili/le u skladu sa ovim principom? Pre svega, da:

- *utvrdi* pokazatelje rizika za bezbednost dece i žrtve sa budućim odnosom učinioca nasi-

³⁴ *Opšti protokol o postupanju u situacijama nasilja prema ženama u porodici i partnerskim odnosima* (tačka 8) i sva četiri posebna protokola o postupanju u situacijama nasilja prema ženama i nasilja u porodici;

³⁵ Više u: Tanja Ignjatović, (2011), str. 154-157.

lja-oca sa decom; da *identifikuje* mogućnost manipulacije, kontrolisanja žrtve ili nasilja „preko dece“;

- *predloži* (sudu) i *preduzme* odgovarajuće mere kako bi se obezbedila bezbednost i autonomija žene-majke koja je žrtva nasilja;
- *usmeri* i *ponudi* usluge podrške i osnaživanja za žene sa decom i specijalizovane usluge podrške za decu koja su bila izložena (svedočila) nasilju prema majkama i drugim članovima porodice.

3. Za nasilno ponašanje odgovoran je isključivo učinilac

Predlaganje i primena kontrole, restriktivnih mera i sankcija za učinjena dela nasilja predstavljaju „srž“ ovog principa. Naglašavanjem da je za nasilje isključivo odgovoran onaj ko ga čini (sa izuzetkom nasilnih akata učinjenih u samoodbrani) potencira se važnost primene mera usmerenih na učinioca. Izbor mera treba da odgovara učinjenom nasilju, proceni rizika od ponavljanja nasilja, odnosno potrebi da se zaštiti žrtva.

Mere koje bi profesionalci/ke trebalo da primene obuhvataju:

- *informisanje* o ograničenjima, zakonskim odredbama, nadležnostima službe, (pisana) upozorenja, postavljanje granica nasilniku (u odnosu na žrtvu, članove porodice, svedoke, profesionalce);
- *ograničenja ponašanja* (dovođenje, zadržavanje, određivanje pritvora), određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, zaštitnih mera ili mera bezbednosti u svrhu zabrane i kontrole nasilnog ponašanja;
- *predlaganje* ili *pokretanje* sudskih postupaka za nasilje ili postupaka koji su u direktnoj vezi sa nasilnim ponašanjem;
- *proaktivan stav*, odnosno traženje informacija i dostavljanje informacija relevantnim službama (razmena informacija);
- *upućivanje* žrtve na uslugu i podršku relevantnih službi u zajednici.

4. Sve intervencije treba da uzmu u obzir nejednakost moći između žrtve nasilja u porodici i nasilnika

Ovaj princip (relevantan i za procenjivanje bezbednosti žrtve) trebalo bi operacionalizovati preko pokazatelja koji upućuju na važnost da se: (a) jasno *imenuju* manifestacije nasilja i *smer akcije* (ko koga ugrožava), (b) *razume* disbalans moći između žrtve i učinioca (nejednakost pozicija); i (c) *odsustvo* (tipičnih) predrasuda u vezi sa partnerskim ili porodičnim relacijama, odnosno stereotipnim očekivanjima od uloge žene/supruge/majke. To podrazumeva razliku u postupcima i tretmanu žrtve i učinioca nasilja.

Radnje profesionalaca koje su u skladu sa ovim principom uključuju:

- uzimanje izjave *pojedinačno* od svih aktera (žrtve, nasilnika, svedoka) i izvan fizičkog prisustva ili mogućnosti kontrole od strane nasilnika;
- *opis* konkretnog nasilnog ponašanja i odgovora žrtve rečima koje koristi žrtva (a ne kao interpretacije ili „neutralne“ stručne formulacije);
- *jasno* navođenje ko je prema kome nasilan, ko koga kontroliše i ugrožava, uz nastojanje da se razlikuju akcije „primarnog agresora“ od eventualnih akcija samoodbrane;
- *uvažavanje* doživljaja žrtve o situaciji, posebno *straha*, bez umanjivanja, normalizacije, opravdavanja, izostavljanja ili negiranja;
- *ispitivanje* da li se radi o sistematskom ponašanju ili o izolovanom događaju (koji takođe predstavlja nasilje, ali ima drugo značenje iz perspektive bezbednosti žrtve i neophodnih intervencija službi);

- *svest* o vlastitim i društvenim predrasudama o nasilju u partnerskoj relaciji i nasilju u porodici, i pokušaj da se one „drže pod kontrolom“;
- *svest* o postojanju tipičnih predrasuda o marginalizovanim grupama u zajednici i mogućem uticaju na odluke i intervencije (institucionalna diskriminacija).

5. Poštovanje potreba, prava i dostojanstva žrtve

Za ostvarivanje ovog principa nužna je pretpostavka postojanja delotvorne *saradnje* između svih nadležnih službi. Pružanje podrške i zaštite *ne sme da zavisi* od spremnosti žrtve da prijavi nasilje ili da svedoči i učestvuje u postupku protiv učinioca nasilja. Nužno je da žrtve imaju *pristup informacijama*, kao i opštim i specifičnim uslugama podrške (o čemu će biti više reči).

Radnje profesionalaca u skladu sa ovim principom podrazumevaju:

- razumevanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici iz *rodne perspektive*, usmereno na *ljudska prava i bezbednost žrtve*;
- *integrisani pristup* koji uzima u obzir odnose između žrtve, učinioca, njihove dece i njihovog užeg i šireg okruženja;
- *izbegavanje sekundarne viktimizacije*;
- usmerenost na osnaživanje, autonomiju i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- dostupne usluge specifične za potrebe žrtve, žena i dece.

6. Hitnost postupaka se usaglašava sa procenom opasnosti situacije i ugroženosti žrtve

Ovaj princip ukazuje na nužnost primene mera „odmah i sada“, koje mogu da garantuju bezbednost žrtve, posebno u situacijama visokog rizika. U prvom planu je (a) zahtev da sve relevantne službe obave procenu bezbednosnih rizika, (b) u cilju upravljanja rizikom, a ukoliko je neophodno i (c) preduzimanje hitnih postupaka zaštite.

Zakonska i druga rešenja koja to omogućavaju uključuju:

- *hitne mere zaštite*, odnosno mogućnosti da se nasilnik udalji iz mesta na kom živi žrtva u dovoljno dugom vremenskom periodu, i da mu se zabrani stupanje u kontakt sa žrtvom;
- *hitne sudske postupke* za izdavanje mera zaštite od nasilja (na duži period) bez nepotrebnih finansijskih ili administrativnih opterećenja za žrtvu;
- izdavanje ovih mera na *ex parte* osnovi sa neposrednim dejstvom;
- dostupne mere *nezavisno*, odnosno uz druge sudske postupke;
- dostupnost žrtvi specijalizovanih usluga koje omogućavaju brzu zaštitu bezbednosti (na primer, smeštaj u „sigurnu kuću“).

7. Institucije, u okviru svojih uloga, nadležnosti i misija, odgovorni su da zaustave nasilje i preduzmu mere zaštite

Pored primene (a) odgovarajućih mera i usluga (sveobuhvatnih, specifičnih, delotvornih i efikasnih), ovaj princip uključuje i (b) praćenje ponašanja učinioca nasilja, (c) odnosno fokusiranje intervencija na zaustavljanje nasilja (bezbednosno-pravne mere), pa tek onda (d) na obezbeđivanje potrebnih usluga opšte i specijalizovane podrške za sve žrtve nasilja.

Konkretni aktivnosti profesionalaca uključuju:

- izradu plana *nadzora* ponašanja nasilnika;

- kontaktiranje žrtve i (nezavisnu) *proveru* njenog doživljaja situacije;
- *mere zaštite* koje obuhvataju sve žrtve (direktne i indirektne) i uključuju njihova viđenja o eventualnoj promeni situacije, odnosno o efektima mera;
- *usluge* koje odgovaraju na potrebe i specifične situacije svih žrtava.

8. Podizanje stručnih kompetencija kroz planirane edukacije i afirmaciju primera dobre prakse

Obuka stručnjaka o svim delima nasilja prema ženama i nasilja u porodici, karakteristikama žrtve i učinioca treba da je usmerena na sprečavanje i otkrivanje takvog nasilja. Obuka stručnjaka treba da omogući promenu stavova i postupaka prema žrtvi, zbog čega treba da obuhvati širi krug tema (kao što su pitanja jednakosti između žena i muškaraca, potrebe i prava žrtava, sprečavanje sekundarne viktimizacije).

Osnovna obuka za predstavnike službe trebalo bi da omogući sticanje odgovarajućih znanja i veština za identifikovanje nasilja, postupanje u ranim fazama, preduzimanje preventivnih aktivnosti, odgovarajuće i delotvorno reagovanje na nasilje u svakodnevnom radu. Ona treba da je konstantna i praćena odgovarajućom primenom znanja, kao i odgovarajućim (edukativnim) materijalima i vodičima koji postavljaju smernice i standarde za rad.

Specijalizovana obuka sadrži produbljena znanja za predstavnike službe, a trebalo bi da uključi i intersektorsku obuku, sadržaje o koordinisanom delovanju koji omogućavaju sticanje znanja i veština za zajednički rad i saradnju.

Iz spiska osnovnih principa u zaštiti žrtava nasilja u porodici, koje je propisao *Opšti protokol*, a preuzeli svi posebni protokoli o postupanju nadležnih službi, **izostao je princip** koji se odnosi na delotvornu koordinaciju postupanja svih nadležnih službi. Kako je to sama suština zaštite žrtava i glavna tema ovog Priručnika, mi ga dodajemo:

9. Koordinacija delovanja između svih nadležnih službi nužna je pretpostavka uspeha u zaštiti žrtve od nasilja

Sadržaj ovog principa odnosi se na (a) obaveznu *razmenu informacija* između nadležnih službi, (b) prisustvo *zajedničkih* (interdisciplinarnih i intersektorskih) procena, planiranja, sprovođenja mera i usluga, praćenja njihovih efekata, (c) odnosno predlaganje i primenu *strožih mera* kada se nasilje ponavlja. Slučajevi ponovljenog nasilja upućuju na to da se odgovarajuće mere zaštite ne mogu uspostaviti u okviru jednog sistema, kao i da se, kada postoji zajedničko sagledavanje problema i planiranje intervencija, ista, nedelotvorna mera, ne ponavlja više puta.

Sadržaj (standardnih) postupaka i procedura koordinisanog delovanja

Zaštita žena žrtava nasilja zahteva složen sistem postupaka i procesa koji uključuju veći broj službi i koji se dešavaju **uporedo ili slede jedan za drugim**, ne uvek po unapred propisanom sledu. Uobičajeno je to da se pojedinačni činoci postupaka i procesa grupišu u nekoliko grupa koje označavaju „faze u radu“, i to:

Prepoznavanje, otkrivanje i/ili prijava nasilja (identifikovanje);

1. Procena rizika (stepena ugroženosti);
2. Evidentiranje i prikupljanje podataka (uključeno u sve „faze rada“) i praćenje primene mera i usluga;
3. Utvrđivanje (dokazivanje) i dokumentovanje nasilja i resursa žrtve i okruženja (protektivnih faktora);
4. Planiranje i sprovođenje (kratkoročnih i dugoročnih) mera zaštite i usluga podrške;
5. Procena efekata zaštite i revizija postupaka.

Svaki od navedenih elemenata sadrži specifičnosti u odnosu na svaku uključenu službu, odnosno odgovara definisanim nadležnostima i domenima odgovornosti. Sve radnje se rukovode istim (zajedničkim) opštim principima rada i treba da su međusobno povezane i uklopljene na način koji omogućava zaustavljanje nasilja, sprečavanje njegovog ponavljanja i zaštitu (svih) žrtvi.

1. PREPOZNAVANJE, OTKRIVANJE I PRIJAVLJIVANJE NASILJA

Profesionalci iz svih relevantnih službi trebalo bi da su **obučeni** da prepoznaju nasilje, njegove različite vrste i manifestacije, i onda kada to nije (sasvim) očigledno. Zbog toga je važno da se nasilje **sistematski ispituje** i da se, u slučaju da je otkriveno ili prijavljeno, dublje ispita i istraži.

Većina žena koja je pitana za iskustvo nasilja *pokazuje spremnost* da ga otkrije i da o tome govori, ukoliko se to radi na odgovarajući način, bez prisustva drugih osoba i u poverljivoj atmosferi. Stoga je nužno *pitati ženu* za iskustvo nasilja („kad god je to moguće, rutinski pitati o nasilju, kao deo anamneze“)³⁶. Razlozi za izbegavanje razgovora o nasilju nalaze se u neodgovarajućim pitanjima, načinima na koji se ona postavljaju ili neodgovarajućem okruženju, kao i u strahu od mogućih posledica razotkrivanja nasilja.

Uspostavljanje *standardnih procedura* (i formulara) za otkrivanje slučajeva nasilja prema ženama smatra se prvim korakom u praksi koja doprinosi odgovarajućem institucionalnom tretmanu problema. Ovaj postupak ne sme da naškodi žrtvi, te su pitanja *bezbednosti* i *poverljivosti* podataka prioritetna pri otkrivanju nasilja, razmeni informacija i kod preduzimanja daljih postupaka (videti dalje u tekstu).

³⁶ Svetska zdravstvena organizacija, 1997. u: *Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju*, Ministarstvo zdravlja, 2010.

Prepoznavanje i otkrivanje nasilja

*Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*³⁷, navodi da se u službama u kojima zaposleni dolaze u susret sa ženama mora imati u vidu da tragovi nasilja ne moraju uvek da budu u vidu povreda, modrica ili drugih fizičkih manifestacija, a da su profesionalci **dužni da uoče i prepoznaju** i druge znake nasilja i **izraze sumnju** da je ono prisutno, kao i da to primereno dokumentuju. U tom cilju, *Opšti protokol* nalaže da se tokom obavljanja redovnih aktivnosti i pružanja drugih usluga **postavljaju odgovarajuća pitanja**, odnosno obavlja provera nasilja u svim indikovanim situacijama i kad god je to moguće. Potrebno je postaviti pitanja o nasilju, bilo da je u pitanju intervencija policije, zdravstvenih službi ili centara za socijalni rad.

Prilikom prepoznavanja nasilja, osim postavljanja odgovarajućih pitanja, *Opšti protokol* upućuje da treba **razmotriti i druge moguće znake** u ponašanju potencijalne žrtve, uključujući direktne i indirektne znake kao što su: uznemirenost, izbegavanje teme, minimiziranje, ispoljavanje stavova da je nasilje „zasluženo“, ispoljavanje straha od ponašanja nasilnika i straha za sopstvenu bezbednost, straha od oduzimanja dece, straha da nasilnik ne ugrozi decu, stav da su deci „potrebna oba roditelja“, strah za druge ukućane ili članove porodice, pokazivanje stida i krivice, preuzimanje odgovornosti za nasilje, ukazivanje na ekonomsku zavisnost, izolaciju i nedostatak podrške šire porodice, strah od policije i drugih autoriteta.

Prijavljivanje nasilja

Nasilje u porodici, kao i svako drugo krivično delo, može se prijaviti *lično* od strane žrtve ili *anonimno, usmeno ili pisanim putem*, javnom tužiocu koji je jedini nadležan da odlučuje o osnovanosti krivične prijave i da preduzima krivično gonjenje. Važno je naglasiti da građani/ke treba da prijavljuju svako nasilje, uključujući i neposrednu opasnost da se ono desi. To se odnosi i na obavezu profesionalaca/ki, kako bi se sprečilo izvršenje ili ponavljanje nasilnih dela.

Prijavljivanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici

Neposredna opasnost od nasilja u porodici postoji kada iz ponašanja mogućeg učinioca i drugih okolnosti proizlazi da je on spreman da u vremenu koje neposredno predstoji po prvi put učini ili ponovi nasilje u porodici. (čl. 3, st. 2).

Ukoliko je, od strane žrtve ili drugog lica, krivična prijava podneta policiji, centru za socijalni rad ili nekom drugom organu, instituciji ili organizaciji, njihova je obaveza da o tome **odmah obaveste** nadležnog javnog tužioca i da mu takvu krivičnu prijavu ili informaciju o sumnji na postojanje nasilja odmah dostave. On će bez odlaganja izvršiti procenu slučaja, odnosno da li postoji sumnja na nasilje i u kojoj meri postoji rizik za žrtvu od ponavljanja ili eskalacije nasilja, kako bi se u zavisnosti od toga preduzele sve potrebne mere za zaštitu žrtve.

Praksa pokazuje da se žrtva nasilja u porodici najčešće prvo obraća za pomoć *policiji* za vreme dok nasilje traje ili neposredno nakon izvršenog nasilja, zbog čega je primena policijskih ovlašćenja jedan od prvih mehanizama koji se u ovom procesu aktivira. Zbog toga, od velike važnosti je da policijski službenici *u svakom konkretnom slučaju, i to bez izuzetka*, reaguje na

³⁷ Vlada Republike Srbije, 2011.

svaku prijavu nasilja, kao i da preduzmu sva policijska ovlašćenja koja su adekvatna obliku i intezitetu nasilja i stepenu ugroženosti žrtve (videti dalje u tekstu).

Prijava i prepoznavanje nasilja u porodici - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici - čl. 13

Svako mora da policiji ili javnom tužiocu prijavi bez odlaganja nasilje u porodici ili neposrednu opasnost od njega.

Državni i drugi organi, organizacije i ustanove obavezni su da neodložno prijave policiji ili javnom tužiocu svako saznanje o nasilju u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega.

Nadležni državni organi i centri za socijalni rad (čl. 8-11) dužni su da u okviru svojih redovnih poslova prepoznaju nasilje u porodici ili opasnost od njega.

Prepoznavanje može da proizađe iz proučavanja prijave koju je bilo kome podnela žrtva nasilja, uočavanjem tragova fizičkog ili drugog nasilja na žrtvi i drugih okolnosti koje ukazuju na postojanje nasilja u porodici ili neposredne opasnosti od njega.

Javni tužilac kome je prijavljeno nasilje ili neposredna opasnost od njega, dužan je da prijavu odmah prosledi policijskim službenicima, da bi oni o tome obavestili nadležnog policijskog službenika (član 14. stav 1).

Anonimno prijavljivanje nasilja

Ovaj način prijave nasilja prema ženama i nasilja u porodici profesionalci/ke treba da prihvate i tretiraju kao i svaku drugu prijavu nasilja („nije važno ko prijavljuje, bitno je šta se prijavljuje“). Nije neophodno da osobe koje imaju saznanje o nasilju (susedi, prijatelji...) nakon razgovora sa službenim licem potpišu izjavu, već je prvenstveno važno da se otkriju i prikupe sve potrebne informacije o događaju.

Prijavljivanje seksualnog nasilja

Krivična dela iz oblasti polnih sloboda često *ostaju neotkrivena*, jer profesionalci/ke bez posebne obuke, posebnih znanja i najčešće bez iskustva, nisu senzibilisani za otkrivanje seksualnog nasilja. U slučajevima kada se to nasilje *prijavljuje ili otkriva*, procedura je *standardna* za svaku nadležnu instituciju. Po prijemu prijave nadležne institucije odmah obavestavaju Višeg javnog tužioca koji izdaje naloge za postupanje. Bitno je da imati u vidu: principe rada sa žrtvama seksualnog nasilja, specifičnost načina obavljanja razgovora, profile (i pol) službenika/ce koji obavljaju razgovore i procedure za otkrivanje i prikupljanje dokaza. Sve žrtve seksualnog nasilja **upućuju** se u **Centar za žrtve seksualnog nasilja**, koji pruža neposrednu (i po potrebi kontinuiranu) psiho-socijalnu pomoć žrtvi, neposredno medicinsko zbrinjavanje, podršku tokom svih postupaka, informiše žrtvu o pravima i obezbeđuju saradnju sa GKS (lokalnom koordinacijom).

Koordinisano delovanje - razmena informacija

Koordinisano delovanje nadležnih službi **počinje razmenom informacija** o saznanjima/sumnjama na nasilje prema ženama i nasilje u porodici u svakom pojedinačnom slučaju. Razmena informacija se dešava na **dnevnoj osnovi i obavlja se telefonom** (a sledi je pisana razmena informacija u skladu sa pravilima službe). Razmena informacija o slučajevima nasilja, u ovoj i

svim narednim fazama delovanja, treba da uvažava sva pravila o **razmeni ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka**, kao i **pravila bezbednosti žrtve** (videti dalje u tekstu).

Prijavljivanje nasilja policiji

Kada žrtva nasilja u partnersko-porodičnom odnosu ili drugi/a građanin/ka telefonom pozove **dežurnu službu policije**, radi prijavljivanja događaja sa elementima nasilja, policijski službenik koji obavlja razgovor, da bi doneo odluku o hitnosti reagovanja, treba da postavi pitanja na osnovu kojih će utvrditi sledeće važne činjenice³⁸:

- 1) sa kime razgovara (sa žrtvom, članom porodice, svedokom);
- 2) gde se dešava nasilje (adresa);
- 3) šta se dogodilo (da li se nasilje dešava u trenutku poziva);
- 4) da li je neko povređen (i da li je potrebna hitna medicinska pomoć);
- 5) ko je prijavljeno lice (da li je prisutan, ako nije, gde se nalazi);
- 6) ko je, odnosno ko su sve žrtve (i da li su u neposrednoj opasnosti);
- 7) da li je korišćeno oružje ili drugo opasno sredstvo, ili je njime prećeno, i gde se ono nalazi;
- 8) da li je prijavljeno lice pod dejstvom alkohola ili narkotika;
- 9) da li su prisutna maloletna lica i da li su ona bezbedna;
- 10) da li se i ranije dešavalo nasilje i da li je dolazila policija;
- 11) da li je na snazi neka od sudskih mera zaštite od nasilja ili bezbednosnih mera.

Prilikom obavljanja ovog razgovora, policijski službenik je dužan da se *uzdržava* od suvišnih komentara, iznošenja ličnih stavova o događaju, kao i da se raspituje o spremnosti žrtve za pokretanje i vođenje krivičnog ili bilo kog drugog postupka.

Nakon što se utvrdi da ima osnova za policijsko postupanje, neophodno je odmah izvršiti i *proveru u evidenciji* legalnog posedovanja oružja svih članova porodice i o tome obavestiti patrolu policijskih službenika koja je upućena na mesto događaja, jer je ovaj podatak od značaja za bezbednost, kako same žrtve, tako i upućenih policijskih službenika.

Poseban protokol o postupanju policijskih službenika navodi, između ostalog, da policija treba da preduzima mere na sprečavanju, **otkrivanju** i dokumentovanju krivičnih dela i prekršaja učinjenih nasiljem od strane člana porodice ili partnera. Međutim, ne opisuje se i ne navodi kako se vrši otkrivanje nasilja.

Događaj može biti otkriven i **operativnim radom na terenu**. Kao jedno iz spektra krivičnih dela koja se gone po službenoj dužnosti, policijski službenici imaju *obavezu prikupljanja saznanja* o događajima nasilja, dokumentovanje kroz informacije i izveštaje, i proaktivno delovanje. Spremnost žrtve da prijavi ili svedoči ne utiče na obavezu postupanja po krivičnom delu koje se goni po službenoj dužnosti. Policija kroz *kontakt sa građanima* (policija u zajednici) prikuplja saznanja i indicije o nasilju, podstičući alternativne načine prijavljivanja (anonimno prijavljivanje). Svako policijsko postupanje može dovesti do otkrivanja nasilja (na primer, tokom organizovanja preventivnih predavanja, obilaska škola i slično), zbog čega je potrebno *posvetiti pažnju, slušati i saznati*. *Pretraga* po ranije prijavljenim događajima, uključujući prijave događaja koji nisu u bliskoj vezi sa nasiljem, može biti način na koji žrtva

³⁸ *Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima - prijava nasilja.*

pokušava da dopre do policije. *Otkrivanje nasilja na licu mesta* obezbeđuje se kroz kvalitetan pregled mesta događaja, uočavanje povreda na žrtvi, povreda na nasilniku (usled odbrane žrtve), tragova neposredne borbe, pregledom korišćenja mobilnog telefona žrtve i slično.

Prijavlivanje nasilja centru za socijalni rad

Do saznanja o nasilju prema ženama u partnersko-porodičnim odnosima stručnjaci iz centra za socijalni rad mogu doći *neposredno*, prilikom vršenja svog redovnog rada, tako što primenjuju postupke **otkrivanja** nasilja, ili **posredno**, putem **prijave nasilja** od strane žrtve, ili drugih organa i organizacija, ili prijave sumnje da se nasilje desilo ili događa, od strane osoba iz neposrednog okruženja žrtve ili drugih koji o tome imaju saznanje³⁹.

Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad - organa starateljstva nalaže da ukoliko je nasilja otkriveno u radu, profesionalac *odmah pokreće postupak po službenoj dužnosti*, pristupa otvaranju slučaja, prijemnoj proceni, određivanju stepena prioritarnog reagovanja, i o svemu sačinjava službenu belešku⁴⁰.

Ukoliko je nasilje prijavljeno centru za socijalni rad, profesionalci su u obavezi da:

- 1) organizuju prijem prijave (prihvatanje podneska, prijem telefonskim pozivom ili ličnim kontaktom);
- 2) pruže pomoć u sastavljanju odgovarajućeg podneska;
- 3) pruže potrebne informacije žrtvi ili podnosiocu prijave;
- 4) upute na druge nadležne službe;
- 5) otvore slučaj u centru za socijalni rad (izvrše proveru prihvatljivosti);
- 6) pristupe utvrđivanju stepena prioriteta u reagovanju;
- 7) u pisanoj formi obavesti Ministarstvo unutrašnjih poslova - Policijsku upravu, odnosno Policijsku stanicu prema mestu prebivališta ili mestu boravišta učinioca i žrtve, o svim prijavama sumnje ili saznanja o nasilja u porodici i svim prijavljenim slučajevima nasilja u porodici⁴¹;
- 8) da se o svim prijavljenim slučajevima nasilja u porodici pisanim putem obavesti Osnovno javno tužilaštvo, nadležno za postupanje u konkretnom slučaju, a da ovo obaveštenje mora da sadrži sve relevantne činjenice do kojih se došlo na osnovu prijemne i početne procene, procene rizika i preduzetih mera zaštite⁴².

Ukoliko je prijava nasilja izvršena *usmeno* od strane žrtve ili druge osobe koja ima saznanje o nasilju, profesionalci/ke u centru za socijalni rad (prijemni radnik/ca) su dužni da organizuju **prijemnu procenu**, koja uključuje:

³⁹ *Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad-organu starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima* - otkrivanje nasilja.

⁴⁰ Postupanje po procedurama iz Posebnog protokola je postalo obavezujuće za sve direktore i stručne radnike u centrima za socijalni rad u Srbiji na osnovu **Nalog** br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine), koju je izdalo Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

⁴¹ Ova obaveza sledi iz Naloga br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine), ali ostaje nedovoljno specifikovano da li se obaveštavanje policije vrši odmah nakon saznanja o nasilju (prijemna procena), ili nakon početne procene (utvrđivanja nasilja), jer se u Nalogu navodi da "pisano obaveštenje mora sadržati sve relevantne činjenice koje su utvrđene ili do kojih se došlo na osnovu saznanja ili prijave o izvršenom nasilja i izvršene prijemne i početne procene i procene rizika, kao i preduzetih mera zaštite žrtve nasilja u porodici". Zbog toga predlažemo da se ova razmena informacija vrši odmah po saznanju za nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

⁴² Obaveza sledi iz Naloga br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine).

- 1) davanje informacija o nadležnostima centra za socijalni rad;
- 2) vođenje standardizovanog intervjua sa podnosiocem prijave o svim relevantnim činjenicama, što uključuje podatke:
  - a. o vremenu kada se konkretan događaj desio i da li se nasilje ranije dešavalo, od kada i koliko traje;
  - b. mestu izvršenja konkretnog događaja nasilja i svih drugih (ranijih) dela;
  - c. načinu izvršenja nasilja konkretnog dela, odnosno o svim vrstama nasilja koje su se dešavala u prethodnom period;
  - d. posledicama nasilja, konkretnog dela i ranijih;
  - e. o žrtvi (žrtvama) nasilja, što uključuje sve koji su direktno izloženi nasilju i sve koje „svedoče”, uključujući decu i druge posebno osetljive članove porodice⁴³;
  - f. o eventualnoj uključenosti drugih službi, posebno specijalizovanih ženskih organizacija za podršku ženama sa iskustvom nasilja;
- 3) proveru da li je žrtva ili porodica već evidentirana u centru za socijalni rad, i po kom osnovu;
- 4) prijem priložene dokumentacije;
- 5) popunjavanje *Prijemnog lista*.

Ukoliko je prijava nasilja stigla *u pisanoj formi* (na bilo koji način), prijemni radnik beleži prispeće prijave, razmatra informacije u njoj, proverava da li je slučaj bio, i po kom osnovu evidentiran.

Nakon ovih radnji prijemni radnik donosi odluku da Prijavni list zajedno sa otvorenim Dosijeom korisnika uputi nadležnom rukovodiocu službe ili stručnom radniku zaduženom za procenu.

Prijavljivanje nasilja zdravstvenoj službi

Žene sa iskustvom nasilja često se obraćaju zdravstvenim službama za pomoć, lečenje i za opravdavanje odsustva sa posla, što pred zdravstvene radnike stavlja zahtev da imaju *svest o* razmerama, karakteristikama i zdravstvenim posledicama ovog problema⁴⁴. Malo je vidljivih signala, a mnogi se ne prepoznaju i ne povezuju sa nasiljem. Iz tog razloga je važno da zdravstveni radnici imaju na umu „kliničke indikatore nasilja“ opisane u *Posebnom protokolu za postupanje sa ženama koje su izložene nasilju*, a koji obuhvataju anamnestičke podatke, psihološke simptome, fizikalni nalaz i karakteristike povreda, indikatore ponašanja i nalaze u toku trudnoće i porođaja⁴⁵.

Kada zdravstveni radnik/ca na osnovu pokazatelja nasilja *posumnja* na izloženost žene nasilju, ili o tome *sazna direktno* od žrtve, treba da razume zašto žene nerado govore ili negiraju nasilje, a obavezno treba da preduzmu sledeće aktivnosti, da:

⁴³ U skladu sa *Opštim protokolom* - dete i drugi posebno osetljivi članovi porodice svedoci nasilja nad ženama.

⁴⁴ Bosiljka Đikanović, (2006). *Žrtve i zdravlje - zdravstvene posledice nasilja nad ženama*, *Temida*, br.3, str. 15-22, Viktimološko društvo Srbije, Beograd

⁴⁵ *Posebni protokol Ministarstva zdravlja RS za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju* - boks 3.

- 1) svojim stavom i rečima ohrabri ženu da govori o nasilju koje je aktuelno doživela i koje joj se ranije dešavalo;
- 2) informiše (dâ joj letak) o nadležnostima, kontakt telefonima i adresama relevantnih institucija i specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u partnersko-porodičnim odnosima;
- 3) odgovori na zdravstvene posledice nasilja;
- 4) pristupi potvrdi i identifikovanju nasilja.

Zdravstveni radnik/ca, bez obzira da li mu je nasilje prijavljeno, ili ga je otkrio ili samo ima sumnju da se radi o nasilju prema ženi i nasilju u porodici, nedvosmisleno izražava stav o tome da je (svako) nasilje *nedozvoljeno*, kao i stav *razumevanja* prema žrtvi, i postavlja pitanja koja bi mogla da potkrepe sumnje, na način koji propisuju preporučene dobre prakse⁴⁶.

Takođe, zdravstveni radnik/ca je u obavezi da obezbedi **medicinsko zbrinjavanje** zdravstvenih posledica nasilja (bez odlaganja zbog drugih procedura), što se prvenstveno odnosi na akutno stanje i to najčešće povrede, ali ne bi trebalo da izostane ni za čitav niz zdravstvenih stanja i bolesti koja nastaju kao posledica izloženosti žene nasilju⁴⁷.

Prijavljivanje nasilja javnom tužilaštvu

Obaveza i način prijavljivanja krivičnih dela javnom tužiocu regulisana je *Zakonikom o krivičnom postupku*⁴⁸ (čl. 281, st. 1) na sledeći način:

- Državni i drugi organi, pravna i fizička lica prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obaveštena ili za njih saznaju na drugi način, pod uslovima predviđenim zakonom ili drugim propisom;
- Krivična prijava se podnosi pismeno, usmeno ili drugim sredstvom.

*Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima*⁴⁹ (čl. 61 st. 2) navodi:

- Javna tužilaštva su dužna da od građana primaju podneske ili na zapisnik uzimaju krivične prijave, predloge i druge izjave radi preduzimanja radnji na koje su ovlašćeni. Ako su prijava, predlog i izjava saopšteni telefonom, sačinice se službena beleška, a ako su podneti putem elektronske pošte, sačuvaće se na odgovarajućem nosiocu podataka i odštampati.

Ukoliko se žrtva nasilja u porodici **neposredno** obrati javnom tužiocu tako što pristupi u službene prostorije sa željom da prijavi nasilje, neophodno je istu odmah saslušati i u pisanoj formi konstatovati sadržaj njene izjave, odnosno sačiniti *zapisnik o prijemu krivične prijave*. Tokom uzimanja izjave potrebno je:

- 1) prvo pažljivo saslušati izlaganje žrtve,
- 2) zatim je ispitati:
  - a. na okolnosti događaja koji je predmet prijave;
  - b. lične i porodične prilike;
  - c. međusobne odnose članova porodice;

⁴⁶ *Posebni protokol za zdravstvene radnike* - kako pitati o nasilja.

⁴⁷ *Posebni protokol za zdravstvene radnike* - odgovor na zdravstvene posledice nasilja;

⁴⁸ *Zakonik o krivičnom postupku*, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁴⁹ *Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima*, "Sl. glasnik RS", br. 110/2009, 87/2010 i 5/2012.

- d. od kada i na koji način se ispoljava nasilje, koliko često;
- e. da li se žrtva već obraćala nekim institucijama;
- f. druge bitne okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje vremena i načina izvršenja krivičnog dela, kao i utvrđivanja posledica nasilja.

Bez obzira da li je došla samoinicijativno **ili po pozivu** javnog tužioca, žrtvi nasilja u porodici treba na lični zahtev omogućiti da njenom saslušanju **prisustvuje i lice za podršku** koje je došlo sa njom (osoba od poverenja), a najčešće su to njeni srodnici (roditelji, deca, sestra, brat), prijateljica ili predstavnica ženske organizacije specijalizovane za podršku ženama sa iskustvom nasilja.

Prijavljivanje nasilja specijalizovanim ženskim organizacijama

Za mnoge žene je traženje informacija i pomoći, ili prijavljivanje nasilja javnim službama, veliki problem, te one žele da o svojim ličnim i intimnim problemima razgovaraju **u poverljivoj formi** i da **ostanu anonimne** (bez navođenja ili ikakve provere imena i drugih ličnih podataka). Specijalizovane ženske organizacije pružaju informacije i podršku ženama (telefonom ili u ličnom kontaktu), uz puno poštovanje poverljivosti, ukoliko je to želja žene. U ovim organizacijama se *veruje iskustvu žena*, pomaže im se da bolje razumeju nasilje i svoju poziciju, one se osnažuju da donesu vlastite odluke, upućuju na službe (policiju, centra za socijalni rad, zdravstvene ustanove i druge), podržavaju da prijave nasilje i pokrenu sve institucionalne mehanizme zaštite, vodeći računa o svojoj bezbednosti tokom svih postupaka. Prijava nasilja koja je učinjena specijalizovanim ženskim organizacijama **neće biti preneti drugim službama**, bez izričite saglasnosti žene (osim u izuzetnim slučajevima, što je navedeno dalje u tekstu).

Prijavljivanje nasilja drugim ustanovama

Nasilje prema ženama i u porodici može biti prijavljeno ili otkriveno i u drugim institucija, kojima nije u (direktnoj) nadležnosti otkrivanje i postupanje, gde se u radu dolazi u kontakt sa osobama za koje se na osnovu njihovog učestalog ponašanja, izgleda, zdravstvenog stanja ili drugih pokazatelja, može posumnjati ili zaključiti da su žrtve nasilja u porodici ili nasilja u partnerskim odnosima, iako one to direktno ne prijavljuju. U takvim situacijama, ovakve sumnje ili saznanja bi trebalo da se **prijave nadležnim organima**, odnosno javnom tužiocu, policiji ili centru za socijalni rad⁵⁰.

Samoubistvo žrtve - prepoznavanje nasilja prema ženama

U nekim slučajevima teškog nasilja, odgovor žrtve može biti pretnja, planiranje, pokušaj i izvršenje samoubistva. Samoubistvo može biti i rezultat *navođenja* na isto, izvršeno uz pomoć nekoga ili kao *odgovor* na surovo i nečovečno postupanje od strane nasilnika (čl. 119 - Samoubistvo, KZ). Policija u slučajevima samoubistva otkriva činjenice i dokaze koji prvenstveno ukazuju da je to čin samoubistva, a ne ubistva (uglavnom se ne prikupljaju dokazi o motivu dela, ili je to površno), te značajan broj ovih dela ostaje neotkriven. To znači da bi javno tužilaštvo i policija morali da eventualno postojanje nasilja u porodici u delima samoubistva detaljno ispituju i otkriju, prihvatajući da podatak o "istoriji nasilja" prema žrtvi predstavlja činjenicu koja ukazuje na to.

⁵⁰ U praksi se često dešava da ovakva prijava *izostane*, naročito ukoliko su u pitanju blaži oblici nasilja, a žrtva nije zainteresovana ili ne želi preuzimanje bilo kakvih mera zaštite.

Prekršaji - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici - čl. 36 st. 2

Novčanom kaznom od 50.000 dinara do 150.000 dinara kazniće se za prekršaj odgovorno lice u državnom i drugom organu, organizaciji i ustanovi koje policiji ili javnom tužiocu neodložno ne prijavi ili ne reaguje na prijavu ili opstruira prijavljivanje ili reagovanje na svako saznanje o nasilju u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega (član 13. stav 2).

Propusti prilikom prijavljivanja nasilja

Postupci Zaštitnika građana, uključujući i najnoviji zbirni izveštaj o 14 slučajeva ubistva žena, ukazuju na postojanje sistematskog problema prilikom prijave nasilja od strane žena.

Utvrđeno je da *policijski službenici*:

- nisu u svim slučajevima postupalo po prijavama nasilja ili je to postupanje bilo neblagovremeno;
- nisu iz svih dostupnih izvora, a posebno od organa starateljstva, pribavljali i razmenjivali informacije u vezi sa primljenom prijavom nasilja;
- davali su prijavljenom nasilju značenje porodičnog, bračnog ili partnerskog sukoba ili problema, usled čega je odlučivano da se ne preduzimaju mere i radnje;
- nisu u svim slučajevima prijavljenog nasilja izvršili provere da li prijavljeno lice poseduje oružje.

Utvrđeno je da *centri za socijalni rad - organi starateljstva*:

- nisu preduzimali efikasne i pravovremene mere procene i provere, propisane za slučaj prijave, sumnje ili saznanja o nasilju nad ženom u porodici i partnerskim odnosima;
- nisu podnosili prijave policiji i tužilaštvu, povodom saznanja o izvršenom nasilju;
- nisu sprovedli postupak procene rizika, u skladu sa propisanim obavezama.

Utvrđeno je da *zdravstvene ustanove*:

- nisu u svim slučajevima obaveštavale organe starateljstva, policiju i tužilaštvo o uočenom, odnosno prijavljenom nasilju nad ženom u porodici i partnerskim odnosima.

Najčešće, stav *javnih tužilaca* bio je:

- da ne postoje elementi krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti;
- uputstvo policiji da podnese krivičnu prijavu tužiocu su davali tek nakon više prijava nasilja protiv istog lica i onda kada su evidentirane teške telesne povrede;
- ocenu da nema elemenata krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti tužiocu su davali i u slučajevima prijave fizičkog nasilja i pretnji oružjem.

Postupanje sa žrtvom nasilja

Bez obzira da li je žena ili druga žrtva nasilja spremna da potvrdi da je imala to iskustvo, ili ne, svi profesionalci treba nedvosmisleno **da izraze stav „nulte tolerancije“ o nasilju**, da je nasilje neprihvatljivo i nedozvoljeno ponašanje, da pokažu razumevanje za situaciju u kojoj se žrtva našla, vodeći računa o njenom dostojanstvu i samopoštovanju.

U tom smislu, važno je pružiti **izjave podrške** („Žao mi je što vam se to desilo“, „Nasilje nije vaša krivica“, „Zabrinut/a sam za vašu bezbednost“, „Postoje izlazi iz situacije“ i druge⁵¹).

Nikako ne bi smelo da se desi da početna komunikacija, ali ni dalja komunikacija tokom svih procesa u nadležnim službama, bude takva da se:

⁵¹ Posebni protokol za zdravstvene radnike i Posebni protokol za policijske službenike;

- umanjuju ili negiraju dela nasilja, nastale posledice ili žrtvin doživljaj („nije to tako strašno kao što vam se čini“);
- okrivljuje žrtva za nasilje („šta ste uradili da ga naljutite“ ili „zašto ste to sebi dozvolili“),
- opravdava učinilac nasilja („nije ni njemu lako, morate da ga razumete“),
- normalizuje situacija („u svakom odnosu ima nesporeda i svađa“),
- posreduje u „pomirenju“ sa učiniocem („oprostite mu, vidite da se kaje“, „on je otac vaše dece“)⁵².

Kako pitati o nasilju

U razgovoru sa žrtvom nužno je obezbediti princip **verovanja** žrtvi i princip **poverljivosti** u smislu odsustva bilo koje „treće“ osobe, osim one koju je sama žrtva izabrala („osoba od poverenja“).

Ne postoji standardizovani set pitanja koja bi trebalo postaviti (svim) žrtvama u (svim) situacijama. Pitanja mogu biti postavljena u *direktnoj* ili *indirektnoj* formi⁵³, a iskustvo pokazuje da se bolji efekti postiže pitanjima u kojima je nasilje *šire definisano*, odnosno kada osim radnji fizičkog nasilja uključuju i ponašanja koja karakterišu psihičko nasilje (taktike zastrašivanja, izolacije, kontrole i druge), ekonomsko nasilje i seksualne napade. Takođe, pitanja treba da su fokusirana na **opise ponašanja i emocije straha**, odnosno druge reakcije žrtve (kako se osećala, šta je mislila u tom trenutku, šta je radila). Važno je uključiti „**istoriju nasilja**“, odnosno pitati „da li se ikada ranije dešavalo....“ i tražiti od žene da navede kada i opiše kako se dešavalo nasilje u ranijem periodu. U razgovoru je nužno obratiti pažnju na **faktore rizika** i pitanje bezbednosti (videti detaljnije dalje u tekstu).

Kada se razgovor sa ženom vodi na odgovarajući način to olakšava da razume odnos sa svojim partnerom ili drugim članom porodice kao nasilan (i kada ga ne prepoznaje i ne imenuje kao takvog), da identifikuje rizike, kao i zaštitne faktore i resurse za izlazak iz nasilja. Razgovor sa profesionalcem treba *da informiše* žrtvu o prednostima otkrivanja nasilja i o postupcima i resursima u zajednici.

Razgovor sa posebno ugroženim ženama koje su i žrtve nasilja

Zbog društvene pojave negativnog označavanja („stigmatizacije“) osoba koje su psihički bolesne, zavisne od supstanci (alkohola i narkotika), pripadaju manjinskim zajednicama, posebno romskoj, imaju neki od invaliditeta, zbog njihovog omalovažavanja, odnosno *tretiranja kao da su manje vredne, a ne različite*, dolazi do diskriminacije i nasilnog postupanja prema ovim osobama od strane institucija, odnosno profesionalaca koji rade u njima. Žene iz ovih grupa, više nego muškarci iz istih grupa, izložene su diskriminaciji i nasilju zajednice i institucija, zato što su žene, odnosno zbog stavova i predrasuda koje društvo ima prema ženama. **One su izložene višestrukim rizicima, od:**

- *neverovanja iskazu žrtve koja ima poteškoće sa mentalnim zdravljem* (jer se shvata kao deo bolesti, umišljeno stanje), *do svesnog i podsvesnog opravdavanja nasilja* (kao po-

⁵² Detaljne smernice o načinu komunikacije sa ženama koje su žrtve nasilja, posebno u cilju izbegavanja sekundarne viktimizacije, videti u: Tanja Ignjatović i sar. (2015), *Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima*, Autonomni ženski centar i ASTRA, Beograd

⁵³ *Posebni protokol o postupanju zdravstvenih radnika* - kako pitati o nasilju; *Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije* - komunikacija sa žrtvama nasilja;

- sledice bolesti, ili zbog predrasuda da su ove osobe opasne), zbog toga što neke psihičke bolesti prate određena ponašanja (razdražljivost, odbojno ili neprijateljsko ponašanje, povlačenje, nespremnost na saradnju, ili povišena govornost, napadno ili provokativno ponašanje, ljutito i agresivno ponašanje), koja se *pogrešno tumače u kontekstu nasilja*;
- *neverovanja u iskaze žrtve koja je zavisnica od alkohola ili narkotika*, zbog posledica koje takvo ponašanje ostavlja (loši odnosi sa porodicom, nezainteresovanost, radna neaktivnost, nepridržavanje društvenih normi, delinkventno ponašanje), kao i zbog *moralne osude* takvog ponašanja, naročito kada se ono javlja kod žena;
  - *nedostupnosti pomoći za žene sa invaliditeom zbog arhitektonskih barijera i druge vrste nedostupnosti* javnih ustanova za osobe sa fizičkim, senzornim, teškoćama u učenju i kombinovanim oštećenjima, ali i *zbog njihove izrazite zavisnosti od osoba koje im pomažu* u obavljanju osnovnih životnih funkcija, i straha da će prijavom nasilja biti izložene jačem zanemarivanju i zlostavljanju;
  - *neverovanje u iskaze Romkinja zbog raširenih predrasuda o ovoj zajednici* (da su lenji, lažljivi, prevaranti, lopovi, neprilagodljivi), zbog *izolovanosti i ekstremnog siromaštva* u kojem žive, zbog uverenja da se radi o „običajima“ u koje se ne treba mešati, ali i zbog *nepoverenja* koje predstavnici ove zajednice imaju u institucije sistema.

I žene iz *drugih marginalizovanih društvenih grupa* (seoske, starije ili mlade žene, izbegle i raseljene, strankinje, migrantkinje ili tražiteljke azila, žene različite seksualne orijentacije i druge) su u većem riziku da naiđu na nerazumevanje, nepoverenje ili diskriminaciju u institucijama i od strane profesionalca koji postupaju u situacijama nasilja.

U svim ovim situacijama česta je *zamena uzroka i posledice*, tako da se nasilje smatra posledicom nekog ličnog svojstva, stanja ili okolnosti u kojima žena živi, a to implicitno znači i njegovo opravdavanje, što je nedopustivo.

Razmena informacija o prijavama nasilja

Razmena podataka između nadležnih službi u ovoj fazi rada unapređuje bezbednost žrtve na bar dva načina: (a) razmena informacija o *rizicima* omogućava adekvatniju zaštitu, (b) odgo-varajuće informacije i dobra dokumentacija omogućavaju da *pravosudni sistem* ponudi bolje i potpunije odgovore na nasilje.

Ukoliko su nadležne službe u svom radu prepoznale i otkrile nasilje, ili je ono direktno prijavljeno, *u obavezi su* da to saznanje, odnosno informaciju *razmene* sa drugim nadležnim službama. Razmena informacija može da se obavi (i) *telefonom*, naročito kada se radi o hitnom (neodložnom) postupanju, ali je uvek sledi informacija u *pisanoj formi*. Kao što je navedeno, ukoliko je nekoj od službi podneta krivična prijava, njihova je obaveza da o tome odmah obaveste nadležnog javnog tužioca i da mu odmah dostave krivičnu prijavu (čl. 282 st. 3 ZKP).

Od posebne je važnosti **pravilna, potpuna i jasna razmena informacija** između policije (koja je najčešće prva na licu mesta) i javnog tužioca, odnosno, kako policija prenosi činjenice javnom tužiocu i centru za socijalni rad, kako javni tužilac izdaje naloge da mu se predoče činjenice koje su od značaja za njegovo dalje postupanje, kako policija i centar za socijalni rad postupaju po izdatim nalogima (više o aktivnostima otkrivanja i načinima prikupljanja informacija od značaja za donošenje tužilačke odluke videti dalje u tekstu).

Međutim, razmena podataka o nasilju koje *nije prijavljeno od strane žrtve*, a posebno ako ga *žena negira*, odnosno izričito odbija da otkrije da se radi o nasilju, otvara i dva važna pitanja:

- (a) **poverljivost** i ograničenje poverljivosti podataka, odnosno **pristanak za razmenu** ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka (što su svi podaci o žrtvi nasilja);
- (b) **bezbednost** žrtve nasilja nakon otkrivanja i/ili prijavljivanja, a posebno prilikom razmene informacije o nasilju između nadležnih službi.

Poverljivost podataka i razmena informacija o žrtvi nasilja

Profesionalna etika nalaže poštovanje poverljivosti između profesionalca i klijenta/korisnika, što uključuje *tajnost podataka* ili *poštovanje autonomije* odluka i izbora. Takođe, zakon reguliše poverljivost ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka, što su i svi podaci o žrtvi nasilja u porodici⁵⁴. To može biti u **suprotnosti** sa zahtevom zakona koji nalaže da se krivična dela prijave (zaštita „opšteg dobra“) ili sa principom bezbednosti žrtve.

Zbog toga je važno da sve žene sa iskustvom nasilja budu **informisane** o postupcima i procesima koje preduzima služba koja je otkrila ili kojoj je prijavljeno nasilje, kao i o drugim nadležnim službama (koje će učestvovati u postupcima), kako bi mogle da donesu ispravne odluke, koje su u njihovom najboljem interesu i kako bi mogle **da daju upućen (informisan) i dobrovoljan pristanak** na razmenu informacija o nasilju. **Žrtva se ne sme prisiljavati ili uslovljavati**, ako je jasno da ne želi da učestvuje u procesu utvrđivanja i dokumentovanja nasilja, ili ako ne daje pristanak za razmenu informacija, **što ne znači odustajanje** od utvrđivanja dela ili primene odgovarajućih intervencija prema učiniocu nasilja.

Imajući u vidu da su podaci o žrtvi nasilja *naročito osetljivi lični podaci* njihova obrada i razmena moraju biti **označene i zaštićene** posebnim merama zaštite. *Pristanak* na obradu ovih podataka treba da je dat u *pisanom obliku*.

Razmena informacija bez pristanka žrtve

Razmena informacija bez pristanka žrtve ipak je **moгуća**, a zakonski je dozvoljena obrada podataka bez pristanka da bi se zaštitili životno važni interesi lica, a posebno život, zdravlje i fizički integritet, i u svrhu izvršenja obaveza određenih zakonom i drugim aktima koja su u skladu sa *Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti*. Važno je da žrtva bude **obaveštena** ko prikuplja i za koju svrhu podatke, kome će biti dostavljeni i u koju svrhu, da li postoji obaveznost da se prikupe i razmene podaci, i po kom pravnom osnovu, odnosno o dobrovoljnosti i pravu na opoziv pristanka, kao i o drugim okolnostima, čije bi nesaopštavanje bilo suprotno savesnom poslovanju.

Specijalizovane ženske organizacije koje pružaju informacije i podršku ženama i pozivaocima u *poverljivoj formi ili čuvajući njihovu anonimnost* (SOS telefoni), **nisu u obavezi** da razmenjuju podatke sa drugim nadležnim službama. Kada znaju identitet žrtve (bez obzira da li se podrška obavlja telefonom ili direktnim kontaktom sa ženom), **obavezne su da pribave saglasnost žrtve**, što može biti učinjeno i u telefonskom razgovoru (i zabeleženo u odgovarajućem formatu). *Izuzetak* od ovog pravila postoji samo u situacijama procene da postoji visoki rizik od teškog povređivanja ili čak smrtnog ishoda, kada je **obavezno informisati žrtvu** o tome da će se informacija razmeniti sa drugom službom, i kojom, zbog postojanja visokog bezbednosnog rizika.

⁵⁴ *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, "Sl. glasnik RS", br. 97/2008.

Sličnim pravilima rukovode se i zdravstvene ustanove, u kojima će se u svakom slučaju saznanja o nasilju *zatražiti saglasnost žene* za razmenu informacija sa drugom službom (policijom i centrom za socijalni rad) i *uputiti ženu* da se i sama obrati tim službama, ili specijalizovanoj ženskoj organizaciji za podršku žrtvama nasilja, ili direktno javnom tužilaštvu. Zdravstveni radnici su **obavezni da prijave nasilje** (čl. 332, KZ⁵⁵) kada je zaprećena kazna od pet i više godina zatvora, što predstavlja nasilje u porodici za stav 3 i 4 (nasilje koje je dovelo do teškog telesnog povređivanja ili teškog narušavanja zdravlja, ili je učinjeno prema maloletnom licu, ili je dovelo do smrti člana porodice), kao i za dela teške telesne povrede, sve povrede nanesene vatrenim i drugim oružjem, opasnim oruđem i drugim sredstvima podobnim da telo teško povrede ili zdravlje teško naruše, sva krivična dela iz oblasti seksualnih delikata.

Ako se informacija razmenjuje sa drugom službom (najčešće policiji i/ili centru za socijalni rad) **bez pristanka žrtve nasilja**, onda je **obavezno da ona bude odgovarajuće označena**:

- (a) da žrtva **nije dala** saglasnost za razmenu podataka;
- (b) da se radi o **visokom bezbednosnom riziku** (po život žrtve), uz navođenje svih dostupnih pokazatelja visokog rizika⁵⁶.

Bezbednost žrtve prilikom otkrivanja, prijave i razmene informacija o nasilju

Predstavnici svih nadležnih službi treba da imaju u vidu *potencijalni bezbednosni rizik* od ponavljanja ili eskaliranja nasilja u situacijama kada se ono **prijavi i/ili otkrije, kada žrtva napusti nasilnog partnera i kada pokrene (ili se po službenoj dužnosti budu pokrenuti) sudske postupke**. Suprotno široko rasprostranjenom uverenju da će nasilje prestati razdvajanjem partnera, neke karakteristike učinioca, određene vrste i taktike nasilja, karakteristike žrtve i okruženja, ukazuju na mogućnost da nasilje eskalira, da se pojave nove forme (na primer, uhođenje i proganjanje), te da dovede do teškog povređivanja ili ubistva žrtve (videti o bezbednosnim rizicima).

Zakoni nalažu **zaštitu oštećenih krivičnim delom** i drugih lica. Imajući u vidu da je policija često prva u kontaktu sa žrtvom, Zakon o policiji (čl. 48). predviđa da će policija:

- ako i dok za to postoje opravdani razlozi, preduzimanjem odgovarajućih mera da zaštititi oštećenog i drugo lice koje je dalo ili može dati podatke važne za krivični postupak ili lice koje je sa navedenim licima u vezi, ako im preti opasnost od učinioca krivičnog dela ili drugih lica;
- ove se mere preduzimaju na način da se u potpunosti štiti poverljivost identiteta oštećenog i drugih lica⁵⁷.

U ovim situacijama bezbednost žrtve se osigurava **valjanom procenom rizika i utvrđivanjem stepena opasnosti** (videti dalje u tekstu) i **primenom hitnih-neodložnih intervencija zaštite** (videti dalje u tekstu).

Propusti prilikom razmene podataka o nasilju

Postupci Zaštitnika građana, uključujući i najnoviji zbirni izveštaj o 14 slučajeva ubistva žena, ukazuju na postojanje sistematskog problema prilikom razmene podataka o prijavljenom nasilju prema ženama i nasilju u porodici.

⁵⁵ *Neprijavlivanje krivičnog dela i učinioca*, čl. 332 Krivičnog zakonika RS;

⁵⁶ Više videti u: *Razmena ličnih podataka građana/građanki u kontekstu zaštite od nasilja u porodici*, (2009), Autonomni ženski centar, Beograd

⁵⁷ Zakon navodi da će način zaštite lica iz st. 1 ovog člana propisati ministar.

Utvrđeno je da *policijski službenici*:

- nisu u svim slučajevima obavještavali organ starateljstva o primljenim prijavama nasilja i preduzetim merama ili su to činili neblagovremeno;
- nisu o primljenim prijavama nasilja obavještavali zdravstvene ustanove u kojima su, nakon intervencije policije, hospitalizovani izvršioi nasilja.

Utvrđeno je da *centri za socijalni rad - organi starateljstva*:

- nisu obavještavali policiju u svojim saznanjima o izvršenom nasilju i visokom stepenu rizika u kome su se nalazili žrtva i izvršilac nasilja.

Utvrđeno je da *zdravstvene ustanove*:

- nisu u svim slučajevima obavještavale organe starateljstva, policiju i tužilaštvo o uočenom, odnosno prijavljenom nasilju nad ženom u porodici i partnerskim odnosima.

2. PROCENA RIZIKA I UTVRĐIVANJE STEPENA OPASNOSTI

Za ostvarivanje osnovnog principa zaštite žrtava nasilja koji se odnosi na bezbednosti žrtve nakon otkrivanja ili prijavljivanja nasilja, i u svim postupcima u koje je uključena, nužno je uspostaviti **standardni proces provere bezbednosnih rizika**. Postoji nekoliko dobro poznatih i međusobno sličnih „lista rizika“ koje omogućavaju da se uoči rizik od *ponavljanja nasilja, teškog povređivanja ili smrtnog ishoda nasilja u partnerskoj relaciji*⁵⁸.

Procena bezbednosnih rizika

Lista bezbednosnih rizika navedena je i u *Protokolu o postupanju policijskih službenika*⁵⁹ i uključuje:

1. učinilac nasilja ima pristup, koristi ili preti upotrebom oružja;
2. prethodna istorija nasilja u porodici i eskalacija nasilja;
3. postojanje sudskih mera zabrane nasilja i istorija njihovog nepoštovanja;
4. postojanje kriminalne istorije učinioca (koja ne mora biti u vezi sa delima nasilja u porodici);
5. postojanje zloupotrebe alkohola ili droge ili sumnja na postojanje psihičkih teškoća ili bolesti;
6. postojanje ili pokušaj samoubistva (kod učinioca i/ili kod žrtve);
7. doživljaj straha žrtve i njeno mišljenje o rizicima od budućeg nasilja;
8. nezaposlenost i finansijski problemi (učinioca nasilja);
9. aktuelni problemi u partnerskim i porodičnim odnosima (na primer, najava napuštanja partnera, razvod, sporovi oko imovine, poveravanja ili održavanja ličnog odnosa sa decom roditelja kojem nisu poverena);
10. ako su deca prisutna nasilju, da li su već ili bi mogla biti povređena;
11. pretnje žrtvi, njenoj porodici, prijateljima;
12. prisiljavanje na seksualne odnose;
13. istorija ljubomornog ponašanja učinioca u odnosu na žrtvu, proganjanje ili uznemiravanje od strane bivšeg partnera;
14. drugi pokazatelji koji bi mogli biti od značaja: izolacija žrtve (socijalna ili geografska),

⁵⁸ Na primer, lista „26 velikih“ u Dulut modelu intervencije; *The CAADA-DASH* lista indikatora u Engleskoj i Velsu; lista za procenu rizika J. Campbell koja se koristi u Interventnim centrima u Austriji; adaptiranu *CAADA-DASH* listu koristi Autonomni ženski centar kao redovnu proceduru prilikom individualnih razgovora sa ženama koje imaju iskustvo nasilja.

⁵⁹ *Posebni protokol za policijske službenike - najčešći rizici*.

nevoljnost da napusti stan/kuću, činjenica da ne zna (dovoljno dobro) jezik ili da nema državljanstvo, određene vrste invaliditeta ili hroničnih bolesti, uzrast/starost žrtve i slično.

Lista bezbednosnih rizika navedena je i u *Posebnom protokolu za zdravstvene radnike*⁶⁰:

Grupa A:

- da li je postojala pretnja ili upotreba oružja?
- da li se u toku vremena povećavala učestalost i ozbiljnost nasilja?
- da li procenjuje da joj je bezbednost ugrožena povratkom kući?
- da li je pokušala samoubistvo ili pomišljala na samubistvo?
- da li su deca bila izložena nasilju ili pretnjama nasilju?

Grupa B:

- da li postoji istorija zlostavljanja u braku/partnerskoj vezi?
- da li nasilnik trenutno živi u zajedničkom domaćinstvu?
- da li je u prethodnom periodu intervenisala policija?
- da li je još neko iz okoline upoznat sa zlostavljanjem?
- da li je zlostavljanje počelo ili se povećalo za vreme trudnoće?
- da li pacijentkinja traži medicinsku pomoć?

Međutim, *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* uveo je obaveznu proceduru provere bezbednosnih rizika, za koju je u svakom pojedinačnom slučaju⁶¹ zadužen nadležni policijski službenik (čl. 15). Osnovni javni tužilac je u obavezi da prouči obaveštenje i vrednuje procenu rizika nadležnog policijskog službenika (čl. 18), u postupku koji sledi. I osnovni sud kojem se dostavlja predlog javnog tužioca za produženje hitnih mera ima obavezu da vrednuje procenu rizika koje su učinili nadležni policijski službenik i osnovni javni tužilac (čl.19). Procena bezbednosnih rizika biće vršena i dalje, više puta dok traju postupci i dok se slučaj prati, jer se radi o dinamičnoj (promenljivoj) kategoriji.

Procena rizika - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici - čl. 16

Procena rizika zasniva se na dostupnim obaveštenjima i obavlja se u što kraćem roku.

Pri proceni rizika naročito se vodi računa o tome da li je mogući učinilac ranije ili neposredno pre procene rizika učinio nasilje u porodici i da li je spreman da ga ponovi, da li je pretio ubistvom ili samoubistvom, poseduje li oružje, da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance, da li postoji sukob oko starateljstva nad detetom ili oko načina održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja koji je mogući učinilac, da li je mogućem učiniocu izrečena hitna mera ili određena mera zaštite od nasilja u porodici, da li žrtva doživljava strah i kako ona procenjuje rizik od nasilja.

Nadležni policijski službenik odmah dostavlja sva dostupna obaveštenja o nasilju u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega i procenu rizika - ako ona ukazuje na neposrednu opasnost

⁶⁰ *Posebni protokol za zdravstvene ustanove* - procena bezbednosti i životne ugroženosti žene i predlog obrasca za evidentiranje i dokumentovanje nasilja.

⁶¹ Kako se Zakon primenjuje i na saradnju u sprečavanju nasilja u porodici (čl. 24-27) u krivičnim postupcima za krivična dela navedena u čl. 4, proveru bezbednosnih rizika bi trebao obavljati i za druga, navedena krivična dela.

od nasilja - osnovnom javnom tužiocu na čijem području se nalazi prebivalište, odnosno boravište žrtve, centru za socijalni rad i grupi za koordinaciju i saradnju.

Ako nadležni policijski službenik ustanovi postojanje opasnosti koja nije neposredna, sva dostupna obaveštenja o nasilju u porodici ili opasnosti od njega i svoju procenu rizika dostavlja osnovnom javnom tužiocu i centru za socijalni rad.

Važno upozorenje:

Prisustvo nekog od ovih faktora može da ukaže na **povišen rizik** od povređivanja ili čak ubistva žrtve. **Odsustvo** ovih faktora, međutim, nije dokaz da ne postoji rizik od teškog nasilja ili ubistva. **Procena žrtve** o bezbednosti/ugroženosti je vrlo značajan pokazatelj opasnosti situacije. Ako žrtva *ne smatra* da postoji rizik da učinilac ponovi nasilje, ili ne pokazuje strah, to nikako ne znači da je rizik od nasilja nizak (ili da ga nema). U tom slučaju, profesionalac/ka mora da se rukovodi procenom rizika i svojim profesionalnim znanjima. Zabrinutost žene za svoju bezbednost i strah **vrlo su značajni pokazatelji i ne smeju se zanemariti!**

Prisiljavanje na seksualne odnose

Većina lista za procenu bezbednosnih rizika od nasilja sadrži i pitanje o prisiljavanju partnerke na seksualne odnose. To potvrđuje da su neke radnje nasilja *opasnije za bezbednost žrtve*, zbog čega obavezno treba proveravati njihovo postojanje, jer žrtva (iz različitih razloga) neće u svakom slučaju prijave nasilja to saopštiti.

Iako ovakva procena rizika **ne može sa potpunom izvešnoću** da predvidi događaje, ona je važna za usmeravanje postupanja nadležnih službi. Ne može se sa sigurnošću reći koji broj pokazatelja sa „lista rizika“ izvesnije ukazuje na rizik od teškog povređivanja ili čak ubistva. Postojanje svakog od navedenih rizika treba tretirati kao **neposrednu opasnost** od ponavljanja nasilja, ili čak kao ozbiljnu neposrednu opasnost po život žene.

Treba imati u vidu da su neki od rizika *češće prisutni* u slučajevima teškog nasilja i ubistva žene⁶². Faktori *ljubomora* i *kontrole žrtve* povezani su sa brojnim drugim faktorima rizika⁶³ i povećavaju verovatnoću da zlostavljanje postane teže i opasnije.

Odluka žrtve da prijavi nasilje, napusti nasilnika, pokrene postupak razvoda, kao i sporovi oko dece i podele imovine, takođe nose visok rizik od nastavljanja ili pojačavanja nasilja, teškog povređivanja ili ubistva, posebno ako je u odnosu bilo ljubomora i kontrole i ako partner poseduje oružje⁶⁴. Praćenje *promena u ponašanju učinioca nasilja* (na primer, nabavljanje oružja, kršenje mera zaštite od nasilja) takođe ukazuje na potencijalnu opasnost.

Sva istraživanja pokazuju da je **strah žene** za vlastiti život i dobrobit **bolji prediktor** nasilja koje dovodi do povrede, nego to koje konkretne radnje nasilja su vršene, ili činjenica da u

⁶² Na primer, istraživanja pokazuju da se pokazatelji kao što su krivično osuđivan učinilac nasilja (ne nužno za dela nasilja u porodici), postojanje zlorabe alkohola, droge i/ili problemi u mentalnom zdravlju, registruju kod *sedam od deset* učinilaca teškog nasilja.

⁶³ To znači da su učinioci nasilja koji vrše kontrolu partnerke i koji su ljubomorni verovatnije već krivično osuđivani, povređuju žrtvu, imaju probleme zavisnosti od supstanci ili probleme mentalnog zdravlja, prete da će ubiti žrtvu, davili su ili gušili žrtvu, pretili su da će izvršiti samoubistvo, imaju finansijske probleme.

⁶⁴ Ovi faktori *devet puta češće* dovode do ubistva žene nego svi drugi.

stanu/kući postoji vatreno oružje, informacija o tome da li je ranije bilo povređivanja. Navodi se da je strah žrtve čak bolji prediktor opasnog nasilja od procene rizika na osnovu „liste rizika“ ili bilo kog psihološkog instrumenta. Ipak, treba imati u vidu da neke žene „**ne osećaju strah**“ iako sve okolnosti ukazuju da se radi o opasnom nasilju (ova je pojava najčešće odbrambenog karaktera i nesvesne prirode), ili **ne reaguju strahom**, jer pogrešno tumače radnje nasilnika (na primer, ljubomoru, opsesivnost, pretnje), ili nemaju informacije o opasnosti određenih radnji, ili ih osobe iz neposrednog okruženja i profesionalci pogrešno informišu („nije strašno“, „ništa se (još) nije desilo“).

U svim situacijama nasilja u partnerskim odnosima i u porodici kada postoje bezbednosni rizici (koji moraju biti utvrđivani u svakom pojedinačnom slučaju), a žrtva nasilja ne oseća strah, profesionalci su dužni da se **rukovode profesionalnim znanjima** i postupaju u skladu sa rizicima, bez obzira na doživljaj žrtve.

Za naš kontekst, uz sve navedene i druge faktore rizika, bilo bi značajno **sistematski proveravati** i da li je učinilac nasilja učestvovao u ratnim dešavanjima, ili postojanje postraumatskog stresnog poremećaja kao posledice učešća na ratištu, na šta ukazuju dosadašnji slučajevi ubistava žena.

Procena opasnosti situacije

Procena **opasnosti situacije (stepena ugroženost žrtve)** se često izražava u kategorijama nizak, srednji i visok. Za procenu se uzimaju pokazatelji koji se odnose na *ponašanje nasilnika, stanje u kojem se nalazi žrtva i stavove i okolnosti okruženja*. Navodi se da procenjenoj ugroženosti:

- **niskog** intenziteta, najčešće odgovaraju **standardne** mere postupanja;
- **srednjeg** intenziteta, najčešće odgovaraju **pojačane** mere zaštite, uz preduzete sve standardne mere;
- **visokog** intenziteta, najčešće odgovaraju **hitne** mere zaštite⁶⁵.

Ove se kategorije delimično preklapaju sa *stepenom prioriteta postupanja* centara za socijalni rad, koji na osnovu utvrđenih okolnosti, definišu tri stepena⁶⁶:

- **neodložno**: kada postoji akutno nasilje sa neposrednim ugrožavanjem fizičkog i emotivnog integriteta, ili visok rizik da do tog nasilja može doći; tada postupak početne procene počinje odmah, a **neodložna intervencija** se mora sprovesti što pre, najduže u roku od 24 sata (videti dalje u tekstu);
- **hitno**: kada je žrtva nasilja u porodici dete, u umerenom riziku od ugrožavanja fizičkog i emotivnog integriteta; početna procena mora početi odmah, a najkasnije u roku od tri dana (72 sata) po prijavi, odnosno saznanju za nasilje u porodici⁶⁷;
- **redovno**: kada podaci ukazuju da su niski rizici od pojave nasilja ili od njegove pojave u bliskoj budućnosti; postupak procene počinje odmah, a najkasnije u roku od pet radnih dana po prijemu, odnosno saznanju za nasilje u porodici.

⁶⁵ Više u: *Protokol za postupanje u situacijama nasilja za stručne radnike/ce u centru za socijalni rad*, (2006), Autonomni ženski centar, Beograda

⁶⁶ *Posebni protokol za centre za socijalni rad* - određivanje prioriteta postupanja i stepeni priprzeteta postupanja;

⁶⁷ U *Posebnom protokolu za centre za socijalni rad* **nije navedeno** šta je značenje „hitnog“ postupka kada je u pitanju žena-žrtva nasilja u partnerskon odnosu ili porodici, pa ostaje nejasno koje okolnosti zahtevaju takvu intervenciju, posebno ako žena nema maloletnu decu.

Iako postoje, **terminološke razlike** u vezi sa imenovanjem, procenama i postupanjem nadležnih službi treba usaglasiti, kako bi se obezbedila dobra intersektorska i interdisciplinarna saradnja i delovanje.

Treba imati u vidu da su „faktori rizika“ i „stepen opasnosti situacije“ **dinamične kategorije**, što znači da se moraju proveravati više puta tokom procesa (od prijave do završetka rada na slučaju), jer mogu da se menjaju. Dinamika provere bezbednosnih rizika se *planira i unosi u individualni plan zaštite žrtve* (videti dalje u tekstu). Svaka intervencija (mera i usluga) se dovodi u vezu sa bezbednošću žrtve („da li radnja koju planiraju predstavnici službi doprinosi bezbednosti žene, i na koji način“).

Koordinisano delovanje - procena bezbednosnih rizika i razmena informacija

Koordinisano delovanje nadležnih službi uključuje *razmenu informacija o proceni bezbednosnih rizika* ili stepena ugroženosti žrtve u svakom pojedinačnom slučaju nasilja. To je od višestruke koristi, jer omogućava da se identifikuju oni rizici koje predstavnici jedne službe nisu u mogućnosti da uvide ili ih nisu svesni, a omogućava i lakšu odluku, u slučaju da se procena svake od službi razlikuje.

Razmena informacija se obavlja **telefonski, pre intersektorskog sastanka** za planiranje intervencija (mera i usluga), a **obavezno** ako bilo koja od službi proceni da postoje visoki rizici za bezbednost žrtve. Razmena informacija o bezbednosti sledi sva **pravila** za razmenu podataka o ličnosti i naročito osetljivim ličnim podacima, uključujući pravila bezbednosti prilikom otkrivanja/obelodanjivanja nasilja.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici predvideo je obaveznu svakodnevnu razmenu informacija preko **lica određena za vezu**. Ova se lica imenuju u policijskoj upravi, osnovnom i višem javnom tužilaštvu, osnovnom i višem sudu i centru za socijalni rad i svakodnevno razmenjuju obaveštenja i podatke bitne za sprečavanje nasilja u porodici, otkrivanje, gonjenje i suđenje za krivična dela određena ovim zakonom i za pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela određenih ovim zakonom (čl. 24).

Profesionalci u svim nadležnim službama, i zajednički, odgovorni su za **upravljanje rizicima**, u skladu sa osnovnim principima zaštite žrtve⁶⁸ i odredbama *Konvencije Saveta Evrope* (čl. 51), kao i u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici. To podrazumeva obavezu da se primenjuju određene mere u svim fazama rada, istrage i pravosudnih postupaka, kao i tokom pružanja podrške žrtvi nasilja.

Hitna-neodložna intervencija

Bezbednost žrtve nasilja se u hitnom-neodložnom postupku može osigurati:

- **izmeštanjem-udaljavanjem** učinioca nasilja, ili potencijalnog učinioca iz zajedničkog stana/kuće ili iz neposrednog okruženja žrtve nasilja;
- **izmeštanjem** žrtve nasilja ili potencijalne žrtve iz zajedničkog stana/kuće ili iz neposrednog okruženja učinioca ili potencijalnog učinioca nasilja i smeštanjem u bezbedno okruženje.

⁶⁸ *Opšti protokol* - opšti principi zaštite žrtve.

Koordinisano delovanje - razmena informacija u situaciji hitne-neodložne intervencije

Razmena informacija između policije, javnog tužilaštva i centra za socijalni rad (u slučaju seksualnog nasilja odgovarajućih predstavnika/ca Centra za žrtve seksualnog nasilja) je **neodložna i neposredna** - telefonska razmena, zbog čega svaka od nadležnih službi **mora da obezbedi 24-časovnu dostupnost** svog predstavnika/lica određenog za vezu, a po mogućstvu specijalizovanog za postupanje u situacijama nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Iz tih razloga je važno da svaka služba ima telefonske brojeve, a po mogućstvu i spisak (i funkcije) specijalizovanih predstavnika iz svih ostalih nadležnih službi.

Koordinisano delovanje - razvijanje bezbednosnog/sigurnosnog plana

Razvijanje bezbednosnog/sigurnosnog plana za žrtvu i njenu decu (ili druge nenasilne članove porodice) predstavlja **neophodnu meru** čiji izostanak može da ugrozi život žene i dece. U zbirnom izveštaju Zaštitnika građana povodom 14 slučajeva ubistva žena navodi se da:

- policija nije u svim slučajevima oduzimala oružje od lica prijavljenog za nasilje;
- centar za socijalni rad - organ starateljstva nije sproveo postupak procene rizika, u skladu sa propisanim obavezama.

Sigurnosni/bezbednosni plan pomaže da se poveća bezbednost u slučaju kada žrtva nasilja živi sa nasilnikom u istom prostoru, ili kada je rešila da ga napusti. Za razvijanje bezbednosnog plana nužna je *saradnja službi, primena službenih ovlašćenja i postojanje resursa u zajednici*. Bezbednosni plan obavezno uključuje i mere prema nasilniku. **Sve aktivnosti se organizuju u saradnji svih nadležnih službi, uz aktivno učešće žrtve, a efekti plana zaštite se procenjuju i od strane žrtve.**

Bezbednosne mere u nadležnosti policije i javnog tužilaštva

Novi *Zakon o policiji*⁶⁹ u pojedinim odredbama na bolji način definiše ovlašćenja policije (čl. 64, Vrste policijskih ovlašćenja). Policijski službenik može **bez naredbe** (i pisanog naloga) **dovesti** lice koje je zatečeno u izvršenju krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti, a radi saslušanja u svojstvu osumnjičenog, u skladu sa *Zakonikom o krivičnom postupku*, kao i lice koje treba zadržati u skladu sa zakonom (čl. 83, ZoP). Policijski službenik može **zadržati** lice u slučaju kada je to drugim zakonom propisano (čl. 86, ZoP). Takođe, policijski službenik može, u skladu sa zakonom, *privremeno, a najduže do osam časova od donošenja odluke*, **ograničiti slobodu kretanja** licu na određenom prostoru ili u objektu, a radi sprečavanja izvršenja krivičnih dela ili prekršaja, pronalazjenja i hapšenja učinilaca krivičnih dela ili prekršaja, pronalazjenja tragova i predmeta koji mogu poslužiti u krivičnom i prekršajnom postupku. Odluku o ovom ovlašćenju donosi direktor policije ili načelnik policijske uprave, odnosno lice koje oni za to ovlaste. Za ograničenje slobode kretanja duže od osam časova potrebno je odobrenje nadležnog suda (čl. 88, ZoP).

Policijski službenici su dužni da u svim događajima sa elementima nasilja **oduzmu oružje odmah i bez odlaganja**. Za oduzimanje oružja, kao neodložnu i hitnu meru, *nije potrebna saglasnost, odobrenje niti prethodno izveštavanje nadležnog tužioca*, već se oružje u okviru zakonskih ovlašćenja oduzima odmah u svim prijavama nasilja ili događajima sa indicijom nasilja. Takođe, policijski službenici su ovlašćeni da **utvrđuju prisustvo** alkohola i psihoaktivnih supstanci, bilo kod učinioca, oštećenog ili svedoka nekog događaja.

⁶⁹ *Zakon o policiji*, „Sl. glasnik RS“, br. 6/2016.

Policija može **uhapsiti** lice koje je je zatečeno pri izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 292 ZKP), ako postoji jedan ili više razloga za određivanje pritvora (predviđenih čl. 211 ZKP-a), a dužna je da bez odlaganja to lice *sprovede* nadležnom javnom tužiocu i preda izveštaj o razlozima i o vremenu hapšenja (čl. 291, ZKP).

*Zakonik o krivičnom postupku*⁷⁰ definiše više mera koje se mogu preduzeti prema okrivljenom, a u cilju nesmetanog vođenja krivičnog postupka, između ostalog i **pritvor** (čl. 188, ZKP), koji se može odrediti protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo, pod uslovima koje definiše zakon (čl. 211, ZKP). O određivanju pritvora odlučuje sud na predlog javnog tužioca, u skladu sa zakonom (čl. 212, ZKP). Pritvor u istrazi može se odrediti, produžiti ili ukinuti rešenjem sudije za prethodni postupak ili veća (čl. 214, ZKP). Lice može biti uhapšeno i ukoliko je zatečeno pri izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 292 ZKP).

*Hitne mere zaštite*⁷¹

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, po prvi put se u naš pravni sistem uvode **hitne mere zaštite**. Pored mera porodičnopravne zaštite, ovim merama se nastoji unaprediti preventivni sistem zaštite od nasilja u porodici na taj način što će se žrtvama pružiti **trenutna zaštita, odmah po prijavljivanju ili otkrivanju nasilja u porodici**. To je do sada bilo moguće samo u slučajevima kada je učinjeno delo bilo kvalifikovano kao krivično delo i kada je učiniocu, po odluci javnog tužioca, bilo određeno *zadržavanje u policiji*⁷². Praksa je ukazala na potrebu za efikasnijim vidom zaštite, kao što su hitne mere zaštite, a sa *ciljem* da se na jedinstveni način uredi organizacija i postupanje državnih i drugih organa *radi delotvornog sprečavanja nasilja u porodici, kao i radi blagovremene i efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici*.

Imajući u vidu da se nasilje u porodici najčešće prijavljuje **policiji**, čiji je primarni zadatak da zaustavi i spreči svako ponašanje kojim se povređuje ili ugrožava telesni integritet i narušava bezbednost građana, za određivanje hitnih mera zaštite utvrđena je *nadležnost policije, prema mestu izvršenja nasilja*. Naime, u slučaju prijavljivanja ili postojanja neposredne opasnosti od ponavljanja bilo kog oblika nasilja u kome su učesnici članovi porodice, policijski službenik koji je primio informaciju **dužan je** da o tome *odmah obavesti specijalizovanog policijskog službenika za sprečavanje nasilja u porodici, ovlašćenog za izricanje hitnih mera zaštite*. Takođe, ovlašćen je da *učinioca odmah sprovede u policijsku stanicu*, kako bi se prema njemu sproveo dalji postupak, a radi čega učinilac može biti *zadržan do osam časova*. Obaveza nadležnog policijskog službenika za sprečavanje nasilja u porodici je da *odmah sprovede sve potrebne provere*, koje podrazumevaju obavljanje razgovora sa učiniocem, žrtvom, svedocima, prikupljanje medicinske dokumentacije o zadobijenim povredama žrtve, proveru da li učinilac ima oružje, proveru njegove kriminalističke, kaznene i prekršajne evidencije, proveru da li su prema učiniocu na snazi neke od mera krivičnopravne ili porodičnopravne zaštite ili hitnih

⁷⁰ *Zakonik o krivičnom postupku*, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁷¹ Mere koje predviđa *Zakona o zaštiti od nasilja u porodici*, čl. 17-21, a koje preporučuje *Konvencija Saveta Evrope* (čl. 52);

⁷² Kako je u praksi ovih slučajeva malo, žrtve su najčešće ostajale bez ikakve zaštite nakon prijavljivanja učinioca nasilja, pogotovo što su se veoma retko od strane nadležnih državnih organa (javnog tužioca i centra za socijalni rad) pokretali postupci za određivanje mera porodičnopravne zaštite, koje su upravo namenjene hitnoj zaštiti žrtve. Međutim, čak i u onim situacijama kada su pokretani postupci za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, oni su veoma često dugo trajali, čime se gubila svrha njihovog pokretanja, a žrtva je opet ostajala uskraćena za brzu i efikasnu zaštitu.

mera zaštite, te da li su u toku neki od sudskih postupaka, kao i sve druge potrebne provere činjenica koje ukazuju na moguću opasnost od vršenja nasilja u porodici.

Na osnovu sprovedenih provera i utvrđenih činjenica *vrši se procena rizika*, koja podrazumeva postojanje sumnje da je izvršeno nasilje u porodici ili postojanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici, u kom slučaju će policijski službenik za sprečavanje nasilja u porodici odmah **doneti naredbu** kojom se prema učiniocu **izriču hitne mere zaštite**, i to:

- *mera udaljenja učinioca iz stana* i
- *mera privremene zabrane prilaska i kontaktiranja sa žrtvom*.

Ove mere traju **48 sati** od časa određivanja. Kako bi se obezbedila hitnost mera i kontinuitet u njihovom trajanju, *naredba se uručuje učiniocu odmah po izricanju*, a učinilac protiv navedene naredbe *nema pravo prigovora niti žalbe*, čime je žrtvi obezbeđena neprekidna zaštita tokom svih 48 časova.

O izvršenoj proceni rizika i o izrečenim hitnim merama zaštite, policijski službenik za sprečavanje nasilja u porodici, dužan je da *odmah obavesti nadležnog javnog tužioca* i da mu *dostavi* navedena dokumenta. Hitne mere zaštite mogu se *po predlogu javnog tužioca produžiti od strane suda za 30 dana*. Naime, nakon prijema obaveštenja, procene rizika i naredbe kojom su izrečene hitne mere zaštite, javni tužilac ima dalju obavezu da *u roku od 24 časa*, dakle pre isteka hitnih mera zaštite, *razmotri* obaveštenje o događaju i procenu rizika i potom proceni da li postoji neposredna opasnost od nasilja u porodici, pa ukoliko utvrdi da postoji, dužan je da *nadležnom sudu podnese predlog za produženje hitnih mera zaštite*.

Stvarna i mesna nadležnost **suda** za produženje hitnih mera zaštite, određuje se prema odredbama *Porodičnog zakona*⁷³ koje uređuju postupak za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici. To znači da će za produženje hitnih mera zaštite biti *nadležan osnovni sud prema mestu prebivališta ili boravištu žrtve porodičnog nasilja*. Kako se i mesna nadležnost pojedinog javnog tužilaštva određuje spram mesne nadležnosti suda pred kojima to tužilaštvo postupa, proizilazi da je i za podnošenje predloga za produženje hitnih mera zaštite *nadležno osnovno javno tužilaštvo prema mestu prebivališta ili boravištu žrtve nasilja u porodici*.

Za određivanje hitnih mera zaštite **nije neophodno** da se u radnjama učinioca stiču i obeležja krivičnog dela nasilje u porodici iz člana 194 *Krivičnog zakonika*⁷⁴, niti nekog drugog krivičnog dela, jer se hitne mere zaštite *mogu izreći i kada samo postoji opasnost od izvršenja nasilja u porodici*. Ali, ukoliko bi u radnjama učinioca bilo elemenata krivičnog dela, moguća je situacija da u pogledu krivičnog gonjenja *postupa tužilaštvo koje bi inače bilo nadležno prema mestu izvršenju krivičnog dela*, dok bi bi u pogledu produženja hitnih mera zaštite postupalo drugo mesno nadležno tužilaštvo ukoliko, u mestu gde je izvršeno krivično delo, žrtva nema prebivalište ili boravište, već na području drugog mesno nadležnog suda odnosno tužilaštva. U takvoj situaciji *neophodno je uspostaviti međusobno informisanje i dostavljanje odluka između nadležnih javnih tužilaštava*, kako bi se u svakom trenutku raspolagalo svim relevantnim podacima koji su od značaja za pružanje adekvatne i efikasne zaštite žrtvi nasilja u porodici.

Specifičnost postupka za produženje hitnih mera zaštite ogleda se u tome što se sprovodi *samo na osnovu priložene dokumentacije*, dakle **bez prisustva** javnog tužioca kao podnosioca

⁷³ *Porodični zakon*, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

⁷⁴ *Krivični zakonik*, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2015, 88/2005 - ispr., 107/2015 - ispr., 72/2009, 111/2019, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

predloga i **bez saslušanja** lica prema kome je predloženo produženje hitnih mera, čime je obezbeđena maksimalna hitnost u postupanju suda, a time i efikasnost u hitnim merama zaštite. Naime, javni tužilac uz predlog za produženje hitnih mera zaštite dostavlja sudu sve one dokaze koji su prikupljeni od strane policije, kao i procenu rizika, kako bi sud na osnovu priložene dokumentacije utvrdio postojanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici, što je uslov za donošenje rešenja kojim se produžavaju hitne mere zaštite za još 30 dana.

Dakle, kao i za određivanje, tako i za produženje hitnih mera zaštite **nije neophodno da se u konkretnom slučaju nasilje u porodici dogodilo**, već je dovoljno da samo postoji **neposredna opasnost** od nasilja u porodici, *jer je osnovna svrha ovih mera preventivno delovanje*, odnosno otklanjanje rizika i sprečavanje da do nasilja dođe. Odluku o produženju hitnih mera zaštite donosi **sudija** pojedinac i to u roku od **24 časa** od podnošenja predloga, o čemu je dužan da *odmah obavesti* javnog tužioca i policijskog službenika za sprečavanje nasilja u porodici, koji ima dalju *obavezu* da o donetoj odluci odmah obavesti lice prema kome je sud odredio hitnu meru. To omogućava da navedeno lice ima saznanje da su hitne mere i dalje na snazi, kao i da u roku od 3 dana može da podnese *žalbu* protiv navedenog rešenja. Time se ne bi odložilo dejstvo hitnih mera, *jer žalba ne odlaže izvršenje rešenja* kojim su hitne mere produžene.

O izjavljenoj žalbi odlučuje veće od trojice sudija istog suda u roku od 3 dana od dana dostavljanja žalbe. Prema tome, kao i postupak za određivanje hitnih mera zaštite, tako je i sudski postupak za njihovo produženje maksimalno pojednostavljen i naročito hitan, kako bi se u punoj meri ostvarila svrha određivanja hitnih mera, a to je efikasna i delotvorna zaštita žrtava nasilja u porodici.

Važno upozorenje:

Treba imati u vidu da mere izmeštanja-udaljavanja nasilnika (ili izmeštanje žrtve nasilja kod srodnika i prijatelja) u nekim situacijama **nisu dovoljne** (odgovarajuće), odnosno ne garantuju bezbednost žrtve od teškog nasilja ili ubistva. Zbog toga bi policija, centar za socijalni rad i javno tužilaštvo trebalo posebnu pažnju da obrate **proceni** da li će hitne mere zaštite biti odgovarajuća bezbednosna intervencija u svakom konkretnom slučaju nasilja prema ženi i nasilja u porodici.

Istorijski, hitne mere zaštite prvi put su zakonski regulisane u Austriji (1997. godine), kao samostalno policijsko ovlašćenje, od kada su postale uobičajen način postupanja u desetini evropskih država. Zbog pozitivnim efektima u zaštiti žrtve, ove su mere uključene i u *Konvenciju Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici* (čl. 52), na koji način su države obavezane da ih uvedu u svoj zakonodavni sistem. Međutim, povodom **slučajeva ubistva dve žene** kojima su u Austriji dodeljene hitne mere zaštite, *Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena*, uvažavajući postignuto, preporučio je Austriji da ojača primenu i sprovođenje ovih mera usklađeno sa odgovarajućim odredbama krivičnog zakonodavstva. **Naime, u situacijama visokog rizika od teškog nasilja ili ubistva, hitne mere zaštite nisu delotvorne, jer ne sprečavaju učinioca da ih prekrši i izvrši svoju nameru.**

Stoga, kada ove mere postanu deo redovne prakse u našem kontekstu, od presudnog značaja će biti *da se valjano utvrde bezbednosni rizici i preduzmu odgovarajuće mere*, što u određenim slučajevima jeste udaljavanje učinioca, zabrana pristupa i kontakta sa žrtvom. U slučajevima visokog rizika po bezbednost žrtve, uključujući i procenu da se učinilac neće pridržavati hitnih mera zaštite ili porodičnopravnih mera zaštite od nasilja, **moraju biti primenjene druge mere** (dovođenje, zadržavanje i pritvor učinioca nasilja), koje obezbeđuju izvesniju sigurnost žrtve.

Neodložna intervencija u nadležnosti centra za socijalni rad⁷⁵

Centar za socijalni rad je dužan da pruži *neposredno i u saradnji sa drugim službama* (policijom, zdravstvenom ustanovom, **Centrom za žrtve seksualnog nasilja** i drugim) uslugu **neodložne intervencije** žrtvi nasilja u porodici, kada je potrebno preduzeti mere za osiguranje bezbednosti i zaštite zdravlja, odnosno kada postoje opravdani razlozi da bi nepreduzimanje hitnih mera i usluga iz nadležnosti tog organa dovelo do ugrožavanja života, zdravlja i razvoja žrtve nasilja. Neodložna intervencija se mora realizovati **odmah**, ali najkasnije u roku od 24 sata, što znači da se **mora obezbediti 24-časovna dostupnost** stručnih radnika za postupanje, *bez obzira* to kojoj instituciji je prijava za nasilje u porodici podneta.

U slučaju visokog rizika po bezbednost žrtve institucije **razmenjuju informacije telefonom** (ne saziva se sastanak za planiranje mera zaštite, odnosno konferencija slučaja). Centar za socijalni rad će odmah (telefonom) obavestiti policiju ili javno tužilaštvo, a u roku od 24 sata će dostaviti i pisano obaveštenje.

Neodložna intervencija primarno treba **da obezbedi**:

- fizičku i emotivnu bezbednost žrtve nasilja;
- zdravstvenu zaštitu (i saniranje posledica ako je do nasilja došlo);
- egzistencijalne uslove za život žrtve i članova njene porodice⁷⁶.

Sigurne kuće

U praksi, neodložna intervencija centra za socijalni rad najčešće znači izmeštanje žene i dece iz kuće/stana i smeštanje u „**sigurnu kuću**” (specijalizovano prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja, koje ispunjava odgovarajuće bezbednosne standarde). U situaciji kada žrtva mora da izađe iz kuće/stana bitno je da se obezbedi da ona **povede sa sobom decu** (bez obzira na njihov uzrast i pol), da se prilikom smeštanja **deca ne razdvajaju od majke** (jer ih to dodatno traumatizuje), kao i da se *braća i sestre ne razdvajaju međusobno*.

Ako je žena iz kuće/stana izašla *bez posredovanja* službi (centra za socijalni rad i policije) nužno je obezbediti (asistenciju) **da preuzme decu i svoje lične stvari**. Sigurna kuća mora biti **dostupna** žrtvi nasilja u skladu sa njenom procenom rizika i potrebom za bezbednosti, bez dodatnih uslova, što bi trebalo da znači *bez dodatnih uslova* od strane centra za socijalni rad, kao organa koji upućuje na ovu vrstu usluge.

Treba imati u vidu da žrtva nasilja **ima pravo** na zaštitu bezbednosti, svoje i bezbednosti dece, u svim okolnostima, ali da *ne mora da prihvati uslugu smeštanja u sigurnu kuću*, ili drugu vrstu prihvatilišta. Predstavnici nadležnih službi su odgovorni da pruže zaštitu od nasilja *intervencijama koje sprečavaju učinioca nasilja* da ga čini, preti ili ponavlja.

⁷⁵ Usluge neodložne intervencije predviđene su Zakonom o socijalnoj zaštiti, čl. 56 (3. Stav: „Usluge neodložne intervencije obezbeđuje Republika Srbija, odnosno autonomna pokrajina”). Takođe, i Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada u centrima za socijalni rad, u čl. 40 - Dostupnost usluga, nalaže organizaciju rada u CSR kojom se može obezbediti dostupnost usluga neodložne intervencije 24 sati, dežurstvom ili uvođenjem pripravnosti (dostupnost putem telefona), o čemu odluke donosi direktor centra (čl. 51 ovog Pravilnika određuje uslugu neodložne intervencije).

⁷⁶ Posebni protokol za socijalne radnike - neodložna intervencija.

Mere zaštite od nasilja u porodici

Porodični zakon omogućava preventivnu i hitnu zaštitu žrtava nasilja u porodici izricanjem odgovarajućih *mera prema nasilniku*. Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više sledećih mera zaštite od nasilja u porodici (čl. 198 PZ):

1. zabranu daljeg uznemiravanja člana porodice;
2. zabranu pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;
3. zabranu približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;
4. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
5. izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti.

Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom koja se podnosi nadležnom osnovnom sudu, prema mestu prebivališta, odnosno boravištu člana porodice prema kome je nasilje izvršeno. Tužbu za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mera zaštite, mogu podneti, pored član porodice prema kome je nasilje izvršeno, odnosno njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i nadležni centar za socijalni rad (videti detaljno dalje u tekstu).

Zaštitne mere u prekršajnom postupku

U skladu sa procenom, kvalifikovanje dela kao *prekršaj* stvara mogućnosti preduzimanja odredbi *Zakona o prekršajima*⁷⁷, na prvom mestu **privođenje** učinioca prekršaja i **zadržavanje** učinioca prekršaja koji je zatečen u vršenju prekršaja i kada postoji opasnost da će nastaviti sa vršenjem prekršaja. Ovakvo zadržavanje može trajati **najduže 24 sata**.

U ovim situacijama je **neophodna i mora biti predložena primena zaštitnih mera** u okviru zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Tu se pre svega misli na zaštitnu meru **zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja** (čl. 61), koja se izriče uz kaznu ili opomenu, ali i samostalno, kada sankcija nije određena, ako je takva mogućnost propisana, radi sprečavanja učinioca da ponovi prekršaj ili da nastavi sa ugrožavanjem oštećene (videti detaljnije dalje u tekstu).

Zdravstvene ustanove i bezbednost žrtve

Predstavnici zdravstvenih ustanova nemaju kompetencije i resurse za razvijanje bezbednosnog plana, zbog čega je nužno da nakon utvrđivanja postojanja bezbednosnih rizika *provere* da li žena ima gde da ode, pozovu policiju ili centar za socijalni rad, informišu o postojanju "sigurnih kuća", daju ženi brojeve telefona i adrese službi koje pružaju zaštitu, podrže ženu da se bavi pitanjima svoje bezbednosti, bez obzira da li živi sa nasilnikom u istoj kući/stanu, planira ili ga je napustila⁷⁸. U situacijama visokog rizika za bezbednost žrtve i kada postoji obaveza prijavljivanja nasilja, zdravstveni radnici će nasilja prijaviti policiji ili nadležnom javnom tužilaštvu, u skladu sa zakonom (videti ranije opisano).

⁷⁷ *Zakon o prekršajima*, „Sl. glasnik RS“, br.65/2013 i 13/2016.

⁷⁸ *Posebni protokol Ministarstva zdravlja RS za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju* - sačinjavanje bezbednosnog plana.

Specijalizovane ženske organizacije za podršku žrtvama i bezbednost žrtve

Specijalizovane ženske organizacije pružaju pomoć svim ženama da razmotre svoju bezbednosnu situaciju i **sačine individualni sigurnosni plan**, koji sadrži konkretne preporuke o tome šta treba pripremiti i preduzeti ako žena živi sa nasilnikom u istoj kući/stanu, ako zbog eskalacije nasilja mora hitno da napusti kuću/stan, ili kada je rešila da napusti nasilnog partnera, naročito u prvim danima i mesecima nakon napuštanja.

3. EVIDENTIRANJE I PRAĆENJE POSTUPANJA

Beleženje, odnosno evidentiranje podataka o slučaju nasilja, uključeno je u **sve faze rada**, od identifikovanja (prijave, prepoznavanja ili otkrivanja) nasilja do praćenja efekata zaštite.

Od suštinske je važnosti da informacije koje se evidentiraju (a posebno one u dokumentaciji) odražavaju *iskustvo žene* koja je pretrpela nasilje, uključujući i decu i druge članove porodice koji su mu svedočili, a ne da budu preoblikovane/izmenjene prema tumačenjima profesionalaca i usklađivane sa „uobičajenim jezičkim formama“ koje koriste različite službe.

Takođe, od suštinske je važnosti da informacije o žrtvama koje se prikupljaju i beleže budu **sigurne i poverljive**, jer to utiče na bezbednost žrtve.

Sistematsko i odgovarajuće prikupljanje i evidentiranje podataka o nasilju prema ženama i nasilju u porodici predstavlja **bitnu komponentu** efikasnog osmišljavanja politike u oblasti prečavanja svih oblika nasilja prema ženama⁷⁹, kao i uspešne koordinacije i saradnje između nadležnih službi u planiranju i sprovođenju odgovarajućih mera i usluga zaštite. Međutim, iako se na osnovu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u svim nadležnim organima vode evidencije, a Republičko javno tužilaštvo je uspostavilo Centralnu evidenciju, ona još nije dostupna u elektronskoj formi, niti ima javno dostupnih izveštaja o primeni Zakona.

Evidentiranje podataka

Svaka služba je dužna za evidentiranje nasilja u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, odnosno u skladu sa drugim relevantnim zakonima i pravilima službe.

Važno je naglasiti ulogu policije, koja je **dužna da sve prijave** nasilja u porodici (i kada prvobitno nema elemenata za procesuiranje) **zavede**, sačini neophodne službene akte i na osnovu njih formira predmet. Ovakav pristup omogućava da se svi slučajevi prijave nasilja razmatraju na sastanku grupe za koordinaciju i saradnju (a ne samo oni koji su već rezultirali podnošenjem odgovarajućih prijava i preduzimanjem hitnih ili drugih mera prema učiniocu). Iskustvo u okviru multisektorske saradnje pre početka primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici potvrđuje da se ponekad tek na sastanku, razmenom informacija, utvrdi da postoji visok stepen ugroženosti žrtve i kod događaja koji nisu evidentirani kao nasilje, već samo raprava/svađa.

Ista preporuka važi i za profesionalce u centru za socijalni rad i zdravstvenim ustanovama, jer analiza najčešćih propusta u postupanju u zaštiti od nasilja (uključujući i smrtne ishode) često pokazuje da nadležne institucije **nisu prepoznale i utvrdile** da se radi o nasilju, a pošto

⁷⁹ Konvencija Saveta Evrope, čl. 11

nisu međusobno razmenile informacije, nisu mogle da donesu ispravne odluke o postupanju.⁸⁰

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici obavezuje policijske uprave, osnovne sudove, osnovna javna tužilaštva i centre za socijalni rad na vođenje evidencija u elektronskom obliku koje čine Centralnu evidenciju o slučajevima nasilja u porodici, a vodi je Republičko javno tužilaštvo.⁸¹

Policijske uprave vode evidenciju o prijavljenim slučajevima nasilja u porodici i o izricanju i izvršenju hitnih mera i izvršenju mera zaštite od nasilja u porodici. Evidencija sadrži podatke o prijavljenim slučajevima nasilja u porodici - učesnicima vremenu i mestu događaja, prikupljene izjave, okolnosti slučaja, podaci o mogućoj žrtvi, zatim, o mogućem učiniocu i ranije određenim merama zaštite od nasilja u porodici. Policijska evidencija sadrži i podatke o proceni rizika (kojim organima je dostavljena), o izricanju hitnih mera i o njihovom produženju i izvršenju, a takođe i podatke o izvršenju mera zaštite od nasilja u porodici.

Osnovni sud vodi evidencije o svojim odlukama o predlozima za produženje hitnih mera i o određenim merama zaštite od nasilja u porodici, što podrazumeva podatke o licu kojem su produžene hitne mere, rešenje o produženju ili odbijanju produženja hitnih mera, podatke o žalbi protiv produženja hitnih mera i odluci suda po žalbi. Kad je reč o merama zaštite od nasilja u porodici, evidencija sadrži podatke o licu kojem su određene, odluci suda, žalbi na odluku i samu odluku, kao i o produženju, odnosno prestanku ovih mera.

Osnovno javno tužilaštvo vodi evidenciju o predlozima za produženje hitnih mera i zahtevima za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici: podatke o licu za koje je predloženo produženje hitnih mera, podatke o produženju hitnih mera i o podnošenju tužbe za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, vrsti mera koje se traži, odluka suda povodom tužbe za određivanje mera zaštite, i o njihovom produženju ili prestanku.

Nadležni **centar za socijalni rad** vodi evidenciju koja se odnosi: lične podatke žrtve, podatke o individualnom planu zaštite i podrške žrtvi (planiranim merama za zaštitu i planiranim merama za podršku), o izvršiocima mera i rokovima za njihovo izvršenje, kao i podatke o planu praćenja i proceni delotvornosti planiranih i preduzetih mera.

Praćenje postupanja

Praćenje postupanja podrazumeva **sistematično i redovno prikupljanje** odgovarajućih podataka i informacija s ciljem da se što objektivnije sagleda određena situacija.

Praćenje je **kontinuiran proces** i mora biti **dokumentovan** u skladu sa pravilima svake od službi. *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* propisuje praćenje kao obaveznu aktivnost, određujući da individualnim planom zaštite i podrške žrtvi između ostalog mora da sadrži i plan praćenja i procene delotvornosti planiranih i preduzetih mera (čl. 31, st.4).

---

⁸⁰ Zaštitnik građana, Sistemske preporuke, del.br.28582, od 27.07.2016. Takođe, Zaštitnik građanja - utvrđeni propusti u radu institucija u više od 20 slučajeva nasilja u porodici i partnerskim odnosima, del.br. 38077 od: 30.11.2018.

⁸¹ Član 32 *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*

Praćenje u centru za socijalni rad

Obaveza praćenja korisnika socijalnih usluga je uređena *Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada u centru za socijalni rad*, i to u čl. 76 - *Kontakt sa korisnikom tokom rada na slučaju*, čl. 77 - *Ponovni pregled i evaluacija planova pružanja usluga korisnicima i rada na slučaju*, čl. 78 - *Ponovni pregled*, članovima 79-81, kojima se reguliše učešće korisnika, način i sadržaj ponovnog pregleda, čl. 82 - *Vanredni ponovni pregled i evaluacija*. Dakle, obaveza praćenja u CSR postoji do završetka rada sa korisnikom (čl. 83).

Obaveza praćenje *svih slučajeva nasilja prema ženama i nasilja u porodici* je dodatno regulisana Naredbom nadležnog ministarstva⁸², kojom se nalaže svim direktorima CSR u Srbiji da svakog 1. i 15. u mesecu pisanim putem o svim prijavljenim slučajevima nasilja i preduzetim merama intervencije obavestavaju Republički zavod za socijalnu zaštitu, odnosno Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu prema posebnom upitniku koji će sačiniti stručne službe zavoda. Zavodi su u obavezi da pružaju eksternu supervizijsku podršku centrima za socijalni rad. Jednom mesečno (do svakog 1. u mesecu) Republički zavod će nadležnom ministarstvu, Sektoru za brigu o porodici i socijalnu zaštitu, a Pokrajinski zavod će Pokrajinskom sekretarijatu za socijalnu politiku, demografiju i rodnu ravnopravnost, dostavljati statistički izveštaj o postupanju CSR u svim prijavljenim slučajevima nasilja u porodici i predloge za izvršenje nadzora nad stručnim radom u konkretnom CSR, odnosno pojedinačnog stručnjaka ili tima⁸³. Republički zavod za socijalnu zaštitu je u obavezi da zbirni izveštaj o postupanju CSR u svim slučajevima nasilja u porodici, uključujući prijavljene slučajeve za nadzor rada, dostavlja Sektoru za brigu o porodici i socijalnu zaštitu, svakog prvog u mesecu, za prethodni mesec.

Iako Porodični zakon nalaže da evidenciju o merama zaštite vodi CSR, ne postoji izričita obaveza ovog organa da prati da li se izrečene zabrane poštuju, niti da radi sa članovima porodice u periodu dok traju mere zaštite. Parnični sud je **dužan** da svaku presudu dostavi nadležnom organu starateljstva (prema mestu prebivališta ili boravišta, kako žrtve nasilja, tako i učinioca prema kome su izrečene mere zaštite). Međutim, zakon ne precizira da li se dostavljaju prvostepene presude bez obzira da li su postale *pravnosnažne ili ne*, što dovodi do neujednačene prakse sudova u Srbiji. Imajući u vidu da se mere zaštite mogu doneti i u formi *Rešenja o privremenoj meri*, trebalo bi ustanoviti da sudovi odluke o merama zaštite dostavljaju *odmah po donošenju* nadležnom organu starateljstva, koji kao institucija vodi evidenciju o svim izrečenim merama porodičnopravne zaštite od nasilja, *ali i policiji* na čijem području žrtva ima prebivalište, a sve u cilju najbolje zaštite žrtava, iako ovakva obaveza sudova nije ustanovljena. Sud **nije obavezan** da presudu dostavi žrtvi ukoliko je tužbu podneo javni tužilac ili organ starateljstva, iako bi *bilo logično da žrtva bude neposredno obavještena* o tome da joj je pružena zaštita. **Sa druge strane ne bi trebalo da postoje prepreke** da javni tužilac ili centar za socijalni rad, kada je po njihovoj tužbi vođen postupak, dostave primerak presude i žrtvi nasilja u čiju korist su izrečene mere zaštite od nasilja u porodici.

⁸² Nalog br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine).

⁸³ Nalog nalaže i da direktori preduzmu odgovarajuće mere prema stručnjacima koji ne postupaju u skladu sa obavezama.

4. UTVRĐIVANJE I DOKUMENTOVANJE NASILJA

Cilj utvrđivanja nasilja je da se **ustanovi** šta se desilo (u aktuelnom događaju) i da se utvrde karakteristike nasilja. To uključuje i informacije o prethodnim događajima, trajanju nasilja, specifičnim taktikama nasilja, efektima i posledicama nasilja. Procesom utvrđivanja *prikupljaju se dokazi*, koji moraju biti tačni, pouzdani i verodostojni podaci o nasilju, a na osnovu tih podataka se planiraju intervencije, odnosno mere zaštite i usluge podrške za žrtvu.

Cilj dokumentovanja nasilja je da se **sačine izveštaji** koji sadrže kvalitetne, tačne i pouzdane informacije (podatke) o događaju, njegovoj istoriji i posledicama.

Prikupljanje informacija i procena o slučaju nasilja je težak i osetljiv zadatak, specifičan za svaku službu. On zavisi od mnogih činilaca: od izvora informacija, količine detalja, odsustva ili prisustva protivrečnosti u podacima, odsustva ili prisustva elemenata koji potvrđuju ili osporavaju navode, stepena do koga informacija ukazuje na obrazac ustaljene prakse, starosti informacija i slično.

Da bi se *povećala pouzdanost* informacija nužno je da se dobro upoznaju izvori informacija, da se postave precizna, jasna i detaljna pitanja, da se pažljivo posmatraju i beleže ponašanje i izgled žrtve, učinioca i drugih učesnika. Istovremeno, za sve profesionalce je važno da imaju u vidu i *uticaj vlastitog prosuđivanja* o iskazu žrtve i drugim podacima.

Nedоследnost u podacima koji se dobijaju od žrtve ne mora nužno da znači da je navod netačan (lažan). Ona često nastaje kao posledica zbunjenosti, teškoća u razumevanju pitanja, prisećanja konkretnih događaja i vremena dešavanja, usled uzbuđenosti ili emocija zbog oživljavanja traumatskih iskustava ili zbog drugih razloga.

Smatra se da postojanje **standardnog spiska pitanja** (formulara) koja usmeravaju na tip i vrstu podataka koje je nužno prikupiti (i evidentirati) može znatno da pomogne i olakša ovaj proces. Ovakva vrsta formulara u našem kontekstu postoji jedino u zdravstvenom sistemu⁸⁴, a mogla bi biti uspostavljena i drugim nadležnim službama⁸⁵. Propisani standardi za prikupljanje podataka mogli bi da smanje nepotrebna ponavljanja i preklapanja u ispitivanju, koja izlažu žrtvu dodatnom traumatskom iskustvu.

U procesu utvrđivanja i dokumentovanja (kao i evidentiranja) nasilja važno je da profesionalci iz nadležnih službi koji razmenjuju informacije i međusobno sarađuju imaju svest o tome da *iste reči* mogu imati različita značenja u različitim profesijama, te je dobro **što konkretnije opisivati** radnje i posledice, kako bi se omogućilo lakše razumevanje.

Pored iskaza žrtve, važno je da se obezbedi **potkrepljujuća dokumentacija**: uviđaj lica mesta i osoba, izjave svedoka, lekarska dokumenta, psihološke i druge stručne procene, dokumentacija službi o ranijim prijavama događaja i prethodnim intervencijama, svedočenja profesionalaca i slično. To predstavlja osnovu tužilačke politike „neodustajanja“ (*no-drop policy*) i traži više angažovanja policije i istražnih organa.

⁸⁴ *Posebni protokol za zdravstvene ustanove* - obrazac za evidentiranje i dokumentovanje nasilja: zdravstveni radnici se ohrabruju da popunjavaju obrazac zbog njegovog velikog sudsko-medicinskog značaja; treba imati u vidu da kopiju ovog dokumenta treba da ima i žrtva, osim u slučaju da bi to za nju bio rizik od nasilja.

⁸⁵ Intersektorski timovi bi mogli da usaglase „liste obaveznih pitanja“ za utvrđivanje i dokumentovanje nasilja, specifične za svaku postupaću službu i/ili disciplinu.

Ne treba zaboraviti da **razgovor o traumatskim iskustvima** može kod žrtve da prouzrokuje različite reakcije i, mada može imati terapijski učinak, takođe može (ponovo) da pokrene bolna sećanja i prouzrokuje psihički, pa čak i fizički stres. Zbog toga je neophodno pokazati empatiju i žrtvi ponuditi podršku i pomoć tokom celog procesa, upućivanjem na odgovarajuće službe podrške (kao što su specijalizovane ženske organizacije ili centri za podršku žrtvama seksualnog nasilja).

Koordinisano delovanje - razmena informacija o utvrđivanju nasilja

Saradnja svih nadležnih službi u prikupljanju i utvrđivanju činjenica koje su u vezi sa nasiljem i akterima, i njihova jasna, potpuna i pravovremena razmena, nužan je uslov delotvornih, efikasnih, specifičnih i sveobuhvatnih intervencija (mera i usluga), uključujući pravosudne procese, čak i u situacijama kada žrtve ne želi, ili odustane od učestvovanja u postupcima.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici propisao je jasne obaveze u razmeni informacija za utvrđivanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici i nasilja u porodici (o čemu je već bilo reči u tekstu).

Svedoci nasilja - dete i drugi posebno osetljivi članovi porodice

Opšti protokol izričito navodi da se deca smatraju žrtvama nasilja u porodici, ne samo kada ga neposredno trpe, već i kada su izložena aktima nasilja koje jedan član porodice vrši prema drugim članovima. Svedočenje, odnosno izloženost nasilju traumatizuje decu, čak i kada nisu prisutna dok se nasilje dešava (kada mogu da čuju, da znaju da se nasilje desilo ili se može desiti, kada su videla posledice nasilja). Zbog toga je nužno obezbediti da se prilikom utvrđivanja i dokumentovanja nasilja uzme u obzir i položaj dece svedoka, kao i svih drugih, posebno osetljivih članova porodice, koji su neposredno ili posredno pogođeni nasiljem.

Utvrđivanje i dokumentovanje seksualnog nasilja

Utvrđivanje i dokumentovanje postojanja seksualnog nasilja obavlja se u Centru za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa posebnim procedurama koje su opisane u Vodiču za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja u centrima za žrtve seksualnog nasilja.⁸⁶

S obzirom na različitu prirodu mogućih forenzičkih tragova (fizički, hemijski i biološki) evidentiranje i identifikovanje materijalnih dokaza bi trebalo izvršiti timski, u saradnji kriminalističkih policajaca i lekara specijalista. Samo kvalifikovani i obučeni zdravstveni radnici treba da prikupljaju dokaze koji su propisani zakonom, a biće korišćeni u postupku, kao dokazi koji će podupreti izjavu žrtve, potvrditi skori seksualni kontakt, pokazati da li je korišćena sila ili prinuda i da se eventualno identifikuje počinitelac. Dokaze je potrebno prikupiti što pre posle događaja. Prikupljanje materijalnih dokaza treba da bude za vreme medicinskog pregleda tako da se od žrtve ne zahteva da obavi više pregleda koji su invazivni i mogu da budu doživljeni traumatično.

U akutnoj fazi, odnosno u situaciji u kojoj se događaj odigrao neposredno, ili u kratkom vremenu pre obraćanja žrtve za pomoć, obezbeđivanje materijalnih dokaza (ako je žrtva dala

⁸⁶ Vodič za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja u centrima za žrtve seksualnog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, Novi Sad, 2019.

saglasnost za to) bi moralo biti sprovedeno prema protokolu za ginekološki i sudskomedicinski pregled⁸⁷ koji bi morali da izvršavaju lekari odgovarajućih specijalnosti, ali i policijski službenici koji bi morali da budu uključeni u ovu fazu postupka.

Zdravstveni radnici nisu odgovorni da odrede da li je žena bila ili nije bila seksualno zlostavljana. Detaljno o dokumentovanju i prikupljanju materijalnih dokaza u slučajevima silovanja videti u *Vodiču za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja u centrima za žrtve seksualnog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini*.

Postupanje policije prilikom utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

U postupanju policijskih službenika na zaštiti žrtava nasilja u porodici i posebno žrtava seksualnog nasilja, policijski službenici postupaju u skladu sa nalogima i naredbama nadležnog javnog tužioca.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici predvideo je postupanje policijskih službenika i nadležnih policijskih službenika.

*Policijski službenici su dužni*⁸⁸:

- da o svakom nasilju u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega, bez obzira kako su za to saznali, odmah obaveste nadležnog policijskog službenika;
- imaju pravo da sami, ili na zahtev nadležnog policijskog službenika, dovedu mogućeg učinioca u nadležnu policijsku stanicu radi vođenja postupka koji može trajati najduže osam časova, zatim, moraju mogućeg učinioca da pouče i da mu omoguće kontakt i korišćenje usluge branioca i pravne pomoći.

*Nadležni policijski službenik mora*⁸⁹:

- mogućem učiniocu da pruži priliku da se izjasni o svim bitnim činjenicama;
- da prikupi potrebna obaveštenja od drugih policijskih službenika;
- odmah da proceni rizik neposredne opasnosti od nasilja u porodici i izrekne hitnu meru za sprečavanje nasilja u porodici;
- odmah nakon prijema obaveštenja o nasilju ili neposrednoj opasnosti od njega procenjuje rizik i ako mogući učinilac nije doveden u policijsku stanicu.
- može, pre okončanja procene rizika, prema potrebi, da zatraži mišljenje centra za socijalni rad.

Po dolasku na lice mesta, patrola policijskih službenika treba da preduzme sledeće aktivnosti⁹⁰:

- 1) odredi lokaciju događaja, stanje žrtve, dece i osumnjičenog;
- 2) razdvoji osumnjičenog od žrtve, obezbedi fizičku zaštitu žrtve, omogući uzimanje izjave od žrtve izvan prisustva i vidokruga osumnjičenog;
- 3) utvrdi da li je korišćeno oružje ili opasno oruđe i uz potvrdu privremeno ga oduzme;

⁸⁷ *Vodič za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja u centrima za žrtve seksualnog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini*, Novi Sad, 2019.

⁸⁸ Član 14 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici

⁸⁹ Član 15 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici

⁹⁰ *Posebni protokol o postupanju policijskih službenika - upućivanje i dolazak policijskih službenika na mesto događanja nasilja; Zakon o policiji - čl. 64 - Vrste policijskih ovlašćenja;*

- ukoliko oružje nije korišćeno, proveri podatke o posedovanju oružja, pronade ga i uz potvrdu privremeno oduzme;
- 4) pruži pomoć povređenim licima, pozove hitnu medicinsku pomoć i organizuje prevoz žrtve do zdravstvene ustanove radi njenog zbrinjavanja i dokumentovanja povreda;
  - 5) na zahtev žrtve, ili ukoliko je žrtva maloletno lice, odmah pozove mobilni tim centra za socijalni rad-organa starateljstva;
  - 6) obavi posebne razgovore sa osumnjičenim, svedocima i žrtvom, pri čemu se žrtva ne sme osuđivati, niti se sme pokušavati mirenje, posredovanje ili umanjivanje nasilja;
  - 7) evidentira bitne podatke o osumnjičenom, žrtvi, deci i svedocima;
  - 8) opiše i po mogućnosti fotografiše vidljive tragove nasilja na prisutnim licima i na mestu događaja;
  - 9) izvrši alkotestiranje lica za koja se sumnja da su pod dejstvom alkohola;
  - 10) informiše žrtvu o pravnim procedurama zaštite koje su joj dostupne, pri čemu se ne smeju davati sugestije o pokretanju ili odustajanju od postupka zaštite;
  - 11) informiše žrtvu (ostavi joj letak) o kontakt telefonima i adresama relevantnih institucija i specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u partnersko-porodičnim odnosima;
  - 12) po potrebi, asistira u premeštanju ličnih stvari žrtve i dece, sačeka da ih ona pokupi i, ako je u mogućnosti, izvrši njen prevoz do sigurnog odredišta.

Informacije od značaja za donošenje tužilačke odluke i modeli prikupljanja

Informisanje nadležnog javnog tužioca sprovodi se u skladu sa „zlatnim pitanjima kriminalistike“, usmerenim na informacije od značaja za donošenje odluke o postojanju elemenata krivičnog dela ili prekršaja, kao i zajedničke bezbednosne procene tužioca i policije. Ključni faktor i preduslov pravilnog izveštavanja nadležnih organa, prvenstveno tužilaštva, jeste **pravilna i jasna razmena informacija** između nadležnih **policijskih službenika i policijskih službenika na terenu**. Nju čine sledeći podaci i načini:

1. **Podaci o događaju, načinu odvijanja i opis radnji** - prioritetno je i neophodno utvrditi *šta se zapravo dogodilo*, odnosno okolnosti i situaciju pre nasilnog događaja, opis nasilnog događaja i ponašanje i radnje nasilnika nakon događaja. Opis nasilnog događaja utvrđuje se na osnovu *izjava svih učesnika događaja*, ali i na osnovu *neposrednog opažanja* policijskih službenika, kao i na osnovu *operativnih informacija sa terena*. U tom postupku policijski službenici **moraju** poštovati principe komunikacije sa žrtvom i nasilnikom uz obavezno dokumentovanje razgovora (sačinjavanje izjava), razdvajanje žrtve i nasilnika, izjave ohrabrenja žrtvi, angažovanje policijskih službenika ženskog pola i posebno obučeni za rad u slučajevima nasilja. Važno je *prikupljati saznanja* od komšija i lica koja su se nalazila u blizini mesta događaja. Žrtve često opisuju i prijavljuju samo događaj fizičkog nasilja, te se *moraju utvrditi radnje i ostalih vidova nasilja*⁹¹.

2. **Mesto događaja**: policijski službenici moraju utvrditi mesto događaja kako bi se preduzele sve zakonite mere i radnje na prikupljanju dokaza, a posebno je značajno utvrditi da li je **javno mesto**, kako bi se nedvosmisleno utvrdili elementi prekršaja,⁹² zbog čega je korisno *konsultovanje dežurnog prekršajnog sudije* o postojanju elemenata javnog mesta, odnosno mesta prekršaja.

⁹¹ Psihičko nasilje žrtve ne prijavljuju, jer smatraju da to nije nasilje, dok seksualno nasilje izostavljaju jer osećaju sramotu i nelagodnost prijavljivanja.

⁹² Stupanjem na snagu novog *Zakona o javnom redu i miru* ("Sl. glasnik RS", br. 6/2016) prekršaj mora biti izvršen na javnom mestu ili drugom mestu dostupnom pogledu i čujnosti ili je radnjama prekršaja nastupila posledica.

3. **Kada se događaj odigrao** i da li je ranije dolazilo do bezbednosno interesantnih događaja - vreme izvršenja događaja označava vreme početka i završetka svih radnji nasilja, te je veoma važno utvrditi da li se nasilje *dešavalo i ranije*, da li je to *stanje koje traje i ponavlja se* ili je u pitanju *pojedinačan događaj*. Žrtva možda ne prepoznaje ranija iskustva kao nasilje ili ne želi da ih otkrije, te je bitno da policijski službenik pita o tome.

4. **Ko su učesnici događaja:** lični podaci o učiniocu, žrtvi i svedocima su neophodni za vođenje postupka, ali prvenstveno treba da su usmereni na *okolnosti samog događaja* radi pravilnog kvalifikovanja krivičnog dela i tačne bezbednosne procene. Prioritetno je *pravilno identifikovati nasilnika*. Osnovni podaci odnose se na **starost** lica (da li su lica punoletna, maloletna ili deca). Nadležni tužilac nema prioritetan interes da odmah zna datum i mesto rođenja, matični broj ili adresu prebivališta, ali podatak o godini rođenja svih učesnika događaja je *neophodan* zbog utvrđivanje elemenata krivičnog dela i njegovih kvalifikovanih oblika.

5. **Stanje učinioca:** predstavlja jedan od osnovnih pokazatelja i elemenata u bezbednosnoj proceni ugroženosti žrtve. Stanje učinioca prvenstveno je moguće utvrditi primenom ovlašćenja u *utvrđivanju alkoholisanosti ili dejstva narkotika kao i lekarskim pregledom*. Međutim, nikako ne sme izostati *lična procena policije* o stanju učinioca i *izjava žrtve*, te je nužno obaviti razgovor sa žrtvom na okolnosti stanja učinioca (da li je konzumirao alkohol, droge, sedative, da li ima psihičkih problema i drugo).

6. **Da li se ranije dešavalo nasilje:** bitna je informacija za utvrđivanje *osnovanosti opasnosti da će učinilac ponoviti delo*. Ovu informaciju je potrebno utvrditi *trojako*: na osnovu policijskih evidencija, na osnovu evidencija i saznanja centra za socijalni rad i na osnovu izjave žrtve. Zbog toga je nužno obaviti pregled i pretragu *dnevnika događaja* po imenima aktera događaja i prikupljanje informacija od centra za socijalni rad po mestu prebivališta žrtve (ukoliko ona ne živi na području nadležne policijske stanice).

7. **Povrede na licima** (vidljive ili konstatovane od strane lekara): informacija o povređenim licima i njihov stepen neophodna je zbog kvalifikovanja dela, ali i zbog bezbednosne procene ugroženosti žrtve. Povrede *na nasilniku* mogu ukazivati na nasilje i samoodbranu žrtve, te je i njih bitno konstatovati. U svim slučajevima, kroz policijski izveštaj, nužno je konstatovati da li je policijski službenik uočio vidljive povrede sa konkretnim opisom (crvenilo, ogrebotina, modrica i drugo).

8. **Hitne mere i mere zaštite od nasilja na snazi:** postojanje mera zaštite od nasilja definiše elemente krivičnog dela, ali utiče i na bezbednosnu procenu ugroženosti žrtve, pa samim tim *i preduzimanje hitnih i neodložnih mera*. Informacije o merama zaštite koje su na snazi nužno je prikupiti iz policijskih evidencija, evidencija centra za socijalni rad i na osnovu izjave žrtve. Specifične situacije su kada žrtva živi na teritoriji drugog nadležnog centra za socijalni rad (gde policija i centar u mestu prijave nasilja neće imati informaciju o postojanju mera), te je važno prikupiti informacije od centra za socijalni rad po mestu prebivališta žrtve. Žrtve često nisu sigurne šta su zapravo izrečene mere, da li su na snazi, a naročito koje su.

9. **Da li učinilac ima oružje u legalnom posedu, da li je oružje korišćeno, da li se njime preti i da li postoje indicije o ilegalnom posedovanju oružja** - policijski službenici su dužni da u svim događajima sa elementima nasilja **oduzmu oružje odmah i bez odlaganja**. Za oduzimanje oružja, kao neodložnu i hitnu meru, *nije potrebna saglasnost, odobrenje niti prethodno izveštavanje* nadležnog tužioca, već se oružje u okviru zakonskih ovlašćenja oduzima odmah. Svaka indicija o mogućnosti posedovanja ilegalnog oružja mora biti proverena *pretresanjem*

stana i lica. Saznanja o posedovanju oružja, pored policijskih evidencija, neizostavno je *prikupljati od žrtve i drugih ukućana*.

10. **Lični osećaj ugroženosti žrtve od strane nasilnika:** žrtva na osnovu ranijeg iskustva, izjavljuje i pokazuje **strah** od opasnosti za ponavljanje nasilja. Neizostavna informacija je *lični stav i mišljenje žrtve* radi donošenja pravilne procene ugroženosti. Svakako, **izostanak straha** ne znači i da nema ugroženosti, već može biti posledica "navike na nasilje". Zbog toga, važan je razgovor sa žrtvom na okolnosti njene lične procene o ugroženosti nje same i/ili dece i drugih lica, uz *upućivanje bezbednosnih saveta* (da ode kod rođaka i prijatelja, mogućnost smeštaja u „sigurnu kuću“, i drugo).

11. **Prikupljeni dokazi i tragovi:** informacija o tragovima i dokazima neophodna je za vođenje krivičnog postupka i tužilačke odluke. Izostajanje dokaza, nedavanje izjava žrtve ili svedoka, kao i poricanje događaja *ne sme sprečiti preduzimanje svih mera na dokazivanju nasilja*. Važno je dokumentovanje razgovora sa svim licima, alkotestiranje lica uz sačinjavanje zapisnika, lekarski pregled uz izveštaj lekara, ali i konstatovanje vidljivih povreda i psihičkog stanja i ponašanja žrtve i nasilnika, kvalitetan pregled mesta događaja, fotografisanje povreda i mesta događaja, uviđaj, otkrivanje i izuzimanje tragova, kao i sve druge neophodne radnje i mere.

12. **Ostale informacije od značaja** (usložnjavanje bezbednosne procene): informacije koje su specifične za konkretan slučaj (mogu biti: da učinilac nije na mestu događaja i ne raspolaže se saznanjem gde se nalazi, da se na mestu događaja niko ne odaziva, da su vrata stana gde je događaj prijavljen zaključana, da učinilac ne želi da pusti u stan policijske službenike, da žrtva ne želi da da izjavu niti želi na lekarski pregled itd), kada je nužno **hitno izveštavanje nadležnog tužioca** kako bi se preduzele mere na pronalaženju učinioca, pretresanju stana, ulasku u stan bez naredbe i drugo. Na bekstvo i napuštanje lica mesta nasilnika uz procenu ugroženosti žrtve, mora biti odgovoreno *neodložnim raspisivanjem policijske potrage*.

Nakon *utvrđivanja* činjeničnog stanja na licu mesta, obaveštavanja nadležnog policijskog službenika, procene rizika i izricanja hitnih mera od strane nadležnog policijskog službenika, o događaju se **odmah obaveštava dežurni zamenik javnog tužioca**, koji može *naložiti preduzimanje dodatnih radnji i mera*, kao što je hapšenje ili zadržavanje učinioca, ukoliko su za to ispunjeni zakonom predviđeni uslovi. Javni tužilac, kao rukovodilac predkrivičnog postupka, dužan je da se stara da sve ove i druge potrebne aktivnosti od strane policije budu preduzete u svakom konkretnom slučaju.

Kvalitet utvrđenih činjenica Izveštavanja nadležnog javnog tužioca od strane policijskih službenika, prema iskustvu pokrajinskog Ombudsmana i Zaštitnika građana, u usmenoj formi je nepotpuno, a pogrešno tumačenje stanja dovode do pogrešne kvalifikacije dela. Nakon toga, pisana prijava (ako je bude) prati sadržaj usmene razmene. S druge strane, rukovodeća pozicija javnog tužioca zahteva da pribavi i proveru sve relevantne informacije, pre donošenja odluke o tome da li u navedenim radnjama ima elemenata krivičnog dela ili prekršaja.

Postupanje javnog tužioca prilikom utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

Predistražni postupak

Po zaprimanju krivične prijave ili saznanju da je prijavljeno nasilje u porodici, primarni zadatak javnog tužioca je da neposredno ili posredstvom drugih državnih organa i institucija

izvrši odgovarajuće provere i obezbedi i prikupi sve postojeće dokaze na osnovu kojih će utvrditi da li ima dovoljno dokaza, odnosno osnova za pokretanje istrage ili preduzimanje dokaznih radnji u *skraćenom postupku*, ukoliko se radi o delu za koje je propisana kazna zatvora do osam godina. Ako javni tužilac iz same krivične prijave ne može oceniti da li su verovatni navodi prijave ili ako podaci u prijavi ne pružaju dovoljno osnova da može odlučiti da li će sprovesti istragu ili ako je na drugi način saznao da je izvršeno krivično delo, javni tužilac može (čl. 282 ZKP-a):

- *sam* prikupiti potrebne podatke;
- *pozivati* građane i od njih prikupljati određena obaveštenja, koja nemaju karakter dokaza;
- *podneti* zahtev državnim i drugim organima i pravnim licima da mu pruže potrebna obaveštenja.

Ako nije u mogućnosti da sam preduzme radnje, javni tužilac može *zahtevati od policije* da prikupi potrebna obaveštenja i da preduzme druge mere i radnje u cilju otkrivanja krivičnog dela i učinioca.

Provere navoda krivične prijave najčešće podrazumeva i prikupljanje dokaza u fazi predistražnog postupka, jer pojedini dokazi, kao što su telesne povrede, psihička stanja, tragovi na mestu događaja, predmeti koji su upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela i tragovi na tim predmetima, mogu se vremenom izmeniti ili nestati, zbog čega je naročito važno da se ti dokazi i tragovi pronađu i dokumentuju u najranijim fazama otkrivanja krivičnog dela i učinioca. Veoma je važno da predistražni postupak *traje što kraće*, odnosno da se sve potrebne provere preduzimaju u najkraćim rokovima.

U toku predistražnog postupka, a najčešće je to neposredno po prijavi nasilja u porodici ili seksualnog nasilja, javni tužilac, prvenstveno u cilju zaštite žrtve od daljeg nasilja i njegove eskalacije, razmatra potrebu da se prema učiniocu odredi **zadržavanje** (čl. 294 ZKP-a), koje može trajati do 48 sati. U praksi, najčešće zadržavanje određuje policija po prethodnom ovlašćenju javnog tužioca.

Istražni postupak

Nakon izvršenih provera u toku predistražnog postupka, a kada iz prikupljenih informacija i dokaza proizilazi da *postoje osnovi sumnje* da je određeno lice izvršilo krivično delo nasilje u porodici ili krivično delo sa elementima seksualnog nasilja, javni tužilac će ili doneti **naredbu o sprovođenju istrage**, ukoliko je reč o krivičnom delu za koje se može izreći kazna zatvora preko osam godina, ili će **preduzeti pojedine dokazne radnje**, ukoliko je reč o krivičnom delu za koje je propisana kazna zatvora do osam godina. I u jednom i u drugom slučaju *dokazne radnje se na isti način preduzimaju i sprovode*. Svrha istražnog postupka je da se prikupe svi dokazi, odnosno dokazi koji nisu prikupljeni u toku predistražnog postupka, kao i dokazi za koje se kasnije saznalo. Preduzimanje određenih dokaznih radnji javni tužilac može poveriti policiji.

U cilju utvrđivanja i dokumentovanja krivičnog dela, javnom tužiocu stoje na raspolaganju sledeće **dokazne radnje** predviđene odredbama ZKP-a i to:

1. Saslušanje okrivljenog: najčešće se preduzima u predistražnom postupku od strane policije, a zatim i u istražnom postupku od strane javnog tužioca. Ako okrivljeni prilikom saslušanja od strane policije *nije imao branioca*, onda se takav zapisnik o njegovom saslušanju *ne može koristiti* kao dokaz u krivičnom postupku. Kada javni tužilac saslušava osumnjičenog on ne mora imati branioca, osim ukoliko je reč o krivičnom delu za koje je, s obzirom na zaprećenu kaznu od osam ili više godina, obavezna odbrana ili ukoliko je okrivljeni lišen slobode.

2. **Ispitivanje svedoka:** po pravilu se preduzima u toku istražnog postupka, od strane javnog tužioca, ali se po ovlašćenju javnog tužioca ispitivanje može preuzeti i od strane policije, što se u praksi veoma retko primenjuje. Kada se *oštećeni* (žrtva) saslušava kao svedok, važno je da javni tužilac u svakom konkretnom slučaju *samoinicijativno* razmotri potrebu da se oštećenom pruži *procesna zaštita* (čl. 103 ZKP-a).

Status posebno osetljivog svedoka

Svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti **status posebno osetljivog svedoka**. To bi omogućilo oštećenom da bude ispitan uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, kao i upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi. Takođe, posebno osetljivi svedok može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenju instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica.

Upravo su žrtve nasilja u porodici i seksualnog nasilja posebno osetljivi svedoci i ovakav status bi im trebalo biti *dodeljivan po službenoj dužnosti*⁹³. Kada su *maloletna lica* žrtve ovih krivičnih dela, njihova zaštita regulisana je *Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, a koji takođe predviđa isti nivo zaštite kao i za posebno osetljive svedoke⁹⁴.

Važan mehanizam zaštite žrtava porodičnog i seksualnog nasilja u toku trajanja krivičnog postupka je i **mera zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem** (197 ZKP-a). Naime, ako postoje okolnosti koje ukazuju da bi okrivljeni mogao ometati postupak uticanjem na žrtvu ili bi mogao ponoviti krivično delo, dovršiti pokušano krivično delo ili učiniti krivično delo kojim preti, sud može zabraniti okrivljenom prilaženje, sastajanje ili komuniciranje sa određenim licem, odnosno žrtvom. Uz ovu meru sud može okrivljenom naložiti da se povremeno javlja policiji, povereniku iz organa državne uprave nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija ili drugom državnim organu određenom zakonom. Mera može trajati dok za to postoji potreba, a najduže do pravnosnažnosti presude, odnosno do upućivanja okrivljenog na izdržavanje krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode.

Takođe, **informisanje žrtava** o mehanizmima zaštite i njenim pravima važno je kako žrtva ne bi pretrpela kakvu štetu ili težu povredu prava, zbog toga što nije bila blagovremeno ili potpuno obavestena. Žrtva ima pravo da bude informisana od strane svake pojedine institucije sa kojom dolazi u kontakt. U tom smislu i *Opšti protokol* ukazuje da je neophodno obezbediti potpune informacije o postupcima, procedurama i njihovim ishodima, kao i o pristupačnim resursima za pomoć i podršku žrtvi i drugim ugroženim članovima porodice. U svim slučajevima je neophodno da žrtva dobije detaljne informacije o svim učesnicima i uslugama u zajednici koje se bave pružanjem pomoći i osiguranjem bezbednosti.

⁹³ Problem je u praksi što najčešće ne postoje tehnički uslovi i oprema za ispitivanje posebno osetljivih svedoka bez neposrednog prisustva okrivljenog.

⁹⁴ Jedina je razlika u tome što maloletni oštećeni moraju imati punomoćnika iz reda advokata već prilikom prvog saslušanja (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Sl.glasnik RS", br. 85/2005).

3. Veštačenje: određuje se u predistražnom ili istražnom postupku, kada je za utvrđivanje ili ocenu neke činjenice potrebno stručno znanje. Za veštačenje je važno da se odredi *u najranijim fazama postupka*, a naročito ukoliko su predmet veštačenja telesne povrede, koje su kod žrtve nastupile kao posledica nasilja, jer tragovi povređivanja nestaju s vremenom. Ovakvim veštačenjem se dokazuje mehanizam nastanka, te vrsta i težina telesnih povreda koje je žrtva pretrpela. Nadalje, veštačenjem se može utvrđivati da li je okrivljeni delo izvršio usled zavisnosti od upotrebe alkohola ili opojnih droga, da li je u vreme izvršenja dela bio uračunljiv i da li mu je potrebno izreći odgovorajuću meru lečenja. Ukoliko je delo imalo za *posledicu smrt*, tada se obavezno vrši obdukcija radi utvrđivanja uzroka smrti. U slučaju krivičnih dela protiv polne slobode naročito je važno DNK veštačenje, kojim se upoređuju DNK profili iz bioloških tragova (kao što su sperma, krv, dlake, pljuvačka) pronađenih na telu ili odeći žrtve ili mestu događaja, sa DNK profilom osumnjičenog lica (koji se dobija iz njegovog bukalnog brisa koji se uzima na osnovu naredbe javnog tužioca), na koji način se nesporno utvrđuje identitet učinioca.

4. Uviđaj: preduzima se kada je za utvrđivanje ili razjašnjenje neke činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje organa postupka, a predmet uviđaja može biti lice, stvar ili mesto. U slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima ili seksualnog nasilja, uviđaj bi trebao *uvek* da se vrši na mestu događaja, ukoliko su prisutni bilo kakvi tragovi nasilja, kao što su razbacane ili polomljene stvari, tragovi krvi i sl. Uviđaj može da izvrši javni tužilac ili po njegovom ovlašćenju policija. Prilikom uviđaja sačinjava se *zapisnik*, u koji se unosi zatečeno stanje i položaj predmeta i tragova, a vrši se i *fotografisanje* pronađenih tragova i dokaza, koji se potom izuzimaju za potrebe eventualnog veštačenja. Uviđaj može da se vrši i na tehničkim uređajima, odnosno uređajima za automatsku obradu podataka, kao što su mobilni telefoni, računari i sl, ukoliko su navedena sredstva korišćena za izvršenje krivičnog dela (na primer, ukoliko je putem ovih uređaja vršeno verbalno nasilje i pretnje pa su na njima sačuvani određeni podaci i slično). Uviđaj može da se izvrši i na nekoj osobi, *bez njenog pristanka*, što bi bio slučaj ukoliko je žrtva pretrpela povrede, ali ne želi da ide kod lekara, kako bi se tragovi povređivanja dokumentovali.

5. Isprave: pribavlja ih javni tužilac po službenoj dužnosti ili na predlog učesnika u postupku, ukoliko se njima mogu dokazati činjenice koje su od značaja za utvrđivanje postojanja krivičnog dela ili učinioca. To dakle mogu biti ogovarajući *medicinski izveštaji* o lečenju ili povredama, zatim *izveštaji* centra za socijalni rad o porodičnoj anamnezi i odnosima među članovima porodice, zatim *izvod* iz kaznene i prekršajne evidencije za okrivljenog, čime se može utvrditi njegova sklonost ka nasilnom ponašanju i slično.

6. Uzimanje uzorka: u cilju utvrđivanja činjenica u postupku od osumnjičenog se mogu *i bez pristanka* uzeti otisci papilarnih linija i delova tela, bukalni bris i lični podaci, sastaviti lični opis i napraviti fotografija (forenzička registracija osumnjičenog). Uzorci se od okrivljenog uzimaju ukoliko se sumnja da je prilikom izvršenja dela ostavio otiske prstiju, dlanova, stopala ili tragove krvi, sperme i drugih telesnih tečnosti, a što je posebno značajno, kako radi utvrđivanja identiteta učinioca ukoliko je nepoznat, tako i radi utvrđivanja da je isti bio u kontaktu sa žrtvom ili predmetima koji su upotrebljeni za izvršenja dela. Takođe, uzorci se mogu uzimati i sa drugih lica i predmeta i upoređivati sa uzorcima okrivljenog, kako bi se utvrdila istovetnost.

7. Oduzimanje predmeta: predmeti koji su upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela (kao što su nož, vatreno oružje, palica, štap, mobilni telefon, računar i drugo), kao i predmeti na kojima se mogu pronaći tragovi krivičnog dela (kao što su odeća, obuća, posteljina, mobilni

telefon i drugo), mogu se samoinicijativno oduzeti, od strane policije ili po nalogu javnog tužioca, uz *potvrdu* o privremenom oduzimanju od učinioca dela ili drugog lica kod koga se ti predmeti nalaze, kako bi ti predmeti poslužili kao dokaz u krivičnom postupku ili kako bi se na njima izvršilo odgovarajuće veštačenje radi pronalaska tragova krivičnog dela.

8. Pretresanje: pretresanje stana i drugih prostorija ili lica preduzima se ako je verovatno da će se pretresanjem pronaći učinilac, tragovi krivičnog dela ili predmeti važni za postupak. Pretresanje se može vršiti i nad uređajima za automatsku obradu podataka i opremom na kojoj se čuvaju ili se mogu čuvati elektronski zapisi (kao što su mobilni telefoni, računari, memorijske kartice i drugo). Ukoliko se prilikom pretresanja stana ili lica pronađu predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, isti se uz potvrdu privremeno oduzimaju od držaoca.

Koje će dokazne radnje u konkretnom slučaju preduzeti, javni tužilac samostalno procenjuje, ali da bi imao pravilnu procenu, neophodno je da se prethodno, u toku predistražnog postupka, žrtva i svedoci detaljno ispituju na okolnosti slučaja. Na osnovu njihovih iskaza moglo bi se zaključiti gde treba tražiti tragove krivičnog dela i prema tome, *koje dokazne radnje treba preduzimati i kojim redosledom.*

Prilikom preduzimanja dokaznih radnji naročito je važno da se vodi računa da one *budu preduzete isključivo na način kako je to predviđeno odredbama ZKP-a*, jer u suprotnom, ukoliko ima formalnih nedostataka, sadržaj dokazne radnje se *neće moći koristiti* u krivičnom postupku.

Na osnovu rezultata svih preduzetih dokaznih radnji javni tužilac procenjuje **da li ima dovoljno dokaza** na osnovu kojih može, pred sudom, dokazati da je okrivljeni izvršio predmetno krivično delo. U tom slučaju će protiv istog podneti odgovarajući optužni akt, kojim će *inicirati pokretanje krivičnog postupka* pred sudom ili će, ukoliko takvih dokaza nema, *obustaviti istragu* ili *odbaciti krivičnu prijavu*, ukoliko istraga nije vođena.

Poštovanje principa postupanja sa žrtvom nasilja

U svim predistražnim i istražnim postupcima nužno je imati u vidu i poštovati principe postupanja sa žrtvom nasilja, između ostalih: verovati iskazu žrtve nasilja i aktivno slušati, ne osuđivati žrtvu nasilja, ne umanjivati nasilje, niti opravdavati učinioca, obezbediti sigurnost, dozvoliti žrtvi samoodređenje (čuti njene potrebe, želje, strepnje, mogućnosti), sprečiti svaku diskriminaciju žrtve po bilo kom osnovu, smanjiti sekundarnu viktimizaciju žrtve i izbeći svako neodgovorno i neosetljivo postupanje profesionalaca/ki u svim nadležnim službama, odnosno institucionalno nasilje.

Parnični postupak

Javni tužilac treba da se u okviru svoje nadležnosti stara o zaštiti žrtava nasilja u porodici, ne samo kada se zaštita može ostvarivati u krivičnom postupku, već je obaveza javnog tužioca da se stara o ostvarivanju zaštite žrtve i u **parničnom postupku**, u skladu sa odredbama Porodičnog zakona, *bez obzira* da li žrtva ima svojstvo člana porodice prema odredbama Krivičnog zakonika. Polazeći od toga da javni tužilac vrši svoju nadležnost isključivo u cilju zaštite javnog interesa, a da je odredbom Porodičnog zakona (čl.284, st.2) propisano da je javni tužilac **ovlašćen za podnošenje tužbe za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici**, onda to znači da je *zaštita žrtava nasilja u porodici u javnom interesu* i da javni tužilac ima obavezu da u cilju zaštite javnog interesa vrši svoju nadležnost, da podnosi tužbe za

određivanje mera zaštite, uvek kada nađe da su za to ispunjeni zakonom propisani uslovi, jer zaštita javnog interesa nije diskreciono pravo, već obaveza javnog tužioca.

Tužbu za *određivanje mera zaštite* od nasilja u porodici, kao i za *produženje mera zaštite*, mogu podneti **pored javnog tužioca**, kako član porodice prema kome je nasilje izvršeno, odnosno njegov zakonski zastupnik, tako i **nadležni centar za socijalni rad**, dok tužbu za prestanak mera zaštite od nasilja u porodici može podneti samo član porodice protiv koga je mera određena. I ako to nije propisano, javni tužilac i centar za socijalni rad bi trebali da se *međusobno informišu* o pokretanju postupaka za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, kako bi na taj način uskladili svoje aktivnosti u cilju pružanja zaštite žrtvama.

U tužbi za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, mora se odrediti lice prema kome se predlaže izricanje mera, odnosno da se odredi identitet tuženog lica - učinioca nasilja, zatim će se ukratko navesti lične i porodične prilike učinioca i žrtve, opisati slučajevi nasilja koji će biti predmet dokazivanja, kao i dokaze koje treba izvesti, te će se odrediti konkretne mere porodičnopravne zaštite čije se izricanje zahteva od suda, kao i predložiti dužina njihovog trajanja.

Uz tužbu se podnose i svi dokazi na kojima se zasniva tužbeni zahtev. Kada javni tužilac podnosi tužbu prilaže one dokaze koji su mu *već dostavljeni* uz krivičnu prijavu ili izveštaj od strane policije, kao što su izjave učinioca, žrtve i svedoka, medicinski izveštaji, zapisnici o al-kotestiranju, potvrde o privremeno oduzetim predmetima, fotodokumentacija, službene beleške policijskih službenika i drugo. Za *razliku* od krivičnog postupka, gde se mora na nesumnjiv način dokazati postojanje nasilja, u parničnom postupku, za određivanje mera zaštite, **dovoljno je dokazati postojanje sumnje** da je nasilje izvršeno (Presuda Vrhovnog kacionog suda, Rev. 2857/2010 od 09.06.2010. godine).

Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom koja se podnosi nadležnom **osnovnom sudu, prema mestu prebivališta**, odnosno boravištu člana porodice prema kome je nasilje izvršeno.

Porodičnim zakonom propisana je **naročita hitnost** u postupku u sporu za zaštitu od nasilja u porodici i istovremeno je utvrđena obaveza prvostepenog suda da prvo ročište održi **u roku od osam dana** od dana kada je tužba zaprimljena u sudu. Takođe, u cilju hitnosti, utvrđena je i obaveza drugostepenog suda da donese odluku po žalbi u roku od petnaest dana od dana kada mu je žalba dostavljena.

Ukoliko je sudu predloženo da se mere porodičnopravne zaštite izreknu u formi Rešenja o **privremenoj meri** (čl. 297. Zakona o izvršenju i obezbeđenju), one se od strane suda mogu izreći *u roku od 3 dana* od podnošenja predloga za izricanje i takođe *obavezuju od momenta izricanja*.

Javni tužilac, kao i svaki drugi podnosilac tužbe - tužilac, ima **obavezu da prisustvuje ročišima** za izricanje mera zaštite. Ukoliko tužilac ne dođe na zakazano ročište i ne opravda svoj nedolazak, sud će, u skladu sa pravilima parničnog postupka, doneti Rešenje da se tužba smatra povučenom.

Prilikom odlučivanja o predloženim merama zaštite, *sud nije vezan tužbenim zahtevom*, već može odrediti i one mere zaštite koje nisu predložene, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita. Mere zaštite od nasilja u porodici mogu trajati najduže godinu dana, ali se mogu produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih su određene.

Protiv odluke suda može se izjaviti **žalba**, ali ona **ne zadržava izvršenje presude** kojom su određene ili produžene mere zaštite, što znači da **presuda obavezuje nasilnika i pre nego što postane pravnosnažna**.

Svako kršenje izrečenih mera zaštite od nasilja u porodici sankcionisano je kao krivično delo (čl. 194 st. 5 KZ), ali *nije propisano ko i na koji način vrši kontrolu* poštovanja izrečenih mera zaštite, zbog čega je u praksi prvenstveno *na žrtvi* da prijavi kršenje izrečenih mera zaštite.

Prekršajni postupak

Stupanjem na snagu novog *Zakona o javnom redu i miru*⁹⁵ stvorene su pojedine *dileme i ograničeno je postupanje* u odnosu na ranije važeći zakon. U skladu sa Zakonom, prekršaji protiv javnog reda i mira su protivpravna dela kojima se *na javnom mestu* ugrožava ili narušava javni red i mir, stvara uznemirenje ili ugrožava sigurnost građana, ometa kretanje građana na javnim mestima ili ostvarivanje njihovih prava i sloboda, vređa moral, ugrožava opšta sigurnost imovine, vređaju ili ometaju službena lica **ili se na drugi način narušava javni red i mir**. Ovakva definicija omogućava široko tumačenje.

Smatraće se da je prekršaj ili krivično delo iz ovog zakona izvršeno na javnom mestu, *i kad je radnja izvršena na mestu koje se ne smatra javnim mestom*, ako je to mesto *dostupno pogledu ili čujnosti sa javnog mesta*, ili je *posledica nastupila na javnom mestu*. Posledica nije definisana, ali svakako se može tumačiti kao nanošenje povreda oštećenoj, ali i uznemirenje drugih građana. Takođe, dostupnost pogledu i čujnosti je nova odredba, za koju se jakom argumentacijom podnosioca zahteva mogu izdejstvovati osuđujuće presude.

I pored navedenih nejasnoća, u slučajevima nasilja u porodici i u svim događajima ugrožavanja građana (prvenstveno nasilja prema ženama) moguće je kvalifikovati prekršaje:

- (čl. 7) *Svađa, vika i buka na javnom mestu*, gde je propisano da ko svađom ili vikom narušava javni red i mir ili stvara uznemirenje građana - kazniće se novčanom kaznom;
- (čl. 8) *Nepristojno, drsko i bezobzirno ponašanje*, gde je propisano da ko nepristojnim, drskim ili bezobzirnim ponašanjem narušava javni red i mir ili ugrožava imovinu ili vređa moral građana - kazniće se novčanom kaznom ili radom u javnom interesu;
- (čl. 9) *Vređanje, vršenje nasilja, pretnja ili tuča*, gde je propisano da ko vređanjem drugog ili vršenjem nasilja nad drugim ili pretnjom narušava javni red i mir, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora od 10 do 30 dana. Takođe, u drugom stavu ovog člana je navedeno da ko izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj narušava javni red i mir - kazniće se novčanom kaznom. Ovo **nikako ne bi smelo da se odnosi na samoodbranu žrtve**.

Kvalifikovanje dela kao prekršaj, kao što je ranije navedeno, stvara mogućnosti preduzimanja ostalih odredbi *Zakona o prekršajima*⁹⁶, na prvom mestu **privođenje** učinioca prekršaja i **zadržavanje** učinioca prekršaja, koji je zatečen u vršenju prekršaja i kada postoji opasnost da će nastaviti sa vršenjem prekršaja. Ovakvo zadržavanje može trajati **najduže 24 sata**.

U ovim situacijama je **neophodna i mora biti predložena primena zaštitnih mera** u okviru zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Tu se pre svega misli na zaštitnu meru **zabrane**

⁹⁵ *Zakona o javnom redu i miru*, „Sl. glasnik RS“, br. 6/2016.

⁹⁶ *Zakon o prekršaju*, „Sl. glasnik RS“, br.65/2013 i 13/2016.

pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja (čl. 61), koja se izriče uz kaznu ili opomenu, ali i samostalno, kada sankcija nije određena, ako je takva mogućnost propisana, radi sprečavanja učinioca da ponovi prekršaj ili da nastavi sa ugrožavanjem oštećene. Ova zabrana važi najduže godinu dana, a uključuje i meru *zabrane pristupa zajedničkom domaćinstvu* u periodu za koji važi zabrana. Ukoliko kažnjeni prekrši ovu zabranu, izriče se sankcija koju propisuje Zakon o prekršaju (čl. 62). Žalba na rešenje kojom se izriče zabrana pristupa podnosi se u roku od tri dana od dana dostavljanja i ne odlaže izvršenje rešenja (čl. 126, st.5, ZP)⁹⁷.

Takođe, za ove situacije često su odgovarajuće i zaštitne mere *obaveznog lečenja zavisnika* od alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci (čl. 59, ZP) ili *obavezno psihijatrijsko lečenje* (čl. 60, ZP), koje mogu biti predložene, a sve za prekršaje iz *Zakona o javnom redu i miru*.

Postupanje centra za socijalni rad u postupku utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

Početna procena

Nakon otvaranja slučaja, odlučivanja o stepenu prioriteta reagovanja, preduzetih mera neodložne intervencije ukoliko je to neophodno, rukovodilac nadležne službe zadužuje voditelja/ku slučaja, koji prema određenom stepenu prioriteta, a najduže u roku od pet radnih dana, uz konsultaciju sa supervizorom/kom, počinje i realizuje **početnu procenu stanja i potreba žrtve** nasilja u porodici.

U određivanju sadržaja i dinamike rada **obavezno je učešće žrtve** nasilja u porodici. Prilikom planiranja početne procene mora se *utvrditi* od kojih lica će se prikupljati informacije, koja lica će biti uključena u postupak procene, od kojih službi će se prikupljati podaci značajni za dokumentovanje nasilja u porodici ili preduzimanje određenih mera. Treba utvrditi i *način prikupljanja* podataka, a za svaku pojedinačnu aktivnost treba predvideti *rok* za sprovođenje. *Poseban protokol za postupanje centra za socijalni rad – organa starateljstva* detaljno propisuje ovaj postupak, u skladu sa *Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad*⁹⁸.

Kroz početnu procenu sagledavaju se lična svojstva i razvojne potrebe žrtve nasilja u porodici i deteta (dece), koje ne mora biti izloženi nasilju, kao i svedoka nasilja i njihova sposobnost da osiguraju ličnu bezbednost. Takođe, sagledava se porodično funkcionisanje, pri čemu se procenjuje da li u porodici postoji istorija nasilja, zloupotreba supstanci, bolesti, podrška šire porodice. Utvrđuje se da li su članovi porodice radno aktivni, da li porodica ima prihode i na koji način njima raspolaže, da li ima adekvatan stambeni prostor i u čijem je vlasništvu, da li je socijalno integrisana ili izolovana, kakav status ima u zajednici. Utvrđuje se i kojim resursima za podršku raspolaže zajednica, da li su oni dostupni žrtvi nasilja u porodici i da li je motivisana da ih koristi.

Na osnovu svih podataka utvrđuju se **snage žrtve** nasilja u porodici (lične, porodične i iz resursa zajednice), kao i **rizici** i oblasti koje predstavljaju teškoće ili problem, koje mogu

⁹⁷ Više o zaštitnim merama u Zakonu o prekršaju videti u: Milica Živojinović i Nadežda Božić, (2012), *Primena zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom, objektima, ili mestu izvršenja prekršaja u slučajevima prekršaja sa elementima nasilja u porodici*, (u: Dimitrijević, M. i sar., *Novi pristupi rešavanju problema nasilja u porodici u pravosudnoj praksi sudova za prekršaje*, str. 49-56), Autonomni ženski centar, Beograd

⁹⁸ *Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad* „Sl. glasnik RS“, br.59/2008 i 37/2010.

ugroziti bezbednost, zdravlje, egzistenciju žrtve nasilja u porodici i deteta (dece), koja ne moraju biti direktno izložena nasilju u porodici. Na osnovu rezultata početne procene, voditelj slučaja u saradnji sa supervizorom ili rukovodiocem službe, **odlučuju** koje intervencije, mere i usluge treba preduzeti za zaštitu žrtve nasilja u porodici, deteta (dece) koja ne moraju biti direktne žrtve nasilja u porodici, članova uže i šire porodice.

Sa rezultatima početne procene moraju biti upoznati:

- žrtva nasilja u porodici, tako, da može da ih razume;
- dete (deca) koje ne mora biti direktna žrtva, ukoliko je u stanju da razume o čemu se radi u skladu sa uzrastom i zrelošću;
- ostala lica, članovi uže i šire porodice, kao i lica ili službe koje su otkrile ili prijavile slučaj ili učestvovala u postupku procene, mogu biti upoznati sa rezultatima izvršene početne procene **samo ukoliko to ne ugrožava bezbednost žrtve** nasilja u porodici ili deteta **ili istragu** u prekrivičnom i krivičnom postupku.

Usmerena procena

U otkrivenim i prijavljenim slučajevima nasilja u porodici organ starateljstva je **u obavezi da realizuje usmerenu procenu**.

Postupak usmerene procene traje *najduže 30 radnih dana* od dana okončanja početne procene. U izuzetnim slučajevima, po odobrenju supervizora, vremensko trajanje usmerene procene može se produžiti, ako to nije u suprotnosti sa zakonom utvrđenim rokovima, za još najviše 30 radnih dana. Prilikom planiranja usmerene procene voditelj slučaja, uz podršku i saglasnost supervizora ili rukovodioca službe, planira oblasti procene, kole osobe treba uključiti u dalju procenu, za koje oblasti procene je potrebno uključiti druge stručne radnike centra za socijalni rad, a za koje je potrebna saradnja stručnjaka iz drugih ustanova i službi, na koji način će se prikupljati podaci. Za sve aktivnosti određuju se *rokovi* u kojima će biti realizovane.

U toku *parničnog postupka* sud može od organa starateljstva zatražiti da pruži pomoć u pribavljanju potrebnih činjenica i dokaza (*uloga* istražnog organa).

Nalaz i stručno mišljenje

Nalaz i stručno mišljenje sačinjava voditelj slučaja u pisanoj formi kada je potrebno *dostaviti rezultate procene sudu, drugom organu ili ustanovi* ili kada je potrebno *uputiti* korisnika na korišćenje usluge u drugu ustanovu ili organizaciju.

U *parničnom postupku na zahtev suda* centar za socijalni rad dostavlja nalaz i stručno mišljenje o celishodnosti predloženih mera zaštite od nasilja u porodici (*uloga specifičnog veštaka*).

Nalazom i stručnim mišljenjem o izvršenoj usmerenoj proceni stanja i potreba žrtve nasilja u porodici saopštavaju se rezultati procene, preduzete i planirane usluge i mere zaštite, pomoći i podrške. Detaljan prikaz strukture i sadržaja nalaza i mišljenja centra za socijalni rad - organa starateljstva dat je u *Posebnom protokolu i Pravilniku o organizaciji, normativima i standardima rada*.

Kada se nalaz i stručno mišljenje pripremaju za potrebe sudskog postupka, važno je da sud **jasno definiše svrhu i zadatke**, odnosno da postavi konkretna pitanja u pogledu kojih traži

dostavljanje nalaza i davanje stručnog mišljenja. Centar za socijalni rad treba da ispuni svaki od zadataka jasno, potpuno i precizno, a ako oni nisu jasni, ili su nedovoljno specifični, voditelj slučaja, odnosno supervizor ili rukovodilac službe, treba da zatraže od suda **dodatnu informaciju** o tome na **koja pitanja** sud traži odgovore, ili da se **pitanja pojašne**, ako je to neohodno, što bi moglo da se učini i u telefonskom razgovoru sa sudijom i da se o tome sačini službena beleška⁹⁹.

Postupanje zdravstvene službe u utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

Utvrđivanje i dokumentovanje nasilja je veoma *važan postupak* u zdravstvenim ustanovama, imajući u vidu značaj medicinske procene za kvalifikaciju krivičnog dela i značaj medicinske dokumentacije za vođenje pravosudnih postupaka. Zbog toga, važno je da zdravstveni radnici ovladaju popunjavanjem obrasca za evidentiranje i dokumentovanje nasilja, koji je predložen u *Posebnom protokolu Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju*¹⁰⁰. To znači da je potrebno utvrditi i zabeležiti osnovne podatke o razlogu dolaska i detaljne zapise o pretrpljenom zlostavljanju i vezi sa postojećim i zdravstvenim problemima koji bi mogli da budu rezultat zlostavljanja, podatke o telesnom pregledu, laboratorijske i ostale dijagnostičke procedure i beleške o proceni, upućivanju i praćenju. Medicinski dokumenti u kojima su telesne povrede i zdravstveno stanje usled pretrpljenog nasilja registrovani na odgovarajući način mogu biti upotrebljeni u sudskomedicinskom veštačenju.

Postupanje specijalizovanih ženskih organizacija u utvrđivanju i dokumentovanja nasilja

Specijalizovane ženske organizacije *mogu* da koriste određene metode i tehnike za utvrđivanje nasilja, koje je najčešće usmereno na prikupljanje informacija koje ženi olakšavaju razumevanje vlastite situacije, prepoznavanje određenih oblika (taktika) nasilja, ciklične dinamike nasilja, psiholoških mehanizama vezivanja žrtve za nasilnog partnera i drugo, a u cilju pružanja podrške i osnaživanja da donese odluke. Na zahtev, svakoj ženi koja se obraćala specijalizovanim ženskim organizacijama može se izdati **pisana potvrda** i/ili *nalaz i stručno mišljenje o nasilju*.

Postupanje drugih službi u postupku utvrđivanja nasilja

Vaspitno-obrazovne ustanove i druge institucije za koje se utvrdi da imaju podatke od značaja za zaštitu žrtava nasilja u porodici, *dostaviće podatke* o žrtvi, učiniocu nasilja, članovima porodice koje poseduju u službenoj evidenciji, na zahtev javnog tužioca, policije ili centra za socijalni rad, *uvažavajući stepen hitnosti*, i *uz puno poštovanje zaštite* ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka, kao i *uz poštovanje principa bezbednosti* svih žrtvi nasilja.

⁹⁹ Više u: Nevena Petrušić i sar. (2016). *Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta* - smernice za davanje nalaza i stručnog mišljenja), Centar za prava deteta, Beograd.

¹⁰⁰ *Posebni protokol za zdravstvene ustanove* - dokumentovanje nasilja i prilog 1: obrazac za evidentiranje i dokumentovanje nasilja.

5. KOORDINISANO PLANIRANJE I SPROVOĐENJE MERA ZAŠTITE I USLUGA PODRŠKE

Koordinacija i saradnja između nadležnih službi jedan je od bitnih **preduslova** za organizovanje i sprovođenje zaštite žene žrtve nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i svih drugih neposrednih i posrednih žrtava. Uključivanje različitih službi (međusektorski i interdisciplinarni pristup) u proces planiranja i sprovođenja zaštite, kao što je navedeno u *Opštem protokolu*, zasnovan je na sledećim **pretpostavkama**:

- a. učesnici, koji su nosioci sistema zaštite, imaju različite nadležnosti i domene odgovornosti, stoga sva pitanja u vezi sa zaštitom od nasilja mogu se *efikasnije rešavati* intersektorskom saradnjom i koordinacijom postupanja;
- b. svi učesnici zaštite žena od nasilja *su dužni da postave prava žrtve u središte svih* mera i usluga koje se primenjuju, kroz delotvornu saradnju, da bi ispunili svoje zakonske obaveze i svrhu intervencija koje preduzimaju;
- c. da bi se to postiglo, saradnja institucija mora biti *jasno definisana*, kao i njihovo pojedinačno i koordinisano postupanje, kako bi se izbegle situacije prebacivanja odgovornosti sa jedne na drugu službu.

Usvajanjem *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici* koordinisana saradnja u planiranju i sprovođenju mera zaštite i podrške žrtvi postala je obavezna (čl. 25-27, čl. 31).

Grupa za koordinaciju i saradnju - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici - čl. 25

Na području svakog osnovnog javnog tužilaštva obrazuje se grupa za koordinaciju i saradnju.

Ona razmatra svaki slučaj nasilja u porodici koji nije okončan pravosnažnom sudskom odlukom u građanskom ili krivičnom postupku, slučajeve kada treba da se pruži zaštita i podrška žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela iz ovog zakona, izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi i predlaže nadležnom javnom tužilaštvu mere za okončanje sudskih postupaka.

Grupa za koordinaciju i saradnju održava sastanke najmanje jednom u 15 dana, a o toku sastanka vodi zapisnik.

Sastancima mogu, po potrebi, prisustvovati predstavnici obrazovnih, vaspitnih i zdravstvenih ustanova i Nacionalne službe za zapošljavanje, predstavnici drugih pravnih lica i udruženja i pojedinci koji pružaju zaštitu i podršku žrtvama.

Grupa za koordinaciju i saradnju donosi poslovnik o radu kojim se bliže uređuje njen način rada i odlučivanja.

Sastav grupe za koordinaciju i saradnju - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici - čl. 26

Grupu za koordinaciju i saradnju čine predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centara za socijalni rad, sa područja za koje se grupa obrazuje.

Članove grupe za koordinaciju i saradnju imenuju rukovodioci organa, iz reda zamenika osnovnog javnog tužioca koji su završili specijalizovanu obuku i nadležnih policijskih službenika i zaposlenih u centrima za socijalni rad koji rade na slučajevima nasilja u porodici.

Grupom za koordinaciju i saradnju predsedava član grupe iz reda zamenika osnovnog javnog tužioca.

Ako je za gonjenje učinilaca krivičnih dela određenih ovim zakonom nadležno više javno tužilaštvo, viši javni tužilac imenuje svog zamenika, koji je završio specijalizovanu obuku, da učestvuje u radu grupe i njome predsedava.

Zaštita žrtve nasilja podrazumeva akcije koje, u *prvoj fazi*, doprinose njenoj bezbednosti, a to znači primenu mera koje treba da *zaustave* aktuelno nasilje i da spreče da se ova dela ponove. Zbog toga prve i najčešće intervencije uključuju *policijsko-pravosudni sistem*. Druge relevantne službe slede akcijama (merama i uslugama) koje bi trebalo da obezbede *podršku žrtvi* (koja odgovore na njene specifične potrebe), te da obezbede okolnosti u kojima će ona moći da donosi odluke u svom najboljem interesu i koje služe njenom oporavku.

Potrebe žrtve su u središtu svih intervencija, ali je važno imati u vidu i uzeti u obzir potrebe *dece i drugih posebno osetljivih članova porodice*, koji su svedočili nasilju prema ženi ili su i sami (ranije ili aktuelno) bili neposredne žrtve nasilja u porodici.

Na sastanku grupe za koordinaciju i saradnju se planiraju mere zaštite i (usluge) podrške za žrtve nasilja. *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* predviđa način delovanja koji ima dva cilja (čl. 31):

- 1) **mere zaštite** - moraju da pruže bezbednost žrtvi, da zaustave nasilje, spreče da se ono ponovi i zaštite prava žrtve;
- 2) **mere podrške** - treba da omoguće da se žrtvi pruži psihosocijalna i druga podrška radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja.

Rezultat sastanka grupe za koordinaciju i saradnju je plan konkretnih mera zaštite i usluga podrške, odnosno **individualni plan zaštite i podrške** žrtvi, koji obezbeđuje celovitu, povezanu, delotvornu i efikasnu zaštitu za ženu žrtvu nasilja i za nenasilne članove njene porodice. *Zakon* predviđa da rezultat sastanka bude i predlog mera nadležnom javnom tužilaštvu za okončanje sudskih postupaka.

Planirane mere moraju biti međusobno **dobro usaglašene** i usmerene na *izbegavanje sekundarne viktimizacije*. Pružanje usluga *ne sme da zavisi* od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svedoči protiv učinioca nasilja¹⁰¹.

Individualni plan zaštite i podrške žrtvi - Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – čl. 31

Po prijemu procene rizika kojom je ustanovljena neposredna opasnost od nasilja u porodici, grupa za koordinaciju i saradnju izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi, koji sadrži celovite i delotvorne mere zaštite i podrške žrtvi, ali i drugim članovima porodice kojima je podrška potrebna.

U izradi individualnog plana zaštite i podrške žrtvi učestvuje i žrtva, ako to želi i ako to dozvoljava njeno emotivno i fizičko stanje.

Mere zaštite moraju da pruže bezbednost žrtvi, da zaustave nasilje, spreče da se ono ponovi

¹⁰¹ Kao što je navedeno u *Opštem protokolu*, a što predstavlja obavezujući standard i u Konvenciji Saveta Evrope (čl. 18).

i zaštite prava žrtve, a mere podrške da omoguće da se žrtvi pruži psihosocijalna i druga podrška radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja.

Individualnim planom zaštite i podrške žrtvi određuju se izvršioци konkretnih mera i rokovi za njihovo preduzimanje, kao i plan praćenja i procene delotvornosti planiranih i preduzetih mera.

Individualni plan zaštite i podrške žrtvi izrađuje se i za žrtve krivičnih dela iz ovog zakona.

Pre sastanka grupe za koordinaciju i saradnju - preduzimanje mera iz nadležnosti svake od službi

Nakon prijave nasilja, ili nakon prepoznavanja i otkrivanja nasilja u redovnim postupcima službi, kao i tokom i nakon postupka utvrđivanja postojanja nasilja, *službe će preduzeti sve mere iz svoje nadležnosti* da zaustave nasilje, spreče njegovo ponavljanje i pruže prvu podršku za žrtve. *Razmena informacija* (usmena i pisana) treba da omogući **sinhronizaciju (istovremeno obavljanje) postupaka i pre sastanka** grupe za koordinaciju i saradnju. Za redovnu razmenu informacija su zaduženi službenici u policijskoj upravi, zamenici osnovnog i višeg javnog tužioca, sudije osnovnog i višeg suda i zaposleni u centrima za socijalni rad koji su imenovani kao **lice određeno za vezu** (što je već prikazano).

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici je propisano da se zaštita i podrška obezbeđuje i poštovanjem prava na obaveštenje¹⁰² koje obavezuje državne organe i ustanove nadležne za primenu ovog zakona da u prvom kontaktu sa žrtvom nasilja u porodici ili žrtvom krivičnog dela iz ovog zakona daju žrtvi potpuna obaveštenja o organima, pravnim licima i udruženjima koji joj pružaju zaštitu i podršku, na način i na jeziku koji žrtva nasilja razume. Takođe, Zakon garantuje pravo na besplatnu pravnu pomoć, prema posebnom zakonu¹⁰³.

Intervencije iz nadležnosti policije

Ovlašćenja iz Zakona o sprečavanju nasilja u porodici

Stupanjem na snagu *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*, policija je dobila značajna ovlašćenja na prepoznavanju i suzbijanju nasilja u porodici, odnosno preduzimanju mera prevencije. Prvi korak je prepoznavanje situacije nasilja u porodici ili opasnosti od njega, bilo kroz obradu prijave, uočavanja tragova ili otkrivanjem tokom drugih policijskih radnji. Nakon toga, policija dovodi mogućeg učinioca u nadležnu organizacionu jedinicu policije radi vođenja postupka¹⁰⁴. Nadležni policijski službenik uzima izjavu o svim bitnim činjenicama, prikuplja potrebna obaveštenja od drugih policijskih službenika i procenjuje rizik neposredne opasnosti od nasilja u porodici. Zakon ostavlja nadležnom policijskom službeniku mogućnost da zatraži mišljenje centra za socijalni rad, ali bi to svakako trebalo uraditi u svakom slučaju, jer druge službe često imaju dodatne informacije o porodici i ponašanju mogućeg učinioca. Ako utvrdi da postoji makar jedan rizik od neposredne opasnosti od nasilja u porodici, nadležni policijski

¹⁰² Član 29 *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*.

¹⁰³ Član 30 *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*.

¹⁰⁴ Mogući učinilac mora biti informisan o pravima, omogućen mu kontakt i korišćenje usluge branioca i pravne pomoći. Zadržavanje traje najduže 8 sati.

službenik donosi naređenje kojim izriče jednu ili obe hitne mere učiniocu - privremenog udaljenja učinioca iz stana i/ili privremene zabrane učiniocu da kontaktira žrtvu nasilja i prilazi joj.

Pored ovlašćenja iz ovog Zakona, policija i dalje može da primenjuje i druga ovlašćenja, mere i radnje. Najblaža policijska ovlašćenja predstavljaju **upozorenje**¹⁰⁵ i **naređenje**¹⁰⁶. Upozorenja i naređenja daju se *usmeno, pisano ili na drugi pogodan način*, s tim da njihovo značenje bude jasno izraženo. Policijski službenici mogu da upozoravaju učinioce nasilja i da im izdaju naređenja (ukoliko oni ostaju na slobodi) *pisanim putem*, prvenstveno kada je nasilje manjeg intenziteta, o procedurama i postupcima koji se mogu preduzeti prema njemu, šta mu je sve zabranjeno činiti i šta mu se nalaže, odnosno naređuje da čini ili ne čini (u okviru zakona).

Pisanim upozorenjem i/ili naređenjem učiniocu se na nedvosmislen način, jasno predoči šta ne sme da čini, i šta ga može očekivati ukoliko ne postupi po upozorenju, odnosno šta mu se naređuje. Istovremeno, ovo je i vid primene *prve prevencije* u situacijama kada nema elemenata za dalje postupanje policije i tužilaštva. Nepostupanje po naređenju može predstavljati samo po sebi krivično delo (ometanje ovlašćenog službenog lica), a sa druge strane, nedvosmisleno ukazuje na umišljaj nasilnika i visok stepen ugroženosti žrtve.

Policijski službenici na licu mesta će **informisati žrtvu** o pravnim procedurama zaštite koje su joj dostupne, pri čemu se ne smeju davati sugestije o pokretanju ili odustajanju od postupka zaštite. Mogu je obavestiti (ostavljanjem letka) o kontakt telefonima i adresama relevantnih institucija i specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u partnersko-porodičnim odnosima. Po potrebi, policijski službenici **asistiraju** u premeštanju ličnih stvari žrtve i dece, sačekaju da ih ona pokupi i, ako su u mogućnosti, izvrše njen **prevoz** do sigurnog odredišta.

Intervencije policije u saradnji sa tužilaštvom

Policijski službenici su samostalno ili po odobrenju javnog tužioca ovlašćeni za preduzimanje drugih mera prema učiniocu nasilja, kao što su zadržavanje (čl. 86, ZoP), ograničavanje slobode kretanja (čl. 86, ZoP), oduzimanje oružja, hapšenje (čl. 291, ZKP). Na predlog javnog tužioca sud može doneti odluku o pritvoru kada za lice postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo (čl. 212, ZKP)¹⁰⁷.

Intervencije tužilaštva u skladu sa *Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici* su već opisane, ali ćemo ih ovde ponoviti. Posle prijema obaveštenja, procene rizika i naređenja od strane nadležnog policijskog službenika, osnovni javni tužilac proučava obaveštenja i vrednuje procenu rizika. Ako posle toga ustanovi neposrednu opasnost od nasilja u porodici, dužan je da sudu

¹⁰⁵ *Zakon o policiji*, čl. 72 - *Uslovi za primenu upozorenja*: Policijsku službenik **upozoriće lice** koje svojim ponašanjem, delovanjem ili propuštanjem određene radnje može da dovede u opasnost svoju bezbednost ili bezbednost drugog lica ili bezbednost imovine, da naruši javni red ili da ugrozi bezbednost saobraćaja na putevima ili kada se osnovano očekuje da bi to lice moglo da učini ili da izazove drugo lice da učini krivično delo ili prekršaj.

¹⁰⁶ *Zakon o policiji*, čl. 73 - *Uslovi za primenu naređenja* (naređenje se može primeniti samo u odnosu na ponašanja, odnosno delatnosti i činjenja od kojih neposredno zavisi uspešno izvršavanje policijskih zadataka, a (između ostalog i) radi: otklanjanja opasnosti za život i ličnu bezbednost ljudi: sprečavanja i izvršavanja krivičnih dela i prekršaja, hvatanja njihovih učinilaca i pronalaženja i obezbeđenja tragova tih dela koji mogu poslužiti kao dokaz; održavanja javnog reda ili uspostavljanja narušenog javnog reda.

¹⁰⁷ Detaljnije videti u ovom Priručniku u: *Bezbednosne mere u nadležnosti policije i javnog tužilaštva*.

podnese predlog da se hitna mera produži, u roku od 24 časa od časa uručenja naređenja licu kome je izrečena hitna mera. Kako bi javni tužilac u potpunosti razumeo situaciju i rizike u kojima se žrtva nalazi, važno je opisati svaki rizik i dodati mu izvor informacija koje su služile za otkrivanje konkretnog rizika. Time se umanjuje mogućnost nesaglasnosti i izostanka zaštite za lica koja se nalaze u rizičnoj situaciji. Postojanje jednog rizika ne znači manju opasnost, te jasno i detaljno predstavljanje situacije čini zaštitu potpunom. Osnovni javni tužilac uz predlog, dostavlja sudu i procenu rizika nadležnog policijskog službenika, svoje vrednovanje njegove procene rizika i druge dokaze koji ukazuju na neposrednu opasnost od nasilja u porodici.

Intervencije centra za socijalni rad

I centar za socijalni rad može da preduzme mere i usluge iz svoje nadležnosti, pre sastanka grupe za koordinaciju i saradnju, kada za njihovu primenu nije nužna saradnja sa drugim službama. Ukoliko je nužno preduzimati mere neodložne intervencije, saradnja sa drugim službama odvijaće se preko lica za vezu. Broj i vrsta mera i usluga koje će biti preduzete zavisi od obeležja svakog konkretnog slučaja. Centar će pre sastanka obavestiti žrtvu nasilja o nadležnostima i procedurama centra za socijalni rad, zatim, o njenim pravima, a u slučaju da je potrebno, obezbediće **materijalnu pomoć** (jednokratnu, uvećanu ili novčanu socijalnu pomoć) i predložiće način praćenja situacije. Imajući u vidu da je *Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici* predviđena mogućnost učešća žrtve u izradi individualnog plana zaštite i podrške (ako to želi i ako to dozvoljava njeno emotivno i fizičko stanje) bilo bi značajno da centar uvek žrtvi ponudi učešće, bilo odmah, prilikom izrade prvog plana ili u nekoj od narednih faza, kada se plan ponovo preispituje i menja, a u zavisnosti od njenog stanja. Na taj način se žrtva osnažuje i preuzima kontrolu nad svojim životom. Učešće u izradi plana znači učešće na sastanku grupe za koordinaciju i saradnju, što znači da žrtva treba da bude upoznata sa sastavom i načinom rada grupe.

Centar za socijalni rad će pre sastanka preduzeti i odgovarajuće mere **prema učiniocu nasilja**: informisaće ga o sankcijama, upozoriti ga (usmeno ili pisano) da ne sme da čini nasilje (ili uzeti izjavu na zapisnik), doneće odluku o nadzoru nad vršenjem roditeljskog prava (preventivni, korektivni) i odrediće način praćenja učinioca nasilja.

Centar bi u ovoj fazi trebalo da *razmotri potrebu* za merama zaštite od nasilja u porodici u parničnom postupku, kao i potrebu za zaštitom prava deteta, za lišenjem roditeljskog prava, u svakom slučaju nasilja u porodici kada žrtva ima maloletnu decu.

Intervencije zdravstvene ustanove

Zdravstvene ustanove će uvek obaviti **medicinsko zbrinjavanje** zdravstvenih posledica nasilja. Iako su akutna stanja, najčešće povrede, vidljiv i važan deo medicinske pomoći, ne bi trebalo smetnuti s uma ni čitav niz zdravstvenih stanja i bolesti koja nastaju kao posledica izloženosti žene nasilju (videti boks 2 u *Posebnom protokolu Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju*). Medicinsko zbrinjavanje se ne razlikuje od pružanja pomoći u bilo kojoj drugoj prilici, ali postupanje zdravstvenih radnika i odnos prema žrtvi treba da je prilagođeno njenim potrebama, kako bi se izbegla sekundarna viktimizacija (videti boks 7 u *Posebnom protokolu*).

Intervencije specijalizovane ženske organizacije

Specijalizovane ženske organizacije za podršku ženama sa iskustvom nasilja preduzimaju niz usluga iz grupe savetodavno-terapiskih i socijalno-edukativnih mera usmerenih na podršku i

osnaživanje žena, najčešće u obliku razgovora (telefonskih i neposrenim kontaktom), pružanjem obaveštenja i informativnog materijala, upućivanjem na odgovarajuće službe ili usluge u zajednici, zastupanjem žena kod drugih službi, pružanjem pomoći u izradi sigurnosnog plana, obaveštavanjem žene o mogućnosti uključivanja u grupe samopomoći, obrazovne ili grupe za društvenu akciju i slično.

Predstavnice specijalizovanih ženskih organizacija mogu da pomognu ženi sa iskustvom nasilja da obezbedi smeštaj, da pruže podršku ili posreduju u traženju zaposlenja, pomognu u ostvarivanju prava i zadovoljenju potreba (zdravstvenih, administrativnih, materijalnih i drugo). U većini ovih organizacija žene mogu da dobiju i besplatnu pravnu pomoć, koja uključuje obaveštavanje (telefonom ili neposrednim kontaktom), pisanje podnesaka, a u nekim slučajevima i zastupanje na sudu.

Zadaci Centra za žrtve seksualnog nasilja

Kada se nakon prijavljivanja ili otkrivanja seksualnog nasilja žrtva uputi u Centar za žrtve seksualnog nasilja, njegov osnovni zadatak je neposredan rad sa ženama žrtvama seksualnog nasilja kroz pružanje pomoći i podrške u njihovom osnaživanju. To uključuje sledeće aktivnosti:

- neposredno medicinsko zbrinjavanje akutnih ili hroničnih povreda nastalih nasilnim seksualnim činom;
- priprema za pregled i podrška žrtvi tokom sudskomedicinskog (forenzičkog) pregleda (utvrđivanja vrste, lokalizacije i težine povreda, prisustva tragova biološkog porekla i dr. radi obezbeđivanja dokaza u slučaju pokretanja krivičnog postupka);
- psihosocijalnu pomoć i podrška u kriznoj situaciji, neposredno nakon preživljene traume i tokom oporavka;
- pomoć i podrška u obaveštavanju žrtve o njenim pravima: pomoć ženama u procesu prijave seksualnog nasilja, obaveštavanje o proceduri kada prijavi krivično delo, u pripremi za krivični/sudski postupak i podrška na sudu;
- podrška članovima porodice žena koje su preživele seksualno nasilje;
- saradnja sa grupama za koordinaciju i saradnju i drugim organima i ustanovama u lokalnim zajednicama;
- rad na prevenciji seksualnog nasilja kroz informisanje i povećanje osetljivosti šire javnosti o problemu seksualnog nasilja i o seksualnim pravima.

Važno upozorenje:

Ukoliko učinilac nasilja nakon intervencija koje preduzme bilo koja od nadležnih službi, samostalno ili u saradnji sa drugim službama, **ne poštuje** određenu meru (upozorenje ili zabranu), i *ponovi* bilo koji vid nasilja prema žrtvi ili njoj značajnoj drugoj osobi (deci, članovima njene porodice), **neelishodno je** ponavljati istu meru (na primer, ponovo upozoriti nasilnika). U takvim situacijama **nužno je preduzeti strože mere**. Treba imati u vidu da je nepoštovanje (kršenje) odluka i mera koje su izrekli nadležni odrgani od strane učinioca nasilja *pokazatelj većeg bezbednosnog rizika* za žrtvu i druge članove porodice.

Zabrana obaveznog alternativnog razrešenja sporova, odnosno određivanja kazni

U *Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* (čl. 48), navodi se obaveza država da zabrane obavezna alternativna razrešenja sporova i određivanja kazni, ne sporeći njihovu prednost u drugim krivičnim i građanskim postupcima, obrazlažući negativne posledice tih postupaka u slučajevima nasilja koje obuhvata Konvencija,

posebno ako je učešće u takvim postupcima **obavezno i ako zamenjuje** sudske postupke u kojima se saslušavaju strane. To je zbog toga jer žrtve u alternativnim postupcima nikada ne učestvuju ravnopravno (zbog straha, krivice, ugroženosti, bespomoćnosti), dok učiniocu ove situacije omogućavaju ispoljavanje moći i dominacije, a i manipulacije. Da bi žrtva mogla da *zahteva pravdu*, država je *odgovorna da obezbedi pristup* pravosudnim procesima. Takođe, ovaj član Konvencije zahteva da država obezbedi da moguće *novčane kazne* za učinjeno nasilje ne dovedu **žrtvu posredno do finansijskih teškoća**.

U tom smislu, mera **odlaganja krivičnog gonjenja** (čl. 283, ZKP) predstavlja alternativno razrešenje nasilja u krivičnom postupku, u kojem javni tužilac postupa bez obaveze da čuje mišljenje žrtve, nalažući učiniocu krivičnog dela (za koje je zaprećena kazna do pet godina zatvora) da učini jednu ili više obaveza, među kojima je i „da na račun propisan za uplatu javnih prihoda uplati određeni novčani iznos, koji se koristi za humanitarne ili druge javne svrhe”. Iz navedenog je jasno da žrtva ne odlučuje o ovom postupku, a čak i da je pitana to ne znači da je u prilici da valjano proceni svoj najbolji interes. Takođe, ova intervencija vraća novčano kažnjavanje za nasilje u porodici, što je ukinuto izmenama Krivičnog zakonika 2009. godine.

U oblasti **porodičnog prava** zabrana obaveznog alternativnog razrešenja spora bi se odnosila na postupak **posredovanja** koji obuhvata postupak za pokušaj mirenja i postupak za pokušaj sporazumnog okončanja spora (nagodba), koji se redovno sprovode uz postupak u bračnom sporu koji je pokrenut tužbom jednog od supružnika (osim pod uslovima kada se posredovanje u bračnom sporu ne sprovodi, među kojima *nije izričito navedeno nasilje u porodici*) (čl. 229-232, PZ). **Mirenje** se sprovodi u bračnom sporu, sa svrhom da se poremećeni odnos supružnika razreši bez sukoba i bez razvoda braka. Punomoćnici ne mogu zastupati supružnike niti mogu prisustvovati mirenju, a ako se supružnici pomire, smatraće se da je tužba za razvod braka povučena. Mirenje se smatra neuspelim ako se jedan ili oba supružnika ne odazovu pozivu ili ako ne dođe do pomirenja (čl. 233- 239, PZ). Nagodba se sprovodi u bračnim sporovima pokrenutim tužbom, a kada mirenje nije uspeo, sa svrhom da se poremećeni odnos supružnika razreši bez sukoba nakon poništenja ili razvoda braka (čl. 240-246, PZ). Iz navedenih odredbi je jasno da se u situaciji nasilja ne radi o “poremećenim odnosima”, kao i da žrtva nije u ravnopravnom odnosu sa nasilnikom.

Propusti u postupanju nadležnih službi u zaštiti žrtve nasilja

Postupci Zaštitnika građana, uključujući i zbirni izveštaj o 14 slučajeva ubistva žena, ukazuju na postojanje ozbiljnih propusta u postupanju nadležnih službi:

Utvrđeno je da je *policija*:

- u određenim slučajevima podnosiocima prijave, koji su neposredne i posredne žrtve nasilja u porodici, upućivala da sami vodi postupke pred drugim organima ili je svoje postupanje uslovljavala preduzimanjem aktivnosti i radnji od strane žrtve;
- nije u svim slučajevima oduzimala oružje od lica prijavljenog za nasilje.

Utvrđeno je da *centar za socijalni rad - organ starateljstva*:

- nije preduzimao mere zaštite žrtve, nakon saznanja ili sumnje na nasilje nad ženom u porodici i partnerskim odnosima;
- nije predlagao izricanje mera prema licu za koje se sumnja da je izvršilo nasilje, radi zaštite od nasilja u porodici.

Nadležna *javna tužilaštva* imala su najčešće stav:

- da ne postoje elementi krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti;

- ovu su ocenu davali i u slučajevima prijave fizičkog nasilja i pretnji oružjem;
- da policija podnese krivičnu prijavu tužiocu tek nakon više prijava nasilja protiv istog lica i onda kada su zabeležene teške telesne povrede.

Zaštitnik građana je u novom dokumnetu u kom su utvrđeni propusti u postupanju u 20 slučajeva nasilja¹⁰⁸ utvrdio slične propuste i pored zakonskih obaveza u vezi sa razmenom informacija, utvrđivanjem bezbednosnih rizika i planiranjem zaštite i podrške žrtvama. Međutim, utvrđeno je i da nadležna ministarstva nisu obučila dovoljan broj ljudi, ili nisu organizovala obuku za primenu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, kao i to da je nedovoljan broj stručnih radnika u centrima za socijalni rad, što onemogućava punu primenu standarda stručnog rada u slučajevima nasilja prema ženama i deci.

Koordinisano delovanje - sastanak grupe za koordinaciju i saradnju

Na području svakog osnovnog javnog tužilaštva obrazuje se grupa za koordinaciju i saradnju. Grupa razmatra svaki slučaj nasilja u porodici koji nije okončan pravosnažnom sudskom odlukom u građanskom ili krivičnom postupku, slučajeve kada treba da se pruži zaštita i podrška žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela iz ovog zakona, izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi i predlaže nadležnom javnom tužilaštvu mere za okončanje sudskih postupaka.

Ko učestvuje na sastanku

Obavezni članovi grupe su tužilac - osnovni, a po potrebi i viši, nadležni policijski službenik/ci i predstavnici centra za socijalni rad. Svi učesnici treba da su *specijalizovani* za postupke nasilja prema ženama i nasilja u porodici, odnosno da su završili specijalizovanu obuku koja je po Zakonu obavezna za policiju i tužilaštvo (Zakon nije obavezao centre za socijalni rad na ovakav vid usavršavanja). Korisno je ako je sastav ovog tima *stalan*, a imenovani učesnici imaju odgovarajuće zamenike/ce. Grupom za koordinaciju i saradnju predsedava član grupe iz reda zamenika osnovnog javnog tužioca. Sastancima mogu, po potrebi, prisustvovati predstavnici obrazovnih, vaspitnih i zdravstvenih ustanova, Nacionalne službe za zapošljavanje, predstavnici drugih pravnih lica i udruženja i pojedinci koji pružaju zaštitu i podršku žrtvama.

Kada se organizuje/saziva sastanak

Grupa za koordinaciju i saradnju održava sastanke **najmanje jednom u 15 dana**, a o toku sastanka vodi se zapisnik. Grupa za koordinaciju i saradnju donosi poslovnik o radu kojim se bliže uređuje njen način rada i odlučivanja. Dobro je da se sastanak organizuje *uvek u isto vreme i na istom mestu*. To omogućava da svi učesnici/e unapred planiraju i usklađuju sve svoje obaveze, kako ne bi bili sprečeni da dolaze na sastanke. Takođe, to olakšava organizacione aktivnosti, jer nije potrebno pripremati pozive, već se učesnici/e okupljaju uvek u predviđeno vreme. Ako ovaj princip rada nije moguć, onda je važno da javni tužilac (ili osoba zadužena za tehničko-organizaciona pitanja) **saziva sastanke pozivanjem učesnika** - telefonskim putem i pisano (imejl, faks ili druga vrsta brze pošte).

¹⁰⁸ Zaštitnik građana – utvrđeni propusti u radu institucija u više od 20 slučajeva nasilja u porodici i partnerskim odnosima (del.br. 38077 od: 30.11.2018.)

Za *mesto realizacije* sastanka može da se odabere prostor bilo koje od tri službe čiji predstavnici obavezno učestvuju na njemu (što zavisi od toga ko ima najbolje prostorne uslove za nesmetani rad).

Šta je cilj sastanka

Cilj ovog sastanka je **zajedničko razmatranje svakog konkretnog slučaja nasilja** prema ženama i nasilja u porodici koji je zabeležen u bilo kojoj od nadležnih službi između dva sastanka, preispitivanje slučajeva koji su već razmatrani, kao i onih koji nisu okončani pravno-snažnom sudskom odlukom. Cilj je da državni organi brzo, delotvorno i koordinisano spreče nasilje u porodici i da pruže žrtvi zaštitu, pravnu pomoć i psihosocijalnu i drugu podršku radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja.

Sastanak ima dva cilja, da se blagovremeno, kontinuirano i celovito:

- osigura bezbednost i definišu mere zaštite koje moraju da pruže bezbednost žrtvi, da zaustave nasilje, spreče da se ono ponovi i zaštite prava žrtve;
- definišu mere podrške koje treba da omoguće da se žrtvi pruži psihosocijalna i druga podrška radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja.

Iako su bezbednost i pokretanje odgovarajućih pravnih postupaka (da bi se žrtva zaštitila od daljeg nasilja, a učinilac odgovarao za učinjena dela), od prioritete važnosti, nužno je obezbediti pružanje odgovarajuće podrške žrtvi i svedocima nasilja, upućivanjem i organizovanjem **opštih i specijalizovanih usluga podrške**. Ove usluge moraju da *poštuju prava i potrebe žene*, da su usmerene na njeno *osnaživanje i ekonomsku nezavisnost*, da su odgovarajuće za specifične potrebe svake konkretne žene, dece svedoka nasilja i drugih članova porodice koji su pogođeni nasiljem.

Seksualno nasilje - na sastanku za planiranje usluga za osnaživanje i podršku za žrtve sa iskustvom seksualnog nasilja učestvuju i predstavnice/i Centra za žrtve seksualnog nasilja.

To znači da će se na sastanku razmeniti:

- sve prikupljene informacije o nasilju, žrtvi, učiniocu i okolnostima, odnosno kontekstu;
- zajednički (ponovo) proceniti bezbednosni rizici i resursi (koji su se u međuvremenu od otkrivanja ili prijavljivanja nasilja, ili nakon prvih intervencija nadležnih službi, mogli promeniti);
- zajednički razmotriti i planirati odgovarajuće mere, dati odgovarajuća uputstva, odnosno pokrenuti odgovarajući pravni postupci zaštite žrtve nasilja;
- zajednički preispitati planirane mere sa prethodnog sastanka, sagledati da li su sve institucije postupile po njima, da li su mere doprinele smanjenju rizika od ponavljanja nasilja i ako nisu, napraviti novi plan mera.

Seksualno nasilje – na sastanku za planiranje bezbednosno-pravnih mera zaštite od seksualnog nasilja obavezno učestvuje javni tužilac *Višeg javnog tužilaštva*, kao i predstavnici Centra za žrtve seksualnog nasilja, po dogovoru sa javnim tužiocem.

Tok sastanka

Pre sastanka, nužno je da se članovi tima *prethodno međusobno obaveste* o slučajevima koji će biti razmatrani na sastanku, kako bi pripremili odgovarajuće podatke iz svojih evidencija i dokumentacija.

Na sastanku se prvo **izloži i opiše konkretan slučaj nasilja** koji je kao nov evidentiran u jednoj od nadležnih službi. Institucija koja „iznosi“ slučaj prirema informacije (i svu prikupljenu dokumentaciju), odnosno podatke o tome:

- ko su (sve) žrtve nasilja, ko je učinilac nasilja;
- koje vrste nasilja su prisutne;
- koliko nasilje traje;
- kako je procenjen stepen rizika i koji rizici utiču na aktuelnu i buduću bezbednost žrtve, dece i drugih lica, povezanih sa žrtvom;
- šta je preduzeto (mere i usluge) do sastanka.

Zatim se **razmenjuju informacije** koje eventualno poseduju druge službe, da bi se konkretan slučaj nasilja **sagledao i razmotrio u svetlu celokupne dokumentacija** koja je sačinjena i prikupljena (izjave građana, službene beleške policijskih službenika, lekarski izveštaji o povredama, zapisnik o uviđaju, zapisnik o alkotestiranju, medicinsko ili drugo veštačenje i slično), na osnovu čega se utvrđuje postojanje nasilja u porodici.

Nakon upoznavanja sa navodima konkretne prijave, kao i sa prikupljenim dokazima, prisutni predstavnici institucija **razmenjuju i sve podatke** koje se tiču porodičnih prilika i uočenih problema u konkretnoj porodici (da li su se članovi porodice obraćali tim ili drugim organima zbog nasilja, do kakvih saznanja se tada došlo, da li su pokretani i vođeni prekršajni ili krivični postupci protiv pojedinih članova porodice zbog nasilja u porodici ili drugog nasilja, kao i sve druge činjenice za koje predstavnici institucija smatraju da su od značaja za donošenje odgovarajuće procene postojanja nasilja i odluke o daljim radnjama i merama koje treba preduzeti).

Razmatraju se (usaglašavaju) mogućnosti i predlozi za pružanje opštih i specijalizovanih usluga podrške za ženu žrtvu nasilja, decu svedoke nasilja, a po potrebi i druge članove njene porodice.

Nakon ovog, voditelj/ka slučaja iz CSR **poziva žrtvu** (i dete svedoka nasilja, ako je takva odluka doneta), koja učestvuje u daljem toku sastanka. Žrtvi se predstavljaju učesnici sastanka, cilj okupljanja, a žena izveštava o mogućim promenama u porodici i okolnostima. Voditeljka slučaja izlaže žrtvi predlog usluga podrške, povezano sa predlogom mera zaštite (pravni postupci), uz razgovor o tome šta žrtva vidi kao najbolja rešenja. U ovaj se razgovor uključuju i drugi učesnici, ukoliko žele da dodatno objasne plan ili postavе dodatna pitanja, vodeći računa o tome da ne traumatizuju žrtvu.

Nakon što žrtva napusti sastanak, voditeljka slučaja poziva učesnike da dodatno razmotre predlog plana, posebno ako je žrtva izrazila **neslaganje** ili **bojazan** da je plan neodgovarajući. Kada se utvrdi konačni plan usluga podrške, korisno je da se razmotri i „**rezervni plan**“, za određene usluge (ili pojedine faze u njihovoj realizaciji) za koje je postojala sumnja/bojazan u mogućnost delotvorne i efikasne realizacije¹⁰⁹.

Individualni plan zaštite i podrške

Na svakom sastanku se **vodi zapisnik** u koji se unose podaci o prisutnim predstavnicima službi, razmatranim slučajevima, zaključcima i preporukama za svaki pojedinačni slučaj.

¹⁰⁹ Više o toku sastanka u: Ivana Slavković (2006). Organizovanje konferencije slučaja za zaštitu od nasilja u porodici.

Zaključci i preporuke o slučajevima se sastavljaju u obliku **individualnog plana zaštite i podrške**, što podrazumeva detaljan i precizan spisak mera koje će biti preduzete, spisak učesnika koji su zaduženi za realizaciju svake od planiranih mera i rokovi u kojima se mere sprovode. Pokazalo se korisnim da se ovaj plan zaštite unese u tabelu, tako što se daju odgovori na sledeća pitanja:

- KOJE mere zaštite/podrške (šta se planira)?
- KO je izvršilac mera (koi h sprovodi)?
- od/do KADA se mera sprovodi (rok za sprovođenje mere)?
- NAČIN praćenja mere.
- ROK za procenu mere (da li je postignut planirani cilj/učinak)?

To istovremeno olakšava sprovođenje i praćenje plana i povećava pojedinačnu odgovornost svih uključenih učesnika u postupku zaštite žrtve¹¹⁰.

U zavisnosti od slučaja, potreba i resursa svake konkretne žrtve nasilja, resursa njenog okruženja (neformalna mreža podrške), ishod odluka obuhvata spisak konkretnih mera koje mogu da uključuju:

- **opšte usluge podrške** koje omogućavaju oporavak od nasilja, kao što su pravno i psihološko savetovanje; finansijsku pomoć; pomoć u organizovanju stanovanja; pomoć u obrazovanju i obuci; pomoć prilikom zapošljavanja; usluge zdravstvene zaštite; usluge socijalne zaštite¹¹¹;
- **specijalizovane usluge podrške** (kratkoročne i dugoročne), kao što su smeštaj u sigurnu kuću, kontaktiranje SOS telefona, upućivanje na centar za podršku žrtvama seksualnog nasilja (ili krizni centar)¹¹²;
- **zaštitu i podršku za decu svedoke**: psihosocijalno savetovanje primereno uzrastu dece i vrsti nasilja (uz dužno poštovanje principa najboljeg interesa deteta¹¹³), podršku u učenju i obrazovanju, ponašanju i socijalnim relacijama, zdravstvenu zaštitu, bezbedan način održavanja odnosa sa roditeljem kojem dete nije povereno¹¹⁴ i drugo.

*Zakon o socijalnoj zaštiti*¹¹⁵, pored usluga procene i planiranja, definiše sledeće *grupe usluga socijalne zaštite*, koje mogu biti primenjivane i u slučajevima nasilja u porodici, specifično u odnosu na potrebe žrtve i članova njene porodice:

- **dnevne usluge u zajednici** - dnevni boravak; pomoć u kući; svratište i druge usluge koje podržavaju boravak korisnika u porodici i neposrednom okruženju;
- **usluge podrške za samostalan život** - stanovanje uz podršku; personalna asistencija; obuka za samostalni život i druge vrste podrške neophodne za aktivno učešće korisnika u društvu;
- **savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge** - intenzivne usluge podrške porodici koja je u krizi; savetovanje i podrška roditelja, hranitelja i usvojitelja; podrška porodici koja se stara o svom detetu ili odraslom članu porodice sa smetnjama u razvoju; održavanje porodičnih odnosa i ponovno spajanje porodice; savetovanje i

¹¹⁰ Primere individualnih planova usluga videti u: Jeca Nedeljkov i Marija Banauh-Brusin, (2016). Zbirka primera dobre prakse u organizovanju konferencija slučaja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu zaštitu, demografiju i ravnopravnost polova.

¹¹¹ U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 20;

¹¹² U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 22, 23, 24, 25;

¹¹³ U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 26;

¹¹⁴ U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 31

¹¹⁵ *Zakon o socijalnoj zaštiti*, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2011

podrška u slučajevima nasilja; porodična terapija; medijacija; SOS telefoni; aktivacija i druge savetodavne i edukativne usluge i aktivnosti;

- **usluge smeštaja** - smeštaj u srodničku, hraniteljsku ili drugu porodicu za odrasle i starije; domski smeštaj; smeštaj u prihvatilište i druge vrste smeštaja.

U plan treba uneti i „**rezervni plan**” usluga, koji predstavlja *alternativne korake* za određene usluge, koji će se sprovoditi u slučaju da neke od planiranih usluga ne daju očekivane rezultate, ili se ispostavi da ih nije moguće sprovesti, ili ih nije moguće sprovesti u roku koji je neophodan za odgovarajuću zaštitu¹¹⁶.

Usvojen individualni plan zaštite i podrške treba da **potpišu** svi učesnici zaduženi za realizaciju i žrtva nasilja. Individualni plan zaštite i podrške treba da se **dostavi svim učesnicima** kako bi se sagledala **sveobuhvatnost** planiranih mera i usluga. Za ovaj plan važe **sva pravila o poverljivosti** ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka i **pravila o bezbednosti žrtve**.

Deca svedoci nasilja – usluge podrške za decu koja su bila svedoci nasilja

Opšti protokol nalaže da se prilikom planiranja usluga uzmu u obzir prava i potrebe dece koja su bila svedoci nasilja u porodici. Sve usluge moraju biti u skladu s najboljim interesom dece. *Konvencija Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici* u čl. 26 – *Zaštita i podrška za decu svedoke*, obavezuje na psihosocijalne intervencije podrške koje su prilagođene uzrastu i stepenu razvoja deteta, u skladu sa najboljim interesom deteta.

Za sačinjavanje i za sprovođenje individualnog plana zaštite i podrške **veoma je važno i učešće žrtve**. Pre svega, kako bi se sačinio delotvoran plan zaštite, potrebno je da se u prethodnom razgovoru sa žrtvom utvrde činjenice koje su značajne za procenu rizika od ponavljanja ili širenje/razbuktavanje nasilja, kao i činjenice koje su značajne za prevazilaženje ili umanjivanje postojećih rizika. Na osnovu toga se utvrđuju aktivnosti i mere koje moraju preduzeti pojedine institucije, kao i rokovi za preduzimanje tih aktivnosti. O utvrđenom planu zaštite **žrtvu mora obavestiti** centar za socijalni rad da bi znala kako da postupi i kome da se obrati u kriznim situacijama, ili da bi *iznelamoguće primedbe ili predloge* na utvrđeni plan zaštite. Na sastanku grupe za koordinaciju i saradnju će se razmotriti primedbe i predlozi žrtve, kako bi se plan zaštite eventualno izmenio i dopuni u cilju najbolje zaštite žrtve.

Ukoliko žrtva učestvuje u izradi plana na sastanku grupe, on **ne sme da bude izvor sekundarne traumatizacije žrtve**. Žrtva nasilja treba da ima priliku da učesnicima sastanka saopšti:

- kako vidi svoju situaciju u aktuelnom trenutku;
- kako vidi najbolja rešenja za svoje potrebe i probleme;
- da utiče na plan usluge podrške koji se priprema na sastanku;
- da upozna predstavnike službi sa kojima će sarađivati na sprovođenju planiranih usluga.

Učešće žrtve na sastanku doprinosi *realnijem* planiranju usluga podrške, a istovremeno je *osnažuje* da stekne moć i preuzme kontrolu nad sopstvenim životom (čime se poštuje njena samostalnost i pravo da donosi odluke od značaja za sebe) ¹¹⁷. I **dete**, svedok ili neposredna

¹¹⁶ Više o rezervnom planu u: Ivana Slavković (2006).

¹¹⁷ Više u: Ivana Slavković, (2006). *Organizovanje konferencije slučaja za zaštitu od nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd.

žrtva nasilja u porodici, koje je dovoljnog uzrasta da može da oblikuje i izrazi svoje mišljenje o situaciji u kojoj živi, može da učestvuje na ovom sastanku, ali samo pod uslovom da se sekundarno ne traumatizuje¹¹⁸.

Takođe, i *Zakon o socijalnoj zaštiti*, između ostalih prava korisnika, navodi **pravo na učešće u donošenju odluka** (čl.35) i **pravo na slobodan izbor usluga** (čl.36)¹¹⁹.

U situacijama kada žrtva **ne želi pokretanje bilo kakvih postupaka** zbog učinjenog nasilja, **niti želi saradnju sa institucijama**, sve institucije i dalje **imaju obavezu** da preduzmu sve što je u datoj situaciji moguće kako bi se žrtva zaštitila. Žrtvi se mora staviti do znanja da *uvek može računati na podršku institucija*, čak i ukoliko ne želi da aktivno učestvuje u odgovarajućim postupcima protiv učinioca nasilja, odnosno ukoliko, koristeći se svojim zakonskim pravom da, kao član porodice, ne svedoči protiv drugog člana porodice, odbija da svedoči protiv učinoca.

Važno upozorenje:

Nužno je prepoznati koji su slučajevi nasilja hitni, kada je potrebno **odmah i bez odlaganja delati/dejstvovati**, kada se ne čeka na redovni sastanak, već se obaveštenja između policije, centra za socijalni rad i javnog tužilaštva **razmenjuju odmah po prijavi/saznanju** o učinjenom delu, da bi se organizovala delotvorna zaštita žrtve.

Krivičnopravna zaštita od nasilja u porodici

Pored krivičnog dela nasilje u porodici, član 194, u *Krivičnom zakoniku*¹²⁰ postoje brojna krivična dela, čiji bitni elementi su srodni sa bitnim elementima krivičnog dela nasilje u porodici, tako da ona mogu poslužiti kao alternativa prilikom kvalifikacije radnji učinoca, a u praksi su najzastupljenija sledeća krivična dela:

1. Teška telesna povreda - član 121 KZ
2. Laka telesna povreda - član 122 KZ
3. Ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči i svađi - član 124 KZ
4. Protivpravno lišenje slobode - član 132 KZ
5. Prinuda - član 135KZ
6. Zlostavljanje i mučenje - član 137 KZ
7. Ugrožavanje sigurnosti - član 138 KZ
8. Proganjanje - član 138a KZ
9. Nedoovoljene polne radnje - član 182 KZ
10. Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica - član 193 KZ
11. Nasilničko ponašanje - član 344 KZ.

Određeni vidovi, pre svega **seksualnog nasilja**, kao i **nasilja sa smrtnim ishodom**, učinjenog prema ženi ili članu porodice, se zbog prirode dela i posledica koje prouzrokuju ne kvalifikuju kao krivično delo nasilje u porodici, već kao neko od krivičnih dela protiv polne slobode, kao što su:

¹¹⁸ Više o načinu učešća deteta na konferenciji slučaja u: Ivana Slavković (2006).

¹¹⁹ Kao i pravo na informisanje (čl. 34), pravo na poverljivost podataka (čl. 37), pravo na privatnost (čl. 38) i pravo na pritužbu (čl. 39).

¹²⁰ *Krivični zakonik*, "Sl. glasnik RS", br. 85/2015, 88/2005 – ispr., 107/2015 – ispr., 72/2009, 111/2019, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

1. Ubistvo - član 113 KZ
2. Teško ubistvo - član 114 KZ
3. Silovanje - član 178 KZ
4. Obljuba s nemoćnim licem - član 179 KZ
5. Obljuba sa detetom - član 180 KZ
6. Obljuba zloupotrebom položaja - član 181 KZ.

Porodično-pravna zaštita od nasilju u porodici

Pored mera zaštite od nasilja u porodici (čl. 197 i čl. 198), *Porodični zakon*¹²¹ omogućava zaštitu od nasilja u porodici primenom sledećih odredbi:

1. Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava:
  - a. Preventivni nadzor (čl. 79, PZ),
  - b. Korektivni nadzor (čl. 80, PZ);
2. Lišenje roditeljskog prava:
  - c. Potpuno lišenje roditeljskog prava (čl. 81, PZ),
  - d. Delimično lišenje roditeljskog prava (čl. 82, PZ).

Indirektno, postupke razvoda braka, kao i u postupke zaštite prava deteta, kao što su život sa roditeljima (čl. 60), lični odnosi (čl. 61) i drugi, treba dovesti u vezu sa postojanjem nasilja u porodici, nasilja prema deci i ženi/majci dece ili dečjeg svedočenja nasilju. To znači da u svakom konkretnom slučaju treba procenjivati *bezbednosne rizike* da se nasilje nastavi i nakon razvoda/razdvajanja roditelja, preko dece, odnosno kroz postupke poveravanja dece na brigu i staranje i određivanje modela održavanja ličnih odnosa sa roditeljem kojem deca nisu poverena.

Zaštita dece koja su svedoci nasilja u porodici

Opšti protokol, kao i *Konvencija Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici*, nalažu da se deca koja su neposredno prisustvovala ili bi mogla imati saznanje o nasilja u porodici **tretiraju kao žrtve nasilja**. Domaća iskustva govore o tome da su maloletna deca u krivičnim postupcima prepoznata kao direktne žrtve nasilja tek u nešto više od deset posto slučajeva, kao i da su retki postupci po službenoj dužnosti. Istovremeno, u našem se kontekstu pojavila bezbednosna intervencija kojom se zaštita deteta sprovodi njegovim/njenim **izmeštanjem iz porodice** (privremenim zaključkom o obezbeđivanju smeštaja), kada roditelj (najčešće majka) nije u mogućnosti da zaštiti od nasilja drugog roditelja (najčešće otac). Međutim, neopravdano je izmeštanje dece bez nenasilnog roditelja (majke) i razdvajanje braće i sestara, bez primene efikasnih postupaka zaštite od nasilja (iseljenje nasilnika iz kuće/stana, lišenje roditeljskih prava i slično), pokrenutih po službenoj dužnosti.

U *Konvenciji Saveta Evrope*, čl. 31 - *Starateljstvo, pravo na posetu i bezbednost*, navodi se da nasilje prema nenasilnom roditelju i detetu mora biti uzeto u obzir prilikom poveravanja deteta i određivanja da li će se i na koji način održavati lični odnosi deteta sa roditeljem koji je nasilan. Bezbednost žrtve i svedoka nasilja mora biti garantovana.

Na žalost, događaji ispred dva centra za socijalni rad u leto 2017. godine, kada je za samo nedelju dana jedna žena ubijena pred svoje troje dece, a druga ubijena nakon što je otac

¹²¹ *Porodični zakon*, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 - dr.zakon i 6/2015.

ubio njeno četvorogodišnje dete¹²², na dramatičan način potvrđuju koliko loša bezbednosna procena i neodgovarajući model održavanja ličnih odnosa deteta sa roditeljem kojem nije poverena, a koji je nasilan prema ženi-majci i/ili detetu, može biti fatalna.

6. PROCENA EFEKATA I REVIZIJA POSTUPAKA

Procena efekata predstavlja ocenu o tome koliko se određena situacija poklapa sa postavljenim ciljevima, odnosno da li je ostvaren planirani cilj, rezultat i ishod i šta se može naučiti iz neuspeha. Ona ukazuje na opravdanost, svrsishodnost, relevantnost, efektivnost planiranih mera i usluga, odnosno postignutih promena. Na taj način proveravamo da li je ispunjen opšti cilj, odnosno da li su državni organi i ustanove brzo, delotvorno i koordinisano sprečili nasilje u porodici i pružili žrtvi zaštitu i podršku.

Zakonom je predviđeno da se individualnim planom zaštite i podrške žrtvi određuje i plan praćenja i procene delotvornosti planiranih i preduzetih mera (kao što je već navedeno). Podaci o planu praćenja ulaze u evidenciju koju vodi centar za socijalni rad. Pojednost u vezi sa planom praćenja i procene nisu navedeni, ali svakako je grupa za koordinaciju i saradnju dužna da nakon isteka roka određenog za realizaciju mera (ili ukoliko dođe do promena u slučaju) izvrši procenu efekata preduzetih mera i izradi novi plan u skladu sa aktuelnim stanjem. Procedure procene efekata zaštite i kada se pominju, nisu konkretizovane u posebnim protokolima o postupanju nadležnih službi u slučajevima zaštite žena od nasilja u partnerskim odnosima i u porodici, osim u Posebnom protokolu centra za socijalni rad - organa starateljstva.

Procena efekata u centru za socijalni rad

Centar za socijalni rad najmanje *svakih šest meseci* od donošenja individualnog plana usluga vrši **ponovni pregled** na osnovu rezultata procene, osim ukoliko planom nije predviđeno da vreme bude kraće. Ponorovni pregled i procena treba da odrede:

- da li preduzete usluge i mere odgovaraju potrebama žrtve nasilja u porodici;
- da li postoje prepreke i okolnosti koje otežavaju napredak prema postavljenim ciljevima i ishodima;
- da li su rokovi koji su planirani odgovarajući i da li ih treba menjati i prilagoditi novim okolnostima;
- da li su žrtvi nasilja u porodici potrebne neke druge usluge;
- da li su usluge usklađene na odgovarajući način kako bi se blagovremeno odgovorilo na potrebe žrtve nasilja u porodici.

Procena efekata koordinisanog delovanja i saradnje

Ono što čini različitim primere *dobre prakse* u koordinisanom delovanju nadležnih službi u zajednici od drugih (manje uspešnih) nije nedostatak teškoća u saradnji, planiranju i primeni rešenja, već **pažljivo praćenje efekata postojećih rešenja** i **spremnost da se ona menjaju** na osnovu rezultata koji ukazuju na to u kom pravcu bi promena trebalo da ide.

Iskustva potvrđuju da su neki od značajnih činilaca **uspeha** saradnje i zajedničkog postupanja:

- *razmena informacija* o slučaju i o tome da li se službe pridržavaju dogovorenih procedura;

¹²² Slučajevi Gradskog centra za socijalni rad beograd pred Odeljenjem Novi Beograd i Odeljenjem Rakovica, jula 2017.

- *jasan plan praćenja i procene efekata* postupanja u svakom konkretnom slučaju, uključujući tu i plan razmene informacija i proveru pridržavanja dogovora;
- angažovanje *posvećenih profesionalaca*, odvajanje vremena i resursa, dobra komunikacija, analitičke veštine, usmerenost na rešavanje teškoća, posedovanje specijalizovanih znanja, posvećenost u radu;
- *proveravanje da li se nasilje ponavlja* i otkrivanje koji faktori uslovljavaju recidiv;
- *uticaj žrtava i/ili njihovih zastupnica* na sve procese i mogućnost promene postupaka i procedura u skladu sa tim iskustvima.

Iako sva uputstva o postupanju nalažu procenu efekata, pitanje je šta zapravo znači „(iz)meriti“ sigurnost žrtve ili dobro koordinisano postupanje službi. Od posebne važnosti je sagledavanje kako elementi mera i usluga *utiču jedni na druge* i kako se povezuju u celine.

Savet za suzbijanje nasilja u porodici bi trebalo da prati primenu *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici* i poboljšava koordinisano delovanje i delotvornost sprečavanja nasilja u porodici i zaštitu od nasilja u porodici (čl. 35). Pored toga, propisano je koje podatke treba da sadrže evidencije nadležnih institucija (čl. 32), koje čine Centralnu evidenciju o slučajevima nasilja u porodici koju vodi Republičko javno tužilaštvo. Ova evidencija bi trebalo da omogući sagledavanje brojčanih efekata primene mera zaštite i podrške, odnosno ispunjavanja obaveza i postupanja nadležnih službi.

Pokazatelji primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici¹²³

Elektronska evidencija podataka o slučajevima nasilja u porodici nije uspostavljena ni nakon godinu dana od početka primene Zakona (osim u MUP-u), što i dalje otežava prikupljanje tačnih/pouzdatih podataka iz organizacionih jedinica na efikasan način, ali i neposredan rad nadležnih državnih organa.

U prvim mesecima primene Zakona broj sastanaka grupe za koordinaciju i saradnju bio je manji od zakonske norme, a na kraju 2017. godine čak 31-o OJT više puta nije održalo predviđeni broj redovnih sastanaka.

Primena *Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici* uspešno je započela već u prvom mesecu. Stabilizovao se ukupni broj razmatranih slučajeva nasilja u porodici između 3500 - 4000 mesečno. Broj novoprijavljenih slučajeva nasilja u porodici bio je dva puta manji, oko 2000 mesečno, sa laganom tendencijom pada.

Međutim, izrazito je mali broj slučajeva koji su razmatrani s ciljem da se tužilaštvu predlože mere za okončanje postupaka (nikada preko broja od 100), što je sigurno neodgovarajuće u odnosu na dužinu krivičnih, ali i građanskih postupaka za zaštitu od nasilja u porodici.

Odnos između broja razmatranih slučajeva nasilja u porodici, izrečenih i produženih hitnih mera u različitim organizacionim jedinicama bio je u rasponu od 5 do 80 i više procenata. Iz kvantitativnih podataka nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi kako ove razlike nastaju, ali one svakako ukazuju na neujednačenu primenu Zakona.

¹²³ Podaci iz *Šestog nezavisnog izveštaja o primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici za period april - jun 2018. godine i pregled glavnih godišnjih nalaza i zaključak* (T. Ignjatović, Autonomni ženski centar, 2018, dostupno: https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-18/PDF/Sesti_izvestaj_o_primeni_Zakona_o_sprečavanju_nasilja_u_porodici.pdf)

Broj policijskih hitnih mera iznosio je oko 70 procenata od broja novoprijavljenih slučajeva nasilja koji su razmatrani na sastancima grupe za koordinaciju i saradnju, a kasnije čak i do 90 procenata. Broj mera udaljenja učinioca nasilja u nadležnosti policije bio je oko 30 procenata (čak do 37 procenata). Produženje hitnih mera predlagali su tužioci u 90 i više procenata, a sud je predloge usvajao iznad 95 procenata.

Broj krivičnih prijava je varirao između 800 i 500 na mesečnom nivou, beležeći stabilan niski pad (ispod 30 procenata) u odnosu na broj razmatranih novoprijavljenih slučajeva. Ako broj prekršaja hitnih mera može da ukaže na efekte zaštite žrtve, on je bio očekivan i kretao se 100-160 prekršaja mesečno, što je činilo 10-12 procenata od broja izrečenih mera.

Iako bi individualni planovi zaštite i podrške žrtvi trebalo da se rade za sve slučajeve nasilja, i kada nisu izrečene hitne ili druge mere, ukupni broj planova je na početku primene Zakona bio mali, a zatim je lagano rastao od 600 do čak 1000 slučajeva mesečno. Ipak, broj izrađenih planova je ostao manji od zakonske norme, otprilike 50 procenata od broja razmatranih novoprijavljenih događaja nasilja u porodici. I nakon godinu dana od početka primene Zakona bilo je grupa za koordinaciju i saradnju u kojima nije izrađen nijedan, ili sasvim mali broj individualnih planova zaštite i podrške žrtvi. Još uvek nema javno dostupnih podataka o sadržaju i kvalitetu individualnih planova, kao ni podataka o realizaciji planiranih mera, ili njihovim efektima.

Učešće žrtve na sastancima grupe za koordinaciju i saradnju bilo je dosledno nisko, samo 1-1,5 procenata od ukupnog broja razmatranih slučajeva. Predstavnice ženskih organizacija nisu pozivane na sastanke grupe, čak i kada su žrtve to predlagale. Nema podataka o tome da li Zakon odgovara na potrebe žena iz marginalizovanih grupa (Romkinja, žena sa invaliditetom, starijih, seoskih žena i drugih). Zaštita dece svedoka nasilja je neodgovarajuća, a posebno je problematično što se ne uređuje model održavanja odnosa dece sa ocem kojem je izrečena neka od mera zabrane.

Ostalo je nejasno ko bi trebalo da inicira disciplinske (čl. 6) i prekršajne postupke (čl. 36, st. 2) u slučaju kada profesionalci ne postupaju po zakonskim odredbama. Savet za suzbijanje nasilja u porodici, kao mehanizam praćenja i unapređenja primene Zakona, iako formiran na najvišem nivou, nije delotvoran, odnosno nema kapaciteta da funkcioniše na operativnom nivou.

Iz svega navedenog može se zaključiti da bi bilo nužno što pre uspostaviti centralnu elektronsku evidenciju podataka, obezbediti operacionalne mehanizme podrške i praćenja rada profesionalaca i uspostaviti efikasan način procene sadržaja postupanja, procene bezbednosnih rizika i individualnih planova podrške i zaštite žrtvi. Takođ, nužno je obezbediti dovoljan broj neposrednih izvršilaca i odgovarajuću stručnu obuku za sve.

Konačno, *propusti i eventualne greške* u postupanju treba da posluže **donošenju konkretnih odluka** o tome kako da se u buduću precizira, unapredi ili osigura primena odgovarajućih postupaka i procedura koje ispunjavaju cilj zaštite i podrške (svih) žrtava.

PRILOG br. 1 Pravni okvir za ostvarivanje saradnje između institucija

Za delotvoran rad i povezivanje nadležnih državnih organa i institucija država je obezbedila sve potrebne normativne okvire, donošenjem odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata. Osnov redovne (dnevne) razmene informacija i koordinisanog rada je Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, ali i pre njegovog stupanja na snagu institucije su imale pravni osnov, smernice i preporuke za saradnju i zajedničko delovanje. Svi profesionalci, a ne samo lica određena za vezu i članovi grupe za koordinaciju i saradnju su dužna da sarađuju u pružanju zaštite i podrške žrtvama. U ovom prilogu prikazani su delovi ključnih dokumenata koji obavezuju profesionalce na saradnju.

1. Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici:

(čl. 7) - Sve mere za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja nad ženama treba da se primenjuju kroz delotvornu saradnju svih nadležnih službi, institucija i organizacija, kao što su: državni organi, nacionalne, regionalne i lokalne skupštine i uprave, državne institucije za zaštitu ljudskih prava i organizacije civilnog društva;

(čl. 15) - Strane se obavezuju da ojačaju odgovarajuću obuku zaposlenih o koordinisanoj saradnji više organa radi sveobuhvatnog i adekvatnog rešavanja pojedinih slučajeva nasilja.

2. Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima

- Saradnja između ustanova, organa i organizacija jedan je od bitnih preduslova za organizovanje zaštite žena žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima;
- Radi uspostavljanja efikasnog sistema zaštite žrtava nasilja u partnerskom odnosu i u porodici neophodno je uspostaviti kontinuiranu multisektorsku saradnju između institucija koje su nosioci sistema zaštite (ustanova socijalne zaštite, centara za socijalni rad, policije, tužilaštva, istražnih sudova i zdravstvenih ustanova).

3. Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima - definiše procedure postupanja pravosudnih organa i pojedinih zaposlenih u slučajevima nasilja u porodici, kao i saradnju između nadležnih službi.

4. Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima - određuje saradnju policije sa drugim nadležnim službama.

5. Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad - organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima - definiše saradnju centra za socijalni rad sa drugim službama i koofinirajuću ulogu u lokalnoj zajednici.

6. Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju - definiše upućivanje na resurse u zajednici.

7. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja

(čl. 10) - Svaka strana preduzeće sve neophodne mere kako bi na nacionalnom i lokalnom nivou obezbedila koordinaciju između različitih agencija koje su zadužene za zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja

dece, njihovo sprečavanje i borbu protiv njih, a to se pre svega odnosi na obrazovni sektor, zdravstveni sektor, socijalne službe, kao i policijske i pravosudne vlasti.

(čl. 15) - Svaka strana će obezbediti ili podsticati, u skladu sa svojim unutrašnjim pravom, razvoj partnerskih ili drugih vidova saradnje između nadležnih organa, posebno zdravstvenih i socijalnih službi, kao i organa pravosuđa i drugih organa zaduženih za dalje praćenje lica pomenutih u članu 16. st. 1. i 2.

8. Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja

U procesu zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja treba da učestvuju ustanove i pojedinci iz različitih sistema (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, policija, pravosuđe i dr), svaki od njih u okviru svojih nadležnosti. Da bi se postigla efikasna zaštita i unapređenje dobrobiti deteta, potrebno je da među njima postoji dobra saradnja i jasno definisane uloge.

9. Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja - definiše procedure u postupanju pravosudnih organa i u intenziviranju saradnje sa drugim nosiocima javne vlasti u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja.

10. Zakon o javnom tužilaštvu

(čl. 2) - Javno tužilaštvo je samostalni državni organ koji goni učinioce krivičnih dela i drugih kažnjivih dela i preduzima mere za zaštitu ustavnosti i zakonitosti.

(čl. 8) - Sudovi, drugi državni organi, organi jedinica lokalne samouprave i autonomne pokrajine, kao i druge organizacije i pravna lica dužni su da javnom tužilaštvu na njegov zahtev, dostave spise i obaveštenja potrebna za preduzimanje radnji za koje je nadležno.

(čl. 9) - Svi su dužni da javnom tužilaštvu, na njegov zahtev, neposredno pruže objašnjenja i podatke koji su mu potrebni za preduzimanje radnji na koje je zakonom ovlašćeno.

11. Krivični zakonik - propisuje krivična dela protiv života i tela, polne slobode, protiv braka i porodice, i druga krivična dela sa elementima nasilja

12. Zakonik o krivičnom postupku

(čl. 43 st. 1) - Osnovno pravo i osnovna dužnost javnog tužioca je gonjenje učinilaca krivičnih dela.

(čl. 43 st. 2) - Za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, javni tužilac je nadležan da rukovodi predistražnim postupkom.

(čl. 44 st. 1) - Svi organi koji učestvuju u predistražnom postupku dužni su da o svakoj radnji preduzetoj u cilju otkrivanja krivičnog dela ili pronalaženja osumnjičenog obaveste nadležnog javnog tužioca. Policija i drugi državni organi nadležni za otkrivanje krivičnih dela dužni su da postupe po svakom zahtevu nadležnog javnog tužioca.

(čl. 280 st. 1) - Državni i drugi organi, pravna i fizička lica prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavestena ili za njih saznaju na drugi način, pod uslovima predviđenim zakonom ili drugim propisom.

(čl. 280 st. 3) - Podnosilac krivične prijave navešće dokaze koji su mu poznati i preduzeće mere da bi se sačuvali tragovi krivičnog dela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično delo i drugi dokazi.

(čl. 281 st. 1) - Krivična prijava se podnosi nadležnom javnom tužiocu, pismeno, usmeno ili drugim sredstvom.

- (čl. 281 st. 3) - Ako je krivična prijava podnesena policiji, nenadležnom javnom tužiocu ili sudu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu.
- (čl. 282 st. 1) - Ako javni tužilac iz same krivične prijave ne može oceniti da li su verovatni navodi prijave ili ako podaci u prijavi ne pružaju dovoljno osnova da može odlučiti da li će sprovesti istragu ili ako je na drugi način saznao da je izvršeno krivično delo, javni tužilac može: sam prikupiti potrebne podatke; pozivati građane, pod uslovima iz člana 288. st. 1. do 6. ovog zakonika; podneti zahtev državnim i drugim organima i pravnim licima da mu pruže potrebna obaveštenja.
- (čl. 282 st. 4) - Ako nije u mogućnosti da sam preduzme radnje iz stava 1. ovog člana, javni tužilac će zahtevati od policije da prikupi potrebna obaveštenja i da preduzme druge mere i radnje u cilju otkrivanja krivičnog dela i učinioca (čl. 286. do 288.).
- (čl. 282 st. 5) - Policija je dužna da postupi po zahtevu javnog tužioca i da ga obavesti o merama i radnjama koje je preduzela najkasnije u roku od 30 dana od dana kada je primila zahtev.
- (čl. 285 st. 1) - Javni tužilac rukovodi predistražnim postupkom.
- (čl. 285 st. 3) - Javni tužilac može naložiti policiji da preduzima određene radnje radi otkrivanja krivičnih dela i pronalaženja osumnjičenih. Policija je dužna da izvrši nalog javnog tužioca, kao i da ga o preduzetim radnjama redovno obaveštava.
- (čl. 286 st. 1) - Ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna da preduzme potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.
- (čl. 286 st. 2) - U cilju ispunjenja dužnosti iz stava 1. ovog člana, policija može: da traži potrebna obaveštenja od građana; da izvrši potreban pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga; da za neophodno potrebno vreme, a najduže do osam časova ograniči kretanje na određenom prostoru; da preduzme potrebne mere u vezi sa utvrđivanjem istovetnosti lica i predmeta; da raspiše potragu za licem i predmetima za kojima se traga; da u prisustvu odgovornog lica pregleda određene objekte i prostorije državnih organa, preduzeća, radnji i drugih pravnih lica, ostvari uvid u njihovu dokumentaciju i da je po potrebi oduzme; da preduzme druge potrebne mere i radnje.
- (čl. 286 st. 4) - O preduzimanju mera i radnji iz st. 2. i 3. ovog člana policija odmah, a najkasnije u roku od 24 časa nakon preduzimanja, obaveštava javnog tužioca.
- (čl. 287 st. 1) - Ako policija u predistražnom postupku preduzme dokaznu radnju o tome će bez odlaganja obavestiti javnog tužioca.
- (čl. 291 st. 1) - Policija može neko lice uhapsiti ako postoji razlog za određivanje pritvora (član 211), ali je dužna da takvo lice bez odlaganja sprovede nadležnom javnom tužiocu.

13. Zakon o javnom redu i miru

- (čl. 7, 8 i 9) - Sankioniše kao prekršaj određeno ponašanje i to svađu, viku i buku na javnom mestu, nepristojno, drsko i bezobzirno ponašanje, kao i vređanje, vršenje nasilja, pretnju ili tuču, a koje ponašanje može biti upereno i protiv drugog člana porodice.

14. Zakon o prekršajima

(čl. 127 st. 1) - Javni tužilac je stranka u prekršajnom postupku.

(čl. 127 st. 2) - Javni tužilac: 1) preduzima mere radi otkrivanja, pronalaženja i pribavljanja potrebnih dokaza za gonjenje učinilaca prekršaja i uspešno vođenje prekršajnog postupka pred sudom; 2) podnosi zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, žalbu ili vanredna pravna sredstva protiv odluka suda; 3) preduzima druge radnje na koje je ovlašćen ovim zakonom i posebnim propisima.

15. Porodični zakon

(čl. 284 st. 2) - Tužbu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mere zaštite od nasilja u porodici, mogu podneti: član porodice prema kome je nasilje izvršeno, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva.

16. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

(čl. 53) - O svakom pokretanju postupka prema maloletniku javni tužilac za maloletnike će obavestiti nadležni organ starateljstva.

(čl. 150) - Javni tužilac koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica pokreće i postupak protiv punoletnih učinilaca drugih krivičnih dela propisanih Krivičnim zakonikom, saglasno odredbama ovog dela zakona, ako oceni da je to potrebno radi posebne zaštite ličnosti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku.

17. Zakon o socijalnoj zaštiti

(čl. 7) - Saradnja u pružanju socijalne zaštite – ustavove i druge organizacije koje pružaju usluge socijalne zaštite saraduju sa ustanovama predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, zdravstvenim ustanovama, policijom, pravosudnim i drugim državnim organima, organima teritorijalne autonomije, odnosno organima jedinica lokalne samouprave, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima. Saradnja u pružanju usluga socijalne zaštite ostvaruje se prvenstveno u okvirima i na način utvrđen sporazumima o saradnji.

(čl. 56) - Usluge neodložne intervencije -Usluge neodložne intervencije pruža centar za socijalni rad uz obaveznu saradnju sa drugim nadležnim organima i službama.

(čl. 58) - Međusektorske usluge - Zavisno od potreba korisnika, usluge socijalne zaštite mogu se pružati istovremeno i kombinovano s uslugama koje pružaju obrazovne, zdravstvene i druge ustanove. Usklađeno pružanje međusektorskih usluga obezbeđuje se zaključivanjem protokola o saradnji.

18. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. glasnik RS, 94/2016.) primena od 01.06.2017. o kome je detaljno bilo reči u prethodnim poglavljima.

PRILOG br. 2 Međunarodni i nacionalni zakonodavni okvir:

- **Opšta deklaracija UN o ljudskim pravima (1946);**
- **Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (U.N. Doc. A/34/46), Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (U.N.Doc. A/47/38) 1992 i Opšta preporuka br. 35 o rodno-zasnovanom nasilju nad ženama, ažuriranje Opšte preporuke br. 19 (CEDAW/C/GC/35) – zahtevaju preduzimanje svih neophodnih mera radi eliminisanja diskriminacije prema ženama i suzbijanja nasilja u porodici, uključujući usvajanje specifične legislative o nasilju u porodici, krivične sankcije za počiniocce nasilja, građanske pravne lekove, preventivne i zaštitne mere;**
- **Deklaracija UN protiv nasilja nad ženama (A/Res/48/104) 1993 – konkretizuje akcije koje bi država trebalo da preduzme radi eliminisanja nasilja u porodici: odgovarajuće krivično zakonodavstvo, razvijanje nacionalnih planova akcije, obezbeđivanje usluga i resursa za žene žrtve nasilja, obuka i rodna senzibilizacija javnih službenika, te obezbeđivanje resursa iz vladinog budžeta radi borbe protiv nasilja u porodici;**
- **Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45, Eliminacija nasilja nad ženama (E/CN.4/2003/L.11/Add.4) – vlade imaju „afirmativnu obavezu da unapređuju i štite ljudska prava žena i devojčica i moraju sa dužnom prilježnošću sprečavati, istraživati i kažnjavati sve akte nasilja nad ženama i devojčicama”;**
- **Konvencija UN o pravima deteta (1989) – ističe da su države obavezne da preduzimaju „sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja”;**
- **Pekinška deklaracija i Platforma za akciju A/CONF.177/20, chap. I (1995) – u oblasti nasilja u porodici kao prioritarno pitanje preporučeno je preispitivanje i revizija zakonodavstva i preduzimanje drugih potrebnih mera, uz formiranje odgovarajućih mehanizama kako bi se obezbedilo da sve žene uživaju zaštitu od nasilja u porodici, koje treba da se tretira kao krivično delo kažnjivo zakonom (t. 124–126);**
- **Preporuka 1450 (2000) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o nasilju nad ženama u Evropi – preporučuje stvaranje evropskog programa za borbu protiv nasilja u porodici;**
- **Preporuka 1582 (2002) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope – podstiče države članice „da priznaju da imaju obavezu da sprečavaju, istražuju i kažnjavaju akte nasilja u porodici i da obezbeđuju zaštitu žrtvama”;**
- **Preporuka 2002 (5) Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti žena od nasilja – definiše nasilje u porodici kao „...nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu, uključujući, između ostalog, fizičku i psihičku agresiju, emocionalno i psihičko zlostavljanje, silovanje i seksualno zlostavljanje, incest, silovanje supružnika, stalnih ili povremenih partnera i vanbračnih supružnika, krivična dela učinjena u ime časti, obrezivanje genitalija i polnih organa i druge tradicionalne prakse štetne za žene, kao što su prinudne udaje” (čl. 1a);**
- **Preporuka 1681 (2004) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope „Kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama u Evropi” – „Akutna priroda ovog problema mora primorati države članice Saveta Evrope da posmatraju nasilje u porodici kao nacionalni politički prioritet i da se bave njime u širem političkom okviru, uz učešće vlade, parlamenta i civilnog društva. Države članice imaju obavezu pod međunarodnim pravom da deluju sa dužnom prilježnošću radi preduzimanja efektivnih koraka za okončanje nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, i zaštitu žrtava. Ako ne žele da se smatraju odgovornim, države moraju preduzimati efikasne mere sprečavanja i kažnjavanja takvih radnji od strane privatnih lica i da štite žrtve” (čl. 2);**
- **Preporuka R. (90) 2E Komiteta ministara Saveta Evrope o socijalnim merama u vezi sa nasiljem u porodici odnosi se na preduzimanje preventivnih i drugih mera u oblasti informisanja, ranog uočavanja i prijavljivanja nasilja, te pružanja pomoći, terapije, kao i mera u korist dece, žena i učinilaca nasilja i dr;**

- **Preporuka 1905 (2010) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope** ukazuje na potrebu zaštite dece koja su svedoci nasilja u porodici;
- **Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama** od 2011. godine („Sl. glasnik RS – međunarodni ugovori”, br. 12/2013) - dokument se odnosi na sve vidove nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici, a primenjuje se na sve žrtve porodičnog nasilja, definiše ključne pojmove iz oblasti nasilja i diskriminacije, utvrđuje konkretne obaveze država u pogledu preduzimanja preventivnih i represivnih mera zaštite, kao i uvođenja hitnih mera zaštite i pružanja podrške žrtvama nasilja, propisuje principe međunarodne saradnje i uvodi mehanizme za praćenje primene Konvencije.

Propisi na nivou Republike Srbije:

- **Ustav Republike Srbije** („Sl. glasnik RS”, br. 98/2006), jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti (čl. 15), zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju na bilo kojoj osnovi (čl. 21. st. 3), garantuje pravo na jednaku sudsku zaštitu (čl. 21. st. 2), pravnu pomoć (čl. 67), pravo na rehabilitaciju i naknadu materijalne ili nematerijalne štete prouzrokovane nezakonitim ili nepravilnim radom državnih ili drugih organa (čl. 35), pravo građana na sudsku zaštitu ako im je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo, uključujući i obraćanje međunarodnim institucijama s ciljem zaštite zajemčenih prava (čl. 22.);
- **Krivični zakonik** ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016), nasilje u porodici definiše kao krivično delo (čl. 194) za koje je zatvor do tri godine, odnosno kazna zatvora od šest meseca do deset godina u slučaju težih oblika ovog krivičnog dela i u slučaju smrti člana porodice od tri do petnaest godina; nepoštovanje izrečenih mera zaštite od nasilja u porodici, predviđenih Porodičnim zakonom, sankcioniše se novčanom kaznom i zatvorom do tri meseca do tri godine; silovanje u braku takođe je sankcionisano kao krivično delo (čl. 178.); proganjanje (član 138a); prinudno zaključenje braka (čl. 187a); polno uznemiravanje (čl. 182a);
- **Zakonik o krivičnom postupku** ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014), predviđa dodatnu zaštitu posebno osetljivih i zaštićenih svedoka tokom trajanja krivičnog postupka i posebne mere zaštite oštećenih lica;
- **Porodični zakon** („Sl. glasnik RS”, br. 18/2005 i 72/2011 – dr. Zakon i 6/2015), definiše nasilje u porodici kao „ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice” (čl. 197), te predviđa vrste i trajanje mera zaštite koje je sud ovlašćen da donese u posebnom postupku (čl. 198);
- **Zakon o javnom redu i miru** („Sl. glasnik RS”, br. 6/2016 i 24/2018);
- **Zakon o prekršajima** („Sl. glasnik RS”, br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016), počeo je da se primenjuje od 01.03.2014. godine;
- **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica** („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005), sadrži posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica koja se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu oštećenih;
- **Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku** („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005), predviđa mere za zaštitu života, zdravlja, fizičkog integriteta, slobode i imovine učesnika u krivičnom postupku, odnosno zaštićenog lica;
- **Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima** („Sl. glasnik RS”, br. 32/2013);
- **Zakon o izvršenju krivičnih sankcija** ("Sl. glasnik RS", br. 55/2014);
- **Zakon o policiji** („Sl. glasnik RS”, br. 6/2016);
- **Zakon o oružju i municiji** („Sl. glasnik RS”, br. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003,

- 101/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 27/2011 – odluka US i 104/2013 – dr. zakon), onemogućava izdavanje odobrenja za nabavljanje vatrenog oružja licu osuđivanom za krivična dela silovanja i nasilničkog ponašanja i protiv kojeg se vodi krivični postupak (čl. 8), kao i da će u slučaju nastupanja ovih okolnosti odobrenje biti oduzeto (čl. 24);
- **Zakon o ravnopravnosti polova** („Sl. glasnik RS”, br. 104/2009);
  - **Zakon o zabrani diskriminacije** („Sl. glasnik RS”, br. 22/2009);
  - **Zakon o socijalnoj zaštiti** („Sl. glasnik RS”, br. 24/2011);
  - **Zakon o zaštiti podataka o ličnosti** („Sl. glasnik RS”, br. 97/2008, 104/2009 – dr. zakon, 68/2012 – odluka US i 107/2012);
  - **Zakon o sprečavanju nasilja u porodici** (“Sl.glasnik RS”, br.94/2016.)
  - **Uredba o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine** („Sl. glasnik RS”, br. 28/2009);
  - **Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016.do 2020. godine sa akcionim planom za period od 2016. do 2018.godine** ("Sl. glasnik RS", br. 4/2016);
  - **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** („Sl. glasnik RS”, br.27/2011), definiše uzroke i oblike nasilja i utvrđuje politiku i ciljeve države u pogledu sprovođenja zaštite žena od svih oblika partnerskog i porodičnog nasilja;
  - **Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije** („Sl. glasnik RS”, br.60/2013);
  - **Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** (Vlada RS, novembar 2011. godine), utvrđuje obavezu međusobne saradnje i informisanosti institucija i njihovo zajedničko delovanje u slučajevima nasilja u porodici, a s ciljem brze i efikasne zaštite žrtava porodičnog nasilja;
  - **Posebni protokol o postupanju policijskih službenikau slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**(Ministarstvo unutrašnjih poslova, februar 2013. godine);
  - **Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad - organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima**(Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, mart 2013. godine);
  - **Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju** (Ministarstvo zdravlja, 2010. godina);
  - **Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** (Ministarstva pravde i državne uprave, januar 2014. godine);
  - **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja** (januar 2009. godine), propisuje obaveze i aktivnosti države radi sprečavanja svih oblika i vrsta diskriminacije, naročito u pogledu posebno osetljivih kategorija lica među kojima su i žrtve nasilja u porodici.

Propisi na nivou AP Vojvodine:

- **Statut Autonomne pokrajine Vojvodine** ("Sl. list AP Vojvodine", br. 20/2014);
- **Pokrajinska skupštinska odluka o sprovođenju Statuta Autonomne pokrajine Vojvodine** ("Sl. list AP Vojvodine", br. 20/2014);
- **Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine**(„Sl. glasnik RS”, br. 99/2009 i 67/2012– odluka US);
- **Pokrajinska skupštinska odluka o izmenama i dopunama Pokrajinske skupštinske odluke o pokrajinskoj upravi** („Sl.list AP Vojvodine“, br.37/2016);
- **Pokrajinska skupštinska odluka o Pokrajinskom zaštitniku građana - ombudsmanu** („Sl.list APV”, br. 37/2014 i 40/2014 ispr.);
- **Deklaracija o ravnopravnosti polova** („Sl.list APV”, br. 14/2004);

- **Pokrajinska skupštinska odluka o ravnopravnosti polova** („Sl.list AP Vojvodine”, br. 14/2004 i 18/2009 - promena naziva akta);
- **Odluka o Programu za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2015.do 2020. godine** („Sl. list AP Vojvodine”, br.54/2014).

Korišćeni izvori:

Deklaracija o ravnopravnosti polova, „Službeni list APV”, br. 14/2004.

Deklaracija Ujedinjenih nacija protiv nasilja nad ženama (A/Res/48/104) 1993.

Đikanović, Bosiljka (2006). Žrtve i zdravlje - zdravstvene posledice nasilja nad ženama, *Temida*, br.3, str. 15-22, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.

Ignjatović, Tanja (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija ženski fond, Beograd.

Ignjatović, Tanja i Drobnyak, Tanja (ur.), (2014). *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd.

Ignjatović, Tanja i sar. (2015), *Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima*, Autonomni ženski centar i ASTRA, Beograd.

Ignjatović, Tanja, Pavlović-Babić, Dragica i Lukić, Marija (2015). *Delotvornost sistemskih mehanizama za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici*, (2015). Autonomni ženski centar, Beograd.

Josimović, Slobodan (2016). *Postupanje javnog tužioca u slučajevima porodičnog i seksualnog nasilja i saradnja sa drugim organima* (tekst namenjen izradi ovog Priručnika).

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama od 2011. godine, „Službeni glasnik RS – međunarodni ugovori”, br. 12/2013.

Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, dostupno: http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/KONVENCIJA_SAVETA_EVROPE_O_ZASTITI_DECE_OD_SEKSUAL.pdf

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, “Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, br.11/1981.

Konvenciji o pravima deteta – “Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, br. 15/90 i “Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 4/96 i 2/97.

Krivični zakonik, “Službeni glasnik RS”, br. 85/2005. 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016.do 2020. godine sa akcionim planom za period od 2016.do 2018.godine, "Službeni glasnik RS", br. 4/2016.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, „Službeni glasnik RS”, br.27/2011.

Nedeljkov, Jeca i Banauh-Brusin, Marija (2016). *Zbirka primera dobre prakse u organizovanju konferencija slučaja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu zaštitu, demografiju i ravnopravnost polova.

Odluka o Programu za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2015.do 2020. godine, „Službeni list AP Vojvodine”, br.54/2014.

Opšta deklaracija UN o ljudskim pravima (1946), dostupno:

[http://www.unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20\(1948\).pdf](http://www.unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20(1948).pdf)

Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (U.N.Doc. A/47/38) 1992.

Opšta preporuka br. 35 o rodno-zasnovanom nasilju nad ženama, ažuriranje Opšte preporuke br. 19 (CEDAW/C/GC/35).

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, Vlada RS, 2011. godine.

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemiravanja, Vlada RS, 2015, dostupno: https://www.paragraf.rs/propisi/opsti_protokol_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html

- Pekinška deklaracija i Platforma za akciju A/CONF.177/20 (1995).
- Petrušić, Nevena i sar. (2016). *Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta*, Centar za prava deteta, Beograd.
- Pokrajinska skupštinska odluka o izmenama i dopunama Pokrajinske skupštinske odluke o pokrajinskoj upravi, „Službeni list AP Vojvodine“, br.37/2016.
- Pokrajinska skupštinska odluka o Pokrajinskom zaštitniku građana – ombudsmanu, „Službeni list APV“, br. 37/2014 i 40/2014 ispr.
- Pokrajinska skupštinska odluka o ravnopravnosti polova, „Službeni list AP Vojvodine“, br. 14/2004 i 18/2009 – promena naziva akta.
- Pokrajinska skupštinska odluka o sprovođenju Statuta Autonomne pokrajine Vojvodine, "Sl. list AP Vojvodine", br. 20/2014.
- Porodični zakon, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 – dr.zakon i 6/2015.
- Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju, Ministarstvo zdravlja, 2010.
- Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad-organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima, (2013), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.
- Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, (2013), Ministarstvo unutrašnjih poslova.
- Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, dostupno: https://www.paragraf.rs/propisi/posebni_protokol_o_postupanju_pravosudnih_organu_u_zastiti_maloletnih_lica_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html
- Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, (2014), Ministarstvo pravde i državne uprave.
- Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima, “Službeni glasnik RS”, br. 110/2009, 87/2010 i 5/2012.
- Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, „Službeni glasnik RS“, br.59/2008 i 37/2010.
- Preporuka 1450 (2000) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o nasilju nad ženama u Evropi.
- Preporuka 1582 (2002) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope.
- Preporuka 1681 (2004) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope „Kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama u Evropi“.
- Preporuka 1905 (2010) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope.
- Preporuka R. (90) 2E Komiteta ministara Saveta Evrope o socijalnim merama u vezi sa nasiljem u porodici.
- Preporuke Rec (2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja i Memorandum sa objašnjenjima.
- Protokol za postupanje u situacijama nasilja za stručne radnike/ce u centru za socijalni rad, (2006), Autonomni ženski centar, Beograda.
- Radin, Ivan (2016). *Analiza trenutnih zakonskih rešenja u nadležnosti i postupanju policije u slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i slučajeva seksualnog nasilja nad ženama* (tekst namenjen izradi ovog Priručnika).
- Razmena ličnih podataka građana/građanki u kontekstu zaštite od nasilja u porodici, (2009), Autonomni ženski centar, Beograd.
- Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45, Eliminacija nasilja nad ženama (E/CN.4/2003/L.11/Add.4).
- Slavković, Ivana (2006). Organizovanje konferencije slučaja za zaštitu od nasilja u porodici, str. 13-25. u: Ivana Slavković i Tanja Ignjatović, (2016): *Nasilje u porodici - čija je odgovornost? Priručnik za organizovanje konferencije slučaja za zaštitu od nasilja u porodici sa primerima dobre prakse*, Autonomni ženski centar, Beograd.

Statut Autonomne pokrajine Vojvodine, "Službeni list AP Vojvodine", br. 20/2014.

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, „Službeni glasnik RS”, br.60/2013.

Šesti nezavisni izveštaj o primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici za period april – jun 2018. godine i pregled glavnih godišnjih nalaza i zaključak, T. Ignjatović, Autonomni ženski centar, 2018, dostupno: https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-18/PDF/Sesti_izvestaj_o_primeni_Zakona_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.pdf

Uredba o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine, „Službeni glasnik RS”, br. 28/2009.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 98/2006.

Danica Todorov, mr Ljiljana Stevković, prof. dr Igor Veselinović i Slobodan Josimović, *Vodič za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja u centrima za žrtve seksualnog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini*, Novi Sad, 2019.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, "Službeni glasnik RS", br. 55/2014.

Zakon o javnom tužilaštvu, "Službeni glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014, 106/2015 i 63/2016 -odluka US.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005.

Zakon o oružju i municiji „Službeni glasnik RS”, br. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 27/2011 – odluka US i 104/2013 – dr. zakon.

Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS”, br. 6/2016.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima „Službeni glasnik RS”, br. 32/2013.

Zakon o prekršajima, „Službeni glasnik RS”, br.65/2013 i 13/2016.

Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005.

Zakon o ravnopravnosti polova, „Službeni glasnik RS”, br. 104/2009.

Zakon o socijalnoj zaštiti, „Službeni glasnik RS”, br. 24/2011.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS”, br. 94/2016.

Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine, „Službeni glasnik RS”, br. 99/2009 i 67/2012– odluka US.

Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS”, br. 22/2009.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, "Službeni glasnik RS", br. 97/2008.

Zakon o javnom redu i miru, "Službeni glasnik RS", br. 6/2016.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, "Službeni glasnik RS", br. 94/2016.

Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Zakon o socijalnoj zaštiti, "Sl. glasnik RS", br. 24/2011.

Zaštitnik građana, Systemske preporuke, del.br.28582, od 27.07.2016. dostupno: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/4833-2016-07-28-08-59-32>

Zaštitnik građanja - utvrđeni propusti u radu institucija u više od 20 slučajeva nasilja u porodici i partnerskim odnosima, del.br. 38077 od: dostupno na: <https://www.rodnaravnopravnost.rs>

Živojinović, Milica i Božić, Nadežda (2012). Primena zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom, objektima, ili mestu izvršenja prekršaja u slučajevima prekršaja sa elementima nasilja u porodici, str. 49-56, u: Dimitrijević, M. i sar., *Novi pristupi rešavanju problema nasilja u porodici u pravosudnoj praksi sudova za prekršaje*, Autonomni ženski centar, Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

364.63-055.2:343.988(035)

KORAK ka boljoj zaštiti : priručnik za unapređenje koordinisanog odgovora nadležnih službi na nasilje prema ženama / [autorke/autori Tanja Ignjatović ... [et al.] ; saradnice/saradnici Andrijana Čović ... [et al.] ; uredile Tanja Ignjatović, Marina Ileš]. - Kikinda : Centar za podršku ženama, 2019 (Beograd : Službeni glasnik). - 115 str. ; 24 cm

Tiraž 850. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-87681-08-8

а) Насилје над женама - Сузбијање - Надлежне службе - Приручници
COBISS.SR-ID 327686407

